

HELSINKI LAW REVIEW

**Valtuuttaminen
osakeyhtiöoikeudessa**
— *Roopert Laitinen - Vesa Rasinaho*

**Liikejuridiikan asianajotoimiston
johtamisesta**
— *Sakari Lukinmaa*

**Kauppalain soveltuminen
tekijänoikeuslissenssiin**
— *Jalmari Männistö*

**Korkein oikeus ja
valitusluparatkaisujen
perustelematta jättäminen**
— *Kristian Reilly*

Helsinki Law Review 2/2022

BOARD OF EDITORS

EDITOR-IN-CHIEF

Daniel Odabasi

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF

Anton Odabasi

TECHNICAL EDITOR

Tuomas Tiihonen

EDITORS

Henri Kaarakainen

Pinja Lindvall

Eero Roslander

Sofia Selkämaa

Hanna-Marilla Zidan

ACADEMIC COUNCIL

Professor Emeritus Jukka Kekkonen LL.D., trained on the bench

Professor Päivi Korpisaari LL.D., trained on the bench

Professor Olli Norros LL.D.

Professor Ville Pönkä LL.D., trained on the bench

AUTHORS

PEER-REVIEWED ARTICLES

Jalmari Männistö

Kristian Reilly

DISCUSSION

Roopert Laitinen – Vesa Rasinaho

Sakari Lukinmaa

Helsinki Law Review sincerely thanks the referees.

Helsinki Law Review 2022, 16th annum. © Pykälä ry and the respective contributors.

CONTACT INFORMATION

Board of Editors: *hlr-toimitus@pykala.fi*

Editor-in-Chief: *daniel.odabasi@helsinki.fi*

Deputy Editor-in-Chief: *anton.odabasi@helsinki.fi*

Submissions:

Manuscripts may be submitted via our online submission service at <https://journal.fi/helsinkilawreview/about/submissions>

Contributions are selected for editing shortly after the publication of the previous issue. Helsinki Law Review publishes research articles, case commentaries, discussion, and book reviews in Finnish, English, and Swedish. Manuscripts should not exceed 25 size A4 sheets in length. References should follow the format used in Helsinki Law Review with the full citation appearing in first footnote mention, omitting a separate bibliography. For more detailed editorial instructions, see the last page of this issue. If the author has used a different referencing style, amending it can be done after a positive publishing decision.

Manuscripts selected for publication will be edited in active cooperation with the author(s) by an editorial team composed of members of the Board of Editors. All research articles will be evaluated by two referees in a double-blind review process.

Authors wishing to submit a manuscript based on their Master's thesis are requested to draft the manuscript to comply with the length constraint above before submitting the manuscript for consideration. A copy of the original thesis may be uploaded in the submission process as supporting material, but not submitted alone as a manuscript.

For further information, please contact the Board of Editors at hlr-toimitus@pykala.fi.

Subscription and Distribution:

Free copies of the journal are distributed to various libraries, law faculties, and student organisations. To obtain a free personal copy, please visit the Pykälä office or contact the Editor-in-Chief or the Deputy Editor-in-Chief.

If you are interested in subscribing the journal, please contact the Editor-in-Chief or the Deputy Editor-in-Chief.

Publisher: Pykälä ry, the law students association of the University of Helsinki (est. 1935).

Address: Mannerheimintie 3B, 00100 Helsinki, Finland.

Graphic design: Tuomas Tofferi

Layout: Janne Kuisma

ISSN 1797-6251 (Print)

ISSN 2489-687X (Online)

PÄÄKIRJOITUS

<https://doi.org/10.33344/vol16iss2pp4-5>

Tämän julkaisun tarkoituksena on syventyä monipuolisten ja ajatuksia herättävien aiheiden pariin. Nyt käsissäsi oleva julkaisu sisältää neljä eri juridiikan alalle sijoittuvaa kirjoitusta. Kirjoitusten monipuolisuutta kuvastaa niiden sijoittuminen muun muassa immateriaali-, prosessi- ja yhtiöoikeuden aloille.

Jalmari Männistön artikkelissa ”Kauppalaan soveltuminen tekijänoikeuslainsäätöön” analysoidaan kauppalaan soveltamisalaa suhteessa immateriaalioikeuksiin ja erityisesti tekijänoikeuslainsäätöön. Kauppalaan ja tekijänoikeuslainsäätöjen välinen jännite on oiva osoitus lainsäädännöstä, joka on syntynyt aikana, jolloin tämänhetkisen digiyhteiskunnan vaikutuksia ei ole osattu ennakoita.

Kristian Reillyn artikkelissa ”Korkein oikeus ja valitusluparatkaisujen perustelematta jättäminen” arvioidaan korkeimman oikeuden valituslupapäätösten perustelematta jättämistä nykyllä lainsäädännöllä ja samalla mahdollisia muutostarpeita vallitsevaan sääntelyyn. Aihe on yhteiskunnallisesti erityisen relevantti tuomioistuimen legitimitettiin ja länsimaisen oikeusvaltioajattelun näkökulmasta. Kirjoitus herättelee oikeudellista yhteisöä jatkamaan jo osin laantunutta keskustelua valituslupien perustelemisesta.

Roopert Laitisen ja Vesa Rasinahon asiantuntijakirjoituksessa ”Valtuuttaminen osakeyhtiöoikeudessa” kuvataan valtuutuksen, kelpoisuuden ja toimivallan käsitteitä osakeyhtiö- ja sopimusoikeudellisessa viitekehyksessä. Kirjoittajat tuovat esiin, kuinka käsitteiden monimerkisyys voi aiheuttaa huomattavia ongelmia. Siksi kirjoitus on jokaiselle yhtiöoikeudellisessa ympäristössä työskenteleville eittämättä tarpeellinen.

Sakari Lukinmaan kirjoituksessa ”Liikejuridiikan asianajotoimiston johtamisesta” käsitellään asianajotoimiston ja ylipäätään asiantuntijoiden johtamiseen liittyviä kysymyksiä. Kirjoittaja luo asianajotoiminnasta kiinnostuneille harvinaisen avaratavan, henkilökohtaisiin kokemuksiin perustuvan katsauksen suomalaisen asianajotoimiston organisaatorakenteeseen, johtamiseen ja tulevaisuuden haasteisiin.

Daniel Odabasi

Päätoimittaja

EDITORIAL

The purpose of this journal is to delve into a wide array of diverse and thought-provoking topics. The current publication presents four articles from distinct fields of law. The breadth of subjects covered in these articles, ranging from intellectual property law and procedural law to corporate law, exemplifies their diverse scope.

In Jalmari Männistö's article "The Applicability of Sale of Goods Act to Copyright Licenses", the scope of the Finnish Sale of Goods Act is analyzed in relation to intellectual property rights, with a particular emphasis on copyright licenses. The tension between the Sale of Goods Act and copyright licenses stands as an example of legislation that emerged during a time when the impacts of the current digital society were not foreseen.

Kristian Reilly's article, "The Supreme Court and the Lack of Stated Reasons for Leave to Appeal", assesses the practice of not providing reasons for leave to appeal within the context of current legislation. The article also explores the potential need to revise the existing regulation. This topic is of particular relevance from the perspectives of court legitimacy and the rule of law, reigniting the discourse within the legal community.

In the article by Roopert Laitinen and Vesa Rasinaho, titled "Valtuuttaminen osakeyhtiöoikeudessa", the concepts of authorization, competence, and authority are described in the corporate and contract law framework. The authors highlight how the ambiguity of these concepts can lead to significant challenges. Therefore, the article is undoubtedly beneficial for those working in a corporate law environment.

Finally, in Sakari Lukinmaa's article "Liikejuridiikan asianajotoimiston johtamisesta", questions related to leading a law firm and professionals, in general, are discussed. The author provides a comprehensive view, based on personal experiences, of the organizational structure, management, and future challenges of a Finnish law firm. The article is particularly captivating for those involved in the legal profession.

Daniel Odabasi

Editor-in-Chief

SISÄLLYSLUETTELO

8

Valtuuttaminen osakeyhtiöoikeudessa
Roopert Laitinen – Vesa Rasinaho

22

Liikejuridiikan asianajotoimiston johtamisesta
Sakari Lukinmaa

34

Kauppalain soveltuminen tekijänoikeuslissenssiin
Jalmari Männistö

58

Korkein oikeus ja valitusluparatkaisujen perustelematta jättäminen
Kristian Reilly

VALTUUTTAMINEN OSAKEYHTIÖOIKEUDESSA

Roopert Laitinen – Vesa Rasinaho¹

<https://doi.org/10.33344/vol16iss2pp8-21>

Helsinki Law Review, 2/2022, pp. 8–21

© 2023 Pykälä ry, Mannerheimintie 3 B, 5th floor, 00100 Helsinki, Finland, and the author.

I. JOHDANTO

Osaakeyhtiö ei oikeushenkilönä voi toimia ”itse” vaan aina² luonnollisen henkilön tai henkilöiden välityksellä.³ Muun muassa tätä varten osakeyhtiölaissa (624/2006, ”OYL”) säädetään osakeyhtiön organisaatiosta. Oikeudellisesti ajateltuna ”toimiminen” osakeyhtiössä sisältää ainakin kaksi elementtiä, päätöksenteon ja oikeustoimiin ryhtymisen. Päätöksentekoa osakeyhtiön elimissä, yhtiökokouksessa, hallituksessa ja toimitusjohtajan toiminnassa, säädellään varsin kattavasti OYL:ssa. Oikeustoimiin ryhtymisen sääntely perustuu ensisijaisesti OYL:n edustamista ja ylemmän toimielimen päätösten täytäntöönpanoa koskevaan sääntelyyn.

Osaakeyhtiölain säännösten lisäksi niin päätöksenteossa kuin oikeustoimien tekemisessä merkittävässä asemassa on yleinen siviilioikeus. Osaakeyhtiölaissa ei säännellä tarkemmin osakeyhtiön toimitusjohtajan alapuolella olevan organisaation (työntekijät, joihin kaikki johtoryhmän jäsenet toimitusjohtajaa lukuun ottamatta kuuluvat) oikeutta tehdä päätöksiä yhtiötä koskevissa asioissa eikä oikeutta ryhtyä yhtiön puolesta oikeustoimiin.

Koska sekä päätöksenteko että oikeustoimiin ryhtyminen edellyttävät usein joustavuutta, esille nousee kysymys näitä koskevien oikeuksien antamisesta organisaation alemmille tasoille. Suomen kielessä tällaista toimivaltuuksien antamista kutsutaan usein valtuuttamiseksi.

1 OTM, AA Roopert Laitinen ja OTK, AA, VTM Vesa Rasinaho työskentelevät asianajotoimisto Castrén & Snellmanilla ja ovat erikoistuneet yhtiöoikeuteen.
2 Oma kysymyksensä, jota ei käsitellä tässä laajemmin, on automaattinen toiminta tietojärjestelmien kautta. Näidenkin toiminta perustuu lopulta luonnollisen henkilön alkuun panemaan prosessiin.
3 Norros, Olli: Velvoiteoikeus. Alma Talent 2018, s. 294. (Norros 2018)

2. VALTUUTTAMISEN, KELPOISUUDEN JA TOIMIVALLAN KÄSITTEET

Osaakeyhtiölaissa viitataan valtuuttamiseen seuraavissa säännöksissä (ja niihin viittaavissa tai niitä tukevissa toissijaisissa säännöksissä, joita ei luetella tässä): 3:10 (hallituksen antama valtuutus allekirjoittaa osakekirja), 3:14 a (yhtiökokouksen valtuutus hallitukselle päättää arvo-osuusjärjestelmään liittymisestä tai siitä poistumisesta), 5:8 (osakkeenomistajan asia-miehelleen antama valtuutus käyttää oikeuttaan yhtiökokouksessa), 6:17 (toimitusjohtajan ryhtyminen epätavallisiin tai laajakantoisiin toimiin hallituksen valtuuttamana) sekä 9:2, 10:2, 11:2, 13:6, 15:5 ja 15:10 (yhtiökokouksen antama valtuutus hallitukselle päättää osakeannista, optio-oikeuksien antamisesta tai osakepääoman rahastokorotuksesta, osingon tai muun vapaan oman pääoman jaosta, omien osakkeiden hankkimisesta tai osakkeiden hankkimis-tai lunastusehdon käyttämisestä).

Osaakeyhtiölaissa käytetty sana ”valtuuttaa” tai ”valtuutus” viittaa ainakin suurimmassa osassa viitattuja säännöksiä päätösvallan delegointiin yhtiökokoukselta hallitukselle. Sanaa valtuuttaa ei osakeyhtiölaissa käytetä tarkoittamaan sopimusten tai muiden oikeustoimien tekemistä koskevan oikeuden antamista kuten laissa varallisuus oikeudellisista oikeustoimista (228/1929, ”OikTL”), vaan OYL:ssa puhutaan tältä osin edustamisesta.⁴

Ruotsin kielessä sitä vastoin käytetään eri sanoja riippuen siitä, onko kyseessä päätösvallan delegointi (*bemyndiga/bemyndigande*) vai oikeustoimeen ryhtymisoikeuden antaminen (*befullmäktiga/fullmakt*)⁵. Osaakeyhtiölain ruotsinkielisessä käännöksessä kaikki edellä viitattut valtuuttamista koskevat tekstit on käännetty käyttäen sanaa ”*bemyndiga*” lukuun ottamatta 5:8, jossa termi on ”*fullmakt*”.⁶

Suomen kielen sanan ”valtuuttaa” kaksimerkityksisyys tekee delegointia koskevien asioiden ymmärtämisen vaikeaksi niin maallikoille kuin asiaan perehtyneillekin. Aina ei ole selvää, milloin jossakin valtuutuksessa on kyseessä päätösvallan delegointi ja milloin taas edustamisoikeuden myöntäminen. Vaikka OYL:n säännökset onkin yleensä kirjoitettu siten, että niissä puhutaan

4 Myös sanaa edustaminen käytetään OikTL 2 luvun 26 §:ssä OYL:ista poikkeavassa merkityksessä viitaten aktiivisen oikeustoimeen ryhtymisen sijasta vastapuolena olemiseen. Ilmeisesti tällä viitataan nk. passiiviseen edustamiseen eli siihen, milloin tiedoksiannon henkilölle katsotaan tulleen päämiehelle. Yleisesti passiivisesta edustamisesta ks. Hemmo, Mika: Sopimusoikeus I. Talentum 2003, s. 455–457. (Hemmo 2003)
5 Tämän huomion inspiraatiosta kiitämme Twitter-keskustelua professori Jukka Mähösen kanssa.
6 Lisäksi huomiona, että toimintakertomuksessa osakeanti- ja optio-oikeuksien antamisvaltuutuksista annettavia tietoja koskevassa OYL 8:7 ruotsinkielisessä käännöksessä puhutaan ”*styrelsens gällande fullmakter att emittera aktier...*” kun muualla laissa osakeantivaltuutus on *emissionsbemyndigande*. OYL 8:7:n ruotsinkielisessä käännöksessä vaikuttaisi olevan tältä osin käännösvirhe.

nimenomaisesti (yleensä hallituksen) valtuuttamisesta *päättämään* (korostus tässä), käytännössä usein esimerkiksi yhtiökokouksen tai hallituksen pöytäkirjoissa todetaan vain, että hallitus, toimitusjohtaja tai muu taho on valtuutettu johonkin mainitsematta erikseen päättämisestä. Tällöin voi jäädä epäselväksi, onko tarkoituksena delegoida päätösvaltaa, oikeustoimen teko-oikeus vai molempia.

Itse valtuutuksen käsitteen lisäksi päätösvalan delegointiin ja edustus-oikeuden antamiseen liittyy myös muita sekaannusta aiheuttavia käsitteitä. Niin OYL:ssa kuin OikTL:ssa käytetään kelpoisuuden ja toimivallan käsitteitä. Kumpaakaan käsitettä ei erityisemmin määritellä kummassakaan laissa, mutta niiden edustamisoikeuteen liittyvä ydinsisältö ilmenee ainakin jotenkuten OikTL 10 ja 11 §:istä. Kelpoisuus on OikTL:n ruotsinkielisessä käännöksessä *behörighet* ja toimivalta *befogenhet*.

Osakeyhtiölaissa kelpoisuudesta säädetään seuraavissa säännöksissä: 6:10 (hallituksen jäsenen kelpoisuus tehtävänsä), 6:28 (yhtiön edustajan edustus-oikeudellinen kelpoisuus), 18:5 (uskotun miehen kelpoisuus esittää vaatimuksia ja ryhtyä toimiin), 20:4 (toimikelpoisen hallituksen puuttuminen) sekä 20:21 (ja 22) (rekisteristä poistetun yhtiön edustajan kelpoisuus toimia yhtiön puolesta). Kaikissa näissä ruotsinkielinen käännös on *behörighet*.

Toimivallasta säädetään seuraavissa säännöksissä: OYL 5:2 (yhtiökokouksen päätösvalta), 6:4 a (pörssiyhtiön hallituksen päätös pörssiyhtiön toimista), 6:27 ja 28 § (edustajan toimivallan rajoitukset) sekä 16 § ja 17:9 (sulautumisesta tai jakautumisesta päättämään toimivaltainen elin). Osakeyhtiölain ruotsinkielisessä käännöksessä päätöksentekoon liittyvä toimivalta on käännetty *”behörighet”*, mutta edustamiseen liittyvissä säännöksissä OYL 6:27 ja 6:28 *”befogenhet”* OikTL:ia vastaten.⁷ Näiden lisäksi OYL:ssa käytetään käsitettä yleistoimivalta, jolla tarkoitetaan hallituksen (tai toimitusjohtajan) yleistä oikeutta ja velvollisuutta huolehtia ja päättää yhtiön asioista siltä osin kuin tehtäviä ei ole erikseen laissa osoitettu yhtiökokoukselle tai hallintoneuvostolle (OYL 6:2 ja 6:17). Yleistoimivallan käännös on kaikissa kohdissa *”allmän behörighet”*, vaikka pelkkä toimivalta siis on *”befogenhet”*. On selvää, ettei yleistoimivallan ja toimivallan käsitteiden samankaltaisuudesta siten voi tehdä mitään käsiteläinopillisia johtopäätöksiä.

Edellä esitetystä voidaan todeta, että sanalla kelpoisuus (käännös *behörighet*) tarkoitetaan OYL:ssa eri kohdissa joko sitä, täyttääkö henkilö tehtävässä ololle asetetut edellytykset (esim. liiketoimintakielto), kykyä tehdä päätöksiä tai ryhtyä toimiin sekä OikTL:ia vastaavaa edustus-oikeudellista kelpoisuutta tehdä oikeustoimia päämiehen (yhtiö) puolesta ja sitoa tämä sopimukseen tai muuhun oikeustoimeen. Toimivallalla viitataan taas yhtäältä oikeuteen tehdä päätöksiä tietyssä asiassa (käännös *behörighet*) ja toisaalta edustajan edustus-oikeuteen vaikuttavaan ulospäin näkymättömään seikkaan (OikTL:ia vastaava käännös *befogenhet*).

7 Osakeyhtiölain ruotsinkielisessä käännöksessä käytetään sanaa *”befogenhet”* myös 5:9:ssä ilman, että suomenkielisessä tekstissä puhuttaisiin kelpoisuudesta tai toimivallasta.

Yleisen käsitesekaannuksen lisäksi tulkintaongelmia aiheuttavat ne OYL:n kohdat, joissa valtuutuksen, kelpoisuuden tai toimivallan todetaan liittyvän henkilön oikeuteen *”ryhtyä toimiin”* (OYL 6:17, 18:5 sekä 20:22). Ymmärrämme *”toimeen ryhtymisen”* sisältävän sekä oikeuden päättää, mitä toimia yhtiön (tai uskotun miehen osalta vähemmistöosakkaiden) puolesta tehdään, että oikeuden edustaa yhtiötä (tai vähemmistöosakkaita) näissä toimissa.

3. VALTUUTTAMINEN SIVIILIOIKEUDESSA JA OSAKEYHTIÖLAISSA

Siviilioikeudellisesti valtuutus on sopimuskomppaniin kohdistettu tahdonilmaisuuksena, toimi, joka synnyttää päämiehen edustajalle kelpuutuksen toimia päämiehen puolesta. Oikeuskirjallisuudessa todetaan: *”Valtuutustoimen sisältö ratkaisee. Mitä siitä ilmenee, siihen sopimuskomppani on oikeutettu luottamaan.”*⁸ Valtuutuksesta on säännöksiä kauppakaaren 18 luvussa sekä OikTL:ssa. OikTL 10.1 §:n mukaan se, joka on valtuuttanut toisen tekemään sopimuksia tai muita oikeustoimia, tulee suhteessaan kolmanteen henkilöön välittömästi oikeutetuksi ja veloitetuksi oikeustoimen perusteella, jonka valtuutettu valtuutuksen rajoissa tekee valtuuttajan nimessä. Myös osakeyhtiön jokapäiväisen toiminnan osalta merkittävässä roolissa oleva asemavaltuutus on tunnustettu laissa. OikTL 10.2 §:ssä todetaan, että milloin jollakin toisen toimessa ollen tai muuten toisen kanssa tekemänsä sopimuksen johdosta on sellainen asema, että siihen lain tai yleisen tavan mukaan liittyy määrätynlainen kelpoisuus toimia tämän puolesta, katsotaan hänet valtuutetuksi tämän kelpoisuuden, eli edustusvallan, rajoissa tekemään oikeustoimia.⁹ Näin ollen valtuutus voi syntyä myös ilman varsinaista valtuutustahdonilmaisua.¹⁰

Osakeyhtiöoikeudessa valtuutuksen käsite liittyy yhtäältä yhtiön edustamiseen edellä kuvatulla tavoin, nykyistä edeltäneen osakeyhtiölain terminologiassa *”toiminimen kirjoittamiseen”*, joka siis ylätasolla vastaa OikTL:n tarkoittamaa valtuutusta, eli oikeutta sitoa päämies (yhtiö) sopimukseen tai muuhun oikeustoimeen. Osakeyhtiössä voidaan yhtiöoikeudellisen edustamisen lisäksi käyttää siviilioikeudessa tunnettuja valtuuttamista koskevia menettelyitä, jolloin valtuutukseen sovelletaan OikTL 2 luvun säännöksiä.¹¹ Toisaalta taas valtuutuksella viitataan OYL:ssa yhtiökokouksen päätösvalan delegointiin hallitukselle osakeantivaltuutuksella ja muilla edellä kuvatuilla päätösvalan delegointivaltuutuksilla.

8 Norri, Matti: Johdatus Siviilioikeuteen. Kauppakamari 2009, s. 47. (Norri 2009)

9 Hemmo 2003, s. 465. Ks. myös Kaisto, Janne: Oikeustoimiopin perusteet. Kauppakamari 2015, s. 35. (Kaisto 2015)

10 Kaisto 2015, s. 34–35.

11 Mähönen, Jukka – Villa, Seppo: Osakeyhtiö III – Corporate Governance. Alma Talent 2019, s. 382. (Mähönen – Villa 2019)

4. KELPOISUUS JA TOIMIVALTA OSAKEYHTIÖN EDUSTAMISESSA

Osakeyhtiölain mukaan osakeyhtiössä ylintä päätösvaltaa käyttävät osakkeenomistajat, jotka yhtiökokouksessa päättävät sille OYL:n nojalla kuuluvista asioista. Yhtiöjärjestyksessä voidaan lisäksi määrätä, että yhtiökokous päättää toimitusjohtajan ja hallituksen yleistoimivaltaan kuuluvasta asiasta. Osakeyhtiölle pakollinen hallitus puolestaan huolehtii yhtiön hallinnosta ja yhtiön toiminnan asianmukaisesta järjestämisestä ns. yleistoimivaltansa mukaisesti. Jos yhtiöllä on toimitusjohtaja, tämä voi päättää yhtiön juoksevaan hallintoon (jokapäiväiseen liiketoimintaan) liittyvistä asioista hallituksen ohella (jaettu yleistoimivalta).

Osakeyhtiölain 6:25:n mukaan hallitus edustaa yhtiötä. Toimitusjohtaja voi edustaa yhtiötä asiassa, joka OYL 6:17:n nojalla kuuluu hänen tehtäviinsä. Yhtiön edustamisella tarkoitetaan kykyä tehdä oikeustoimia yhtiötä sitovasti sekä olla asianosaisena tuomioistuimissa ja muissa viranomaisissa, eli niin sanottua aktiivista edustamista. Edustamiseen liittyy myös kyky ottaa vastaan haasteita ja muita tiedonantoja yhtiön puolesta, eli niin sanottu passiivinen edustaminen, josta säädetään OYL 24:5:ssä.¹² Edellä kuvattua edustusvallan kokonaisuutta kutsutaan myös lakisääteiseksi edustamiseksi.¹³

Henkilön tai toimielimen kelpoisuus osakeyhtiön edustamiseen voi perustua joko OYL:n säännökseen, yhtiöjärjestyksen määräykseen tai toimielimen tekemään päätökseen.¹⁴ Toisin kuin OikTL:n mukaisessa valtuutuksessa, jossa valtuutetun edustusoikeudellista kelpoisuutta voidaan rajoittaa valtakirjaan otettavalla määräyksellä, kaikilla OYL:n mukaisilla edustajilla on sama edustusoikeudellinen kelpoisuus. Poikkeuksena on toimitusjohtaja, jonka edustusoikeudellinen kelpoisuus rajoittuu juoksevaan hallintoon (jokapäiväiseen liiketoimintaan) ellei tälle anneta erillistä edustusoikeutta, jolloin toimitusjohtajan edustusoikeudellinen kelpoisuus laajenee samaksi kuin muiden edustajien kelpoisuus.¹⁵ Lisäksi edustajilta voidaan edellyttää toimimista yhdessä (6:27, ns. kollektiivirajoitus), mutta tämä edellytys ei muuta kelpoisuuden ulottuvuutta

yhteistoimintaedellytyksen täytyessä. Kahdella ”toiminimenkirjoittajalla”, joilla on oikeus edustaa yhtiötä kaksi yhdessä, on siten yhdessä toimiessaan sama kelpoisuus sitoa yhtiö vaikkapa koko liiketoiminnan myyntiin kuin sellaisella yhtiön hallituksen puheenjohtajalla, joka yhtiöjärjestyksen mukaan edustaa yhtiötä yksin. Prokuralain (130/1979) mukainen oikeus on OYL:n mukaista edustamisoikeutta rajoitetumpi eikä sitä käsitellä tässä esityksessä, vaikkakin erot prokuran ja edustusoikeuden välillä ovat vähäiset. Myös OYL 24:5:n mukainen kelpoisuus passiiviseen edustamiseen (tiedoksiantojen vastaanottoon) saattaa olla henkilöllä (esim. hallituksen varajäsenellä), jolla ei ole yksin eikä yhdessä toisen kanssa minkäänlaista aktiivista edustamisoikeutta (”toiminimenkirjoittamisoikeutta”).

Nykyistä edeltäneen osakeyhtiölain (734/1978) esitöiden mukaan yhtiön edustajan kelpoisuutta rajoittavat lain säännökset eri elinten tehtävien jaosta sekä säännökset, joissa tietyt oikeustoimet on kokonaan kielletty.¹⁶ Edustajan kelpoisuuden kytkös yhtiön elinten päätöksentekoon on osaltaan vahvistettu tapauksessa KKO 2014:65, jossa katsottiin, että yhtiön sinällään laillisen edustajan yhtiön nimissä tekemä sitoumus yhtiön omien osakkeiden hankkimiseen ei sitonut yhtiötä yhtiökokouksen asianmukaisen päätöksen puuttuessa. KKO:n mukaan kyseessä tällöin oli nimenomaan kelpoisuuden, ei toimivallan ylitys. Tällöin yhtiön sitomattomuus ei ole riippuvainen vastapuolen mahdollisesta vilpittömästä mielestä.¹⁷

Vaikka edustamisen ulottuvuus siis kytkeytyy yhtiön elinten oikeuteen tehdä päätöksiä, se on kuitenkin eri asia kuin päätöksenteko, sillä pelkästään oikeus edustaa yhtiötä suhteessa kolmansiiin osapuoliin ei itsessään anna henkilölle tai toimielimelle oikeutta tehdä päätöksiä yhtiön puolesta, perustuipa edustusoikeus OYL:n mukaiseen edustusoikeuteen tai OikTL:n mukaiseen valtuutukseen (valtakirjaan, asemavaltuuteen).¹⁸ Edustusoikeudesta säädetään OYL 6:25:ssä ja 6:26:ssä. Edustamisoikeuden ulottuvuuden osalta keskeisiä ovat kelpoisuuden ja toimivallan käsitteet, joihin viitataan OYL 6:28:ssä niitä määrittelemättä.

Oikeuskirjallisuudessa edustusoikeudellisen toimivallan katsotaan liittyvän yhtiön sisäiseen päätöksentekoon ja kelpoisuuden yhtiön tahdonilmaisun välittämiseen sopimuskumppanille.¹⁹ Edustusoikeus (kelpoisuus) ei itsessään anna edustusoikeudellista toimivaltaa (pätöksenteko-oikeutta). Edustusoikeudellinen toimivalta perustuu erikseen OYL:n säännöksiin, yhtiöjärjestyksen määräyksiin, yhtiön toimielinten tekemiin päteviin päätöksiin taikka asianomaisen edustajan

12 Airaksinen, Manne – Pulkkinen, Pekka – Rasinaho, Vesa: Osakeyhtiölaki I-II (jatkuvatäydenteinen), 6:25 ja 24:5. (Airaksinen – Pulkkinen – Rasinaho I ja II) sekä Kyläkallio, Juhani – Iiro, Olli – Kyläkallio, Kalle: Osakeyhtiö I. Edita 2020, kohta N 1.1, s. 674. (Kyläkallio ym. 2020a)

13 Mähönen, Jukka – Villa, Seppo: Osakeyhtiö I – Yleiset opit. Talentum 2015, s. 284–285. (Mähönen – Villa 2015)

14 Kyläkallio ym. 2020a, kohta N 1.1, s. 674.

15 Esim. Taxell, Lars Erik: Aktiebolagets organisation. Åbo Akademi 1983, s. 84. (Taxell 1983) Mähönen ja Villa (Mähönen – Villa 2019), s. 386, toteavat, ettei yhtiön nimetty edustaja ole kelpoinen edustamaan yhtiötä toimissa, jotka edellyttävät hallituksen, hallituksen jäsenen tai toimitusjohtajan henkilökohtaista toimintaa. Ymmärrämme tämän viittaavan hallituksen sellaiseen erityistoimivaltaan, johon liittyy henkilökohtainen allekirjoitus tai muu vahvistus eikä esimerkiksi siihen, ettei nimetyllä edustajalla olisi kelpoisuutta asioissa, jotka edellyttävät hallituksen tai toimitusjohtajan päätöksentekoa. Tällaisia asioita ovat ainakin tilinpäätöksen ja kauppakisteri-ilmoituksen sekä kauppakisteri-ilmoitukseen liittyvien vahvistusten allekirjoittaminen. Näkisimme itse, ettei tällaisissa asioissa ole kyse oikeustoimen tekemistä koskevasta edustamisesta.

16 HE 89/1996 vp., s. 109. HE 109/2005 vp., s. 89 mukaan OYL:n edustamista koskevat säännökset vastaavat aiempaa oikeustilaa. Edustajan kelpoisuuden kytkeminen yhtiön elinten tehtävienjakoon on keskeisin johtopäätös myös ruotsalaisessa väitöskirjassa Åhman, Ola: Behörighet och befogenhet i aktiebolagsrätten. Iustus Förlag 1997. (Åhman 1997) Kelpoisuuden (*behörighet*) ja toimivallan (*befogenhet*) käsitteiden epäselvyydestä Ruotsin oikeudessa ks. *ibid.*, s. 116 ss.

17 KKO:n ratkaisun perusteluja voidaan kritisoida siitä, että niissä viitataan yhtiökokouksen asianmukaisen päätöksen puutteeseen eikä niinkään siihen, ettei yhtiön edustajan (hallituksen puheenjohtajan) kelpoisuus ulotu asiaan, josta hallitus ei olisi voinut päättää. Esitöiden ja oikeuskirjallisuuden perusteella ratkaisevaa ei pitäisi niinkään olla päätöksen, vaan päätöksenteko-oikeuden puuttuminen.

18 Airaksinen – Pulkkinen – Rasinaho I, 6:25 ja Mähönen – Villa 2019.

19 Hemmo 2003, s. 469.

asemaan osakeyhtiön organisaatiossa.²⁰ Yhteenvetona voidaan todeta, että oikeus edustaa osakeyhtiötä määrittämään edustajan ”kelpoisuudella”, kun taas ”toimivallalla” tarkoitetaan sitä, kenellä henkilöllä tai millä osakeyhtiön toimielimellä on päätöksenteko-oikeus edustamisen kohteena olevasta oikeustoimesta.²¹

Hallituksen ja toimitusjohtajan kohdalla toimivallan ja kelpoisuuden voidaan katsoa olevan pääsääntöisesti yhdenmukaisia, mutta esimerkiksi yhtiön OYL 6:26:n mukaisella toiminimenkirjoittajalla ei pelkästään tämän aseman perusteella ole itsenäistä päätöksenteko-oikeutta eli edustuksellista toimivaltaa. Huomionarvoista toki on, että sellainen päätöksenteko-oikeus voi perustua esimerkiksi asemavaltuutuksen kaltaiseen implisiittiseen oikeuteen, ts. nimenkirjoitusoikeutetun tosiasialliseen asemaan osakeyhtiössä.²² Kelpoisuuden ja toimivallan erottelulla on oikeuskirjallisuudessa katsottu olevan merkitystä osakeyhtiön kannalta merkittävämpien oikeustoimien kohdalla, mikä viittaa siihen, että ”vähämerkityksisemmissä asioissa” kelpoisuuden katsotaan implisiittisesti sisältävän myös toimivallan, ainakin jos toimivaltaa ei esimerkiksi sisäisillä ohjeilla erikseen rajoiteta.²³

5. EDUSTAMISOIKEUDEN ELI NIMENKIRJOITUSOIKEUDEN DELEGOINTI

Osakeyhtiölaissa ei säännellä selkeästi sitä, miten yhtiön edustaja voi siirtää edelleen kelpoisuutta yhtiön sitomiseen oikeustoimeen. Oikeuskirjallisuudessa katsotaan, ettei yhtiön edustaja voi siirtää yhtiöoikeudellista edustusoikeuttaan edelleen.²⁴ Sen sijaan kirjallisuudessa katsotaan, että yhtiön edustaja voisi antaa OikTL:n mukaisen valtuutuksen niissä rajoissa, joissa hän voi toimia yhtiön puolesta²⁵, eli oman edustusoikeudellisen kelpoisuutensa rajoissa. Toimitusjohtaja, jolla ei ole erillistä ”toiminimenkirjoitusoikeutta”, voi siten antaa OikTL:n mukaisia valtuutuksia vain yhtiön juoksevaan hallintoon liittyvissä asioissa. Käytännössä on erittäin tavallista, että yhtiön edustajat, niin hallituksen jäsenet kuin muut ”toiminimenkirjoittajat”, allekirjoittavat varsin rutiininomaisesti erilaisia valtakirjoja. Käytäntöä on kritisoitu muun muassa sillä, että valtuutus on lähtökohtaisesti mielletty henkilökohtaisesti eikä siten siirtokelpoiseksi.²⁶

Voidaan myös esittää, että kun edustusoikeus ei sisällä päätösvaltaa, ”toiminimenkirjoittajalla” olisi kylläkin kelpoisuus muttei toimivaltaa valtakirjan antamiseen. Tällöin valtakirja olisi sinällään OikTL:n mukaisesti pätevä, mutta sen nojalla tehdyn oikeustoimen sitomattomuuteen yhtiötä kohtaan riittäisi, että yhtiö OikTL 11 §:n mukaisesti näyttää vastapuolen tienneen tai pitäneen tietää joko a) siitä, ettei valtakirjan antamisesta ole tehty asianmukaista päätöstä tai b) ettei valtakirjan nojalla tehdystä toimesta ole tehty asianmukaista päätöstä. Ottaen huomioon yhtiön edustajien antamien valtakirjojen huomattava yleisyys nähdäksemme tällaisten valtakirjojen tulisi antaa asiamiehelle valtakirjassa määritetyn OikTL:n mukainen kelpoisuus (kunhan se ei ylitä hallituksen kelpoisuutta eikä siten voi koskea esimerkiksi sitoumusta osakeantiin). Myös OikTL 11 §:n osalta katsomme, että valtakirjan nojalla tehdyn toimen sitomattomuuteen suhteessa yhtiöön ei tulisi riittää se, että vastapuoli tiesi, ettei valtakirjan antamisesta ole päätetty, vaan sitomattomuus edellyttää vastapuolen tietoisuutta itse oikeustoimea koskevan päätöksenteon puutteesta.

Yhtiökokouksen päätösten täytäntöönpanosta ensisijaisesti vastaavana tahona toimii hallitus, ja hallituksen kelpoisuuden katsotaan ulottuvan yhtiökokouspäätösten täytäntöönpanoon ilman, että yhtiökokouksen päätöksessä tätä erikseen todettaisiin.²⁷ Hovioikeuskäytännössä on myös hyväksytty, että yhtiökokous voisi valtuuttaa osakkeenomistajan tai muun asiamiehen, jolla ei ole yleistä edustamisoikeutta, panemaan täytäntöön yhtiökokouksen päätöksen.²⁸ Kun yhtiökokouksella ei ole oikeutta myöntää edustusoikeuksia (OYL 6:26 e contrario), yhtiökokous ei voine myöntää valtuutuksia, jotka oikeuttaisivat mihinkään muuhun kuin yhtiökokouspäätöksen mukaisen (yleensä pöytäkirjasta ilmenevän) oikeustoimen tekemiseen. Yhtiökokouksen muulle kuin edustamiseen oikeutetulle myöntämän ”täytäntöönpanovaltuutuksen” mukainen kelpoisuus ja toimivalta ovat siten identtiset ja ilmenevät suoraan yhtiökokouksen päätöksestä (edellyttäen, että päätös itsessään on laillinen). Yhtiökokouksen muulle kuin edustamiseen oikeutetulle taholle myöntämään ”täytäntöönpanovaltuutukseen” liittyy kysymyksiä myös valtuutetun ja valtuuttajan (osakkeenomistajien) vastuusta valtuutetun mahdollisista laiminlyönneistä.²⁹ Korostamme, että KKO:n oikeuskäytäntöä yhtiökokouksen myöntämästä edustusoikeudellisesta tai OikTL:n tarkoittamasta valtuutuksesta ja sen oikeusvaikutuksista ei tietääksemme ole olemassa.

20 Mähönen – Villa 2019, s. 382.

21 Mähönen – Villa 2019, s. 382.

22 Airaksinen – Pulkkinen – Rasinaho I, 6:25.

23 Hemmo 2003, s. 470.

24 Kyläkallio ym. 2020a, kohta N 1.1. Taxell 1983, s. 84.

25 Kyläkallio ym. 2020a, kohta N 1.1., Af Schultén, Gerhard: Osakeyhtiölain kommentaari I 2003, s. 547, Taxell 1983, s. 84.

26 Airaksinen – Pulkkinen – Rasinaho I, 6:26.

27 Airaksinen – Pulkkinen – Rasinaho I, 6:25.

28 Kyläkallio ym. 2020a, kohta N 1.1, s. 674 ja siinä viitattu oikeuskäytäntö.

29 Airaksinen – Pulkkinen – Rasinaho I, 6:25. Hallituksen sivuuttamisella ei tulisi voida rajoittaa yhtiön päätöksentekoon ja päätöksen täytäntöönpanoon liittyvää vastuuta. Hallituksen täytäntöön pannaessa yhtiökokouksen päätöksiä (vaikka sitten delegoimalla oikeustoimen teko edelleen) hallituksella säilyy OYL 2 luvun mukainen periaatteessa hyvin laaja vastuu täytäntöönpanosta, vaikka se ei teekään itse päätöstä.

Mikäli toimielimellä tai tietyllä henkilöllä on asiassa riittävä kelpoisuus yhtiön edustamiseen, tulee yhtiö lähtökohtaisesti sidotuksi siihen oikeustoimeen, jonka henkilö tai toimielin on yhtiön puolesta tehnyt. Vastaavasti tapauksen vastapuoli voi luottaa edustajan kelpoisuuteen, eikä hänellä ole erillistä velvollisuutta selvittää esimerkiksi sitä, onko kyseisen yhtiön edustajan toimivaltaa rajoitettu esimerkiksi yhtiön sisäisin määräyksin.³⁰ Osakeyhtiölain 6:28:ssä määrätään, milloin osakeyhtiölaissa tarkoitetun edustajan tekemä oikeustoimi ei sido yhtiötä. Ensimmäisen momentin mukaan sitomattomuus on seurauksena, mikäli edustaja on toiminut vastoin osakeyhtiölaissa säädettyä kelpoisuuden rajoitusta, ja kolmannen momentin mukaan, mikäli edustaja on ylittänyt toimivaltansa ja se, johon oikeustoimi kohdistui, tiesi tai hänen olisi pitänyt tietää toimivallan ylityksestä.

Osakeyhtiölain 22:11:n mukaan toimitusjohtajan on korvattava vahinko, jonka hän on tehtävässään OYL 1:8:ssä säädetyn huolellisuusveloitteen vastaisesti tahallaan tai huolimattomuudesta aiheuttanut yhtiölle. Lisäksi toisen momentin nojalla toimitusjohtajan on korvattava vahinko, jonka hän on tehtävässään muuten osakeyhtiölakia tai yhtiöjärjestyksestä rikkomalla tahallaan tai huolimattomuudesta aiheuttanut yhtiölle, osakkeenomistajalle tai muulle henkilölle. Vastaavia korvaussäännöksiä ei OYL:sta löydy niihin tilanteisiin, jossa toimijana olisi yhtiön työntekijä. Poikkeuksena on tilanne, jossa nimenkirjoitusoikeutettu olisi myös yhtiön osakkeenomistaja, jolloin periaatteessa OYL 22:2:n mukainen osakkeenomistajan korvausvelvollisuus saattaisi voida tulla sovellettavaksi.

Varallisuus oikeudellisista oikeustoimista annetun lain 25 §:n mukaan valtuutettuna esiintyvä on velvollinen korvaamaan oikeustoimen perustellussa vilpittömässä mielessä olleelle vastapuolelle aiheuttamansa vahingon, jos valtuutettu ei voi näyttää, että hän on toiminut valtuutuksen mukaan tai että valtuuttajaksi ilmoitettu henkilö on oikeustoimen hyväksynyt tai että se muuten sitoo tätä. Ei ole selvää, missä laajuudessa säännös soveltuu OYL:n mukaisen edustajan kelpoisuutensa tai toimivaltansa ylittämisen tekemään toimeen. OikTL:n soveltumista yhtiöoikeudellisiin suhteisiin on pidetty mahdollisena yhtiöjärjestyksen kohtuullistamista OikTL 36 §:n nojalla koskeneissa tapauksissa KKO 1990:171 ja 1999:42. Vaikuttaa myös perustellulta, että OikTL:n mukaiset oikeustoimen pätemättömyyttä koskevat 28–35 §:ien säännökset soveltuisivat sellaisinaan yhtiöoikeudellisen edustajan tekemiin oikeustoimiin. Siten OikTL vaikuttaisi monella tavoin soveltuvan myös osakeyhtiöoikeudellisissa suhteissa, mikä puoltaisi OikTL 25 §:n soveltumista yhtiön edustajaan.

Jos yhtiön puolesta toimiva taho, olipa tämä OYL:n mukainen edustaja tai OikTL:n mukainen valtuutettu, on yhtiön työntekijä, arvioitavaksi vastuukysymysten osalta tulee lisäksi muun muassa se, voisiko vahingonkorvausvastuu kanavoitua isännänvastuuperiaatteiden nojalla nimenkirjoitusoikeuden delegointipäätöksen tehneen toimielimen vastattavaksi.³¹

Vahingonkorvauslain 3 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan työnantaja on velvollinen korvaamaan vahingon, jonka työntekijä virheellään tai laiminlyönnillään työssä aiheuttaa. Tämä yhdessä OikTL 28 §:n kanssa saattaisi johtaa siihen, että yhtiön työntekijäedustajan kelpoisuutensa tai toimivaltansa ylittämisen tekemä oikeustoimi ei sitoisi yhtiötä, mutta yhtiö joutuisi kuitenkin korvaamaan vastapuolelle sitomattomuudesta aiheutuneen vahingon, mikä usein olisi (luontaisuuksiltaan) lähes sama lopputulos kuin oikeustoimen sitovuus suhteessa yhtiöön.

6. PÄÄTÖKSENTEKOVALLAN DELEGOIMINEN

Hallituksen osakeyhtiölakiin perustuvana yleisenä velvollisuutena on huolehtia yhtiön hallinnosta ja toiminnan asianmukaisesta järjestämisestä sekä yhtiön edustamisesta. Jos yhtiölle on valittu toimitusjohtaja, hallituksella on oikeus antaa ohjeita ja määräyksiä toimitusjohtajalle yhtiön juoksevan hallinnon hoitamiseksi. Annetut ohjeet ja määräykset eivät kuitenkaan saa olla osakeyhtiölain tai muun lain pakottavan säännöksen, yhtiöjärjestyksen taikka hyvän tavan vastaisia.³² Osakeyhtiölain 6:17.2:n mukaan toimitusjohtaja saa ryhtyä yhtiön toiminnan laajuus ja laatu huomioon ottaen epätavallisiin tai laajakantaisiin toimiin vain, jos hallitus on hänet siihen valtuuttanut tai hallituksen päätöstä ei voida odottaa aiheuttamatta yhtiön toiminnalle olennaista haittaa. Osakeyhtiölain esitöissä on lisäksi erikseen todettu, ettei OYL:ssa ole tarkoitus rajoittaa hallituksen mahdollisuuksia erikseen valtuuttaa toimitusjohtajaa edustamaan yhtiötä sellaisessa asiassa, joka menee toimitusjohtajan OYL 6:17:ssä säänneltyjen tehtävien ulkopuolelle, tai antamasta tälle OYL 6:26:ssä tarkoitettua edustamisoikeutta.³³

Osakeyhtiölain 6:17.2 sanamuodosta jää kuitenkin auki, tarkoittaako säännöksessä mainittu ”valtuutus” sekä päätöksenteko-oikeuden että edustusvallan delegointia. On selvää jo OYL 6:26:n sanamuodon perusteella, että hallitus voi antaa edustusoikeuden eli nimenkirjoitusoikeuden hallituksen jäsenelle, toimitusjohtajalle tai muulle nimetylle henkilölle. Hallituksen päätös esimerkiksi sitoutua sopimukseen ei itsessään saa sopimussidonnaisuutta voimaan, sillä sopimus on lisäksi erikseen allekirjoitettava yhtiön puolesta. Hallitus voi itse edustaa yhtiötä ja allekirjoittaa sopimuksen yhtiön puolesta, mutta useimmiten täytäntöönpanovaiheessa edustusvaltaa käyttää joku yhtiön nimenkirjoittajista.³⁴ Tulkinnanvaraisuus kohdistuu siihen, tarkoittaako ”valtuutus” tässä yhteydessä myös mahdollisuutta päätösvallan siirtämiseen.

Osakeyhtiölaissa ei ole OYL 6:17.2:n lisäksi säännelty sitä, voiko hallitus siirtää päätösvaltaansa yhtiön toimitusjohtajalle, tai sitä, voiko hallitus tai toimitusjohtaja siirtää päätösvaltaansa

30 Airaksinen – Pulkkinen – Rasinaho I, 6:25.

31 Hemmo 2003, s. 527.

32 Kyläkallio ym. 2020a, kohta L 5.1, s. 596.

33 HE 109/2005 vp., s. 89.

34 Hemmo 2003, s. 472.

yhtiön työntekijöille (kuten talousjohtajalle ja muille johtoryhmän jäsenille) tai ulkopuoliselle (kuten yhtiötä rahoitusjärjestelyssä avustavalle investointipankille). Hallitus voi OYL:n mukaan yksittäistapauksessa tai yhtiöjärjestyksen määräyksen nojalla tehdä päätöksen toimitusjohtajan yleistoimivaltaan kuuluvassa asiassa. Lisäksi hallitus voi saattaa omaansa tai toimitusjohtajan yleistoimivaltaan kuuluvan asian yhtiökokouksen päätettäväksi. Suoraan OYL 6:7:ssä määritellyt päätösvallan siirtomahdollisuudet perustuvat tilanteisiin, jossa päätöksenteko delegoidaan toimielinten keskinäisessä hierarkiassa ”ylöspäin”. Vastaavasti hallituksen mahdollisuutta siirtää päätösvaltaa yhtiön toimitusjohtajalle (tai edelleen työntekijöille/ulkopuolisille) yksittäisessä asiassa ei ole myöskään suoranaisesti rajoitettu.

Osakeyhtiölain esitöiden ja oikeuskirjallisuuden perusteella vaikuttaa selvältä, että vaikka osakeyhtiölaissa ei ole nimenomaisia säännöksiä hallituksen oikeudesta delegoida päätöksentekoa esimerkiksi toimitusjohtajalle, asiakohtaisesti tämä on pääsääntöisesti mahdollista. Hallitus ei kuitenkaan voi siirtää omaa vastuutaan tehtäviensä hoitamisesta muulle taholle.³⁵

Osakeyhtiön puolesta sen jokapäiväisessä toiminnassa tehtävistä päätöksistä (esimerkiksi päätöksen siitä, minkä suuruisella alennuksella kodinkoneliikkeen myyjä myy kodinkoneen asiakkaalle) suuren osan tekevät yhtiön työntekijät. Usein liiketoimintaan liittyvä päätösvallan delegointi on nimenomaista (esimerkiksi sisäiset ohjeet siitä, minkä suuruisia alennuksia työntekijät voivat ilman toimitusjohtajan hyväksyntää myöntää), mutta se saattaa aiemmin toteamallamme tavoin olla myös implisiittistä vakiintuneeseen käytäntöön ja hyväksyntään perustuvaa.

Kun siis sekä edustusvallan että ainakin juoksevaan liiketoimintaan liittyvän päätösvallan delegointi on mahdollista ilman OYL 6:17.2:n säännöstäkin, tulkitsemme säännöstä siten, että sen perusteella hallitus voisi yksittäistapauksissa delegoida toimitusjohtajalle päätösvallan lähtökohtaisesti hallituksen yleistoimivaltaan kuuluvassa asiassa. Edellä esitetyn tavoin vastuu toimitusjohtajan delegoidun päätösvallan nojalla tekemistä päätöksistä säilyisi hallituksella. Kovin selkeästi säännöksen merkitys ei lain sanamuodosta ilmene.³⁶

Edellä viitatus tavoin OYL sisältää useita säännöksiä yhtiökokouksen oikeudesta delegoida päätösvalta laissa mainituista asioista (osakeanti, varojenjako) hallitukselle.³⁷ Ilmeisesti perinteisesti on pidetty itsestään selvänä, ettei yhtiökokous voi delegoida sille lain mukaan

nimenomaisesti kuuluvaa päätösvaltaa muulle toimielimelle ilman OYL:n nimenomaista säännöstä.³⁸ Kielteistä kantaa yhtiökokouksen päätösvallan delegointia kohtaan ilman OYL:n nimenomaista säännöstä puoltaa myös se, että yhtiökokouksen päätösvallan delegoinnilla voitaisiin tosiasiallisesti sivuuttaa yhtiön hallitus kokonaan täytäntöönpanon lisäksi myös itse päätöksenteosta. Tällöin kysymys osakkeenomistajien vastuusta korostuisi vielä edellä edustusvallan delegoinnin yhteydessä esitettyä enemmän. Näistä syistä vaikuttaisi siltä, ettei yhtiökokouksen päätösvaltaa voitaisi delegoida edes kaikkien osakkeenomistajien yksimielisellä päätöksellä tai yhtiöjärjestysmääräyksellä.³⁹

7. EDELLEEN VALTUUTTAMINEN / VALTUUTUKSEN SIIRTÄMINEN

Edellä esitetyn tavoin OYL:n säännöksissä, jotka koskevat yhtiökokouksen hallitukselle antamia ”valtuutuksia”, on tosiasiallisesti kyse siitä, että yhtiökokous delegoi päätösvaltaa yhtiön hallitukselle, joka myöhempänä ajankohtana päättää asiasta valtuutus päätöksen ja lain asettamissa rajoissa. Laissa ei suoraan säännellä sitä, voiko hallitus käyttää sille yhtiökokouksen päätöksellä delegoitua päätösvaltaa siirtämällä sille siirretyn päätösvallan eteenpäin esimerkiksi yhtiön toimitusjohtajalle tai muulle henkilölle, jolloin esimerkiksi toimitusjohtaja päättäisi asiasta, joka alun perin kuuluisi yhtiökokouksen päätettäväksi. Osakeyhtiölaissa ei ole säännöksiä hallituksen oikeudesta delegoida eteenpäin sille siirrettyä päätösvaltaa. Myöskään OYL:n esitöistä ei löydy suoranaista kannanottoa tämän kaltaiseen delegoidun päätösvallan siirtämiseen, eikä tämän kaltaista päätösvallan siirtoa ole myöskään siviilioikeudellisesti säännelty sen tarkemmin. Aiemman osakeyhtiölain esityöt ja siihen perustuva oikeuskirjallisuus viittaavat siihen, ettei yhtiökokouksen valtuutus päätöksellä hallitukselle delegoitua päätösvaltaa voi delegoida edelleen.⁴⁰

Edelleendelegointikieltoa puoltaa myös se, että laissa on katsottu tarpeelliseksi ylipäänsä säätää yhtiökokouksen oikeudesta delegoida päätösvaltaa siinä mainituissa asioissa sekä se, että laista ilmenee nimenomaisesti delegoinnin kohde (hallitus). Lisäksi edelleendelegointi voisi käytännössä estää osakkeenomistajia moittimasta delegaatin mahdollisesti tekemiä

35 HE 109/2005 vp., s. 82 sekä Kyläkallio ym. 2020a, kohta L 5.1, s. 598. Sitä, ettei hallituksen päätösvallan delegointi vapauta hallituksen jäseniä vastuusta, tukee myös hallintoneuvostolle delegointia koskeva HE 109/2005 vp., s. 19.

36 Tulkinta poikkeaa myös oikeuskirjallisuudessa esitetystä kannosta, joiden mukaan OYL:ssa ei säännellä hallituksen päätösvallan delegointia toimitusjohtajalle. Ks. Airaksinen – Pulkinen – Rasinaho I, 5:2 ja Kyläkallio ym. 2020a, kohta L 5.1, s. 598.

37 Lisäksi OYL:n mukaan yhtiöjärjestysmääräyksillä voidaan siirtää jotakin lähtökohtaisesti yhtiökokoukselle kuuluvia päätösasioita, kuten yhtiökokouksen puheenjohtajan ja rajoitetusti hallituksen jäsenten valinta (5:23 ja 6:9). Näiden merkitys edustus- ja päätösvallan delegointiin on rajallinen.

38 Esim. HE 27/1977 vp., s. 40, jonka mukaan ennen osakepääoman korotusvaltuutuksesta säätämistä vain yhtiökokous voi päättää osakepääoman korotuksesta. Näin myös Taxell, Lars Erik: Aktiebolagsstyrelsens kompetens att rätts-handla, Söderström & Co 1946, s. 252. Ks. myös Åhman 1997, s. 615, 620 ss.

39 Eri asia on, että osakkeenomistajat voivat osakassopimuksella keskinäisessä ja sopimusoikeudellisessa suhteessa sopia, että he tekevät yhtiökokouksessa jonkin osakkeenomistajan tai muun tahon edellyttämän päätöksen. Tällöin kyse ei kuitenkaan ole yhtiöoikeudellisen päätösvallan delegoinnista tällaiselle taholle. On myös mahdollista rajoittaa yhtiökokouksen päätösvaltaa yhtiöjärjestysmääräyksillä, jolloin saattaa olla mahdollista antaa jollekin taholle veto-oikeus yhtiökokouksen päätöksiin. Tällöinkään kyse ei ole päätösvallan delegoinnista vaan ainoastaan päätöksenteolle asetetusta lisäedellytyksestä.

40 HE 27/1977 vp., s. 40 sekä Af Schultén I 2003, s. 280.

lainvastaisia päätöksiä. Selvää on, ettei päätösvallan edelleendelegointi vapauta hallituksen jäseniä asiaan liittyvästä vastuusta. Voitaisiin ajatella, että päätösvallan edelleendelegointi voisi olla mahdollista esimerkiksi osakeantiin liittyvien toissijaisten, teknisten ja täytäntöönpanoon liittyvien seikkojen osalta, muttei tällaisen osakeantipäätöksen keskeisen (ainakaan OYL:ssa edellytetyn) sisällön osalta. Oikeuskäytäntöä kysymyksestä ei ilmeisesti ole.

8. VAIKUTTAAKO PÄÄTÖKSENTEKOVALLAN DELEGOINTI YHTIÖN EDUSTAJAN KELPOISUUTEEN?

Edellä todetun tavoin yhtiön edustajan edustusoikeudellinen kelpoisuus (oikeus sitoa yhtiö oikeustoimeen) vastaa lähtökohtaisesti hallituksen päätöksenteko-oikeutta. Edustaja ei tapauksen KKO 2014:65 mukaisesti voi sitoa yhtiötä omien osakkeiden hankintaan, ellei yhtiökokous ole tehnyt asiaa koskevaa asianmukaista päätöstä, ja sama pätee myös muihin asioihin, joista päätös OYL:n mukaan on tehtävä yhtiökokouksessa.⁴¹ Korkeimman oikeuden tapauksessa ei kuitenkaan käsitelty sitä, mitä olisi tapahtunut, jos yhtiökokous olisi valtuuttanut hallituksen päättämään omien osakkeiden hankinnasta. Tapaus ei siten estä tulkintaa, jonka mukaan yhtiön edustaja voisi tällaisen valtuutuksen voimassaollessa sitoa yhtiön omien osakkeiden hankintaan, vaikka hallitus ei olisi valtuutuksen nojalla tehnyt asianmukaista päätöstä. Tätä puoltaa myös se, että edustusoikeudellisen kelpoisuuden rajoituksena on vanhan osakeyhtiölain (VOYL) esitöissä pidetty toimielinten tehtävien jaon lisäksi VOYL:n pakottavia säännöksiä.⁴² Omien osakkeiden hankkimisesta päättäminen yhtiökokouksessa ei ole sillä tavoin pakottava säännös, että laki mahdollistaa myös päätösvallan delegoinnin hallitukselle. Toisaalta voidaan esittää, että kun KKO korostaa tapauksessa OYL:n muodollisten ja materiaalistien päätöksentekoodellytysten toteutumista, tämän tulisi koskea myös hallitusta, jolloin ilman OYL:n säännökset täyttävää päätöstä mikään taho ei voisi sitoutua OYL:n mukaan lähtökohtaisesti yhtiökokoukselle kuuluvaan päätökseen riippumatta vastapuolen vilpittömästä mielestä.

Kirjoittajien näkemys on, ettei yhtiöoikeudellisesta näkökulmasta ole perusteltua rajoittaa edustusoikeuden laajuutta siten, että hallituksen yleistoimivallasta ja hallitukselle yhtiökokouksen päätöksellä siirtyneestä päätösvallasta seuraavaa edustuskelpoisuutta sovellettaisiin epäyhnteneväisesti. Tätä tukee myös oikeuskirjallisuudessa esitetty kanta siitä, että hallituksen

41 Sen sijaan ilmeisesti mahdollinen yhtiöjärjestysmääräys, jonka mukaan OYL:n mukaan hallituksen yleistoimivaltaan kuuluvasta asiasta on päätettävä yhtiöjärjestyksessä, ei ilmeisesti ole kelpoisuuden, vaan toimivallan rajoitus. Näin siksi, ettei yhtiöjärjestysmääräysten katsota automaattisesti tulevan kolmansien tietoon. Myös OYL 6:28:ssa puhutaan ”tässä laissa säädetystä kelpoisuuden rajoituksesta”. Tätä tukevat myös HE 89/1996 vp., s. 108 sekä HE 109/2005 vp., s. 89 jonka mukaan kelpoisuuden ylityksen sääntely OYL:ssa vastaa VOYL:ia sekä Åhman (1997), s. 596–597.

42 HE 89/1996 vp., s. 109.

edustuskelpoisuus ulottuu ilman eri päätöstä yhtiökokouksen päätöksen täytäntöönpanoon ja että hallituksen oikeus antaa valtuutuksia on yhtä laaja kuin hallituksen oma edustusvalta.⁴³ Lopputulos tällöin olisi, että yhtiön edustaja voisi sitoa yhtiön osakkeiden antamista koskevaan sitoumukseen, vaikka mitään osakeantipäätöstä ei olisi, jos sitoumuksen vastapuoli on perustellussa vilpittömässä mielessä ja yhtiökokous on antanut hallitukselle voimassaolevan osakeantivaltuutuksen eikä sitoumus ylitä valtuutukseen mahdollisesti sisältyviä tai OYL:n pakottavista säännöksistä (mitä nämä sitten ikinä ovatkaan) johtuvia rajoituksia. Sen sijaan, jos valtuutusta ei ole, edustajan sitoumus ei sido yhtiötä riippumatta muista edellytyksistä. Kun useat yhtiökokouksen ensisijaiseen päätösvaltaan kuuluvat oikeustoimet edellyttävät määrämuotoista päätöksentekoa ja rekisteröintiä kaupparekisteriin, yhtiön sitoutuminen edustuskelpoisuuden puitteissa mutta edustustoimivalta ylittäen tehtyyn oikeustoimeen johtaisi käytännössä usein yhtiön velvollisuuteen korvata vastapuolelle aiheutunut vahinko siitä, että oikeustoimea ei pystytä toteuttamaan. Korostamme edelleen, että selkeää oikeuskäytäntöä yhtiökokouksen päätöksentekovaltuutuksen vaikutuksesta edustajien toimen sitovuuteen ei ole.⁴⁴

9. LOPUKSI

Lainsäädännössä käytetyt käsitteet ”valtuutus”, ”kelpoisuus” ja ”toimivalta” merkitsevät eri laeissa (OikTL ja OYL) mutta myös saman lain sisällä osin eri asioita. Kun käsitteitä käytetään usein sopimuksissa ja yhtiöoikeudellisissa päätöksissä ilman, että niitä määriteltäisiin tyhjentävästi tai edes viitattaisiin soveltuvaan lakiin, käsitteiden monimerkityksisyys voi aiheuttaa huomattaviakin ongelmia.

Vaikka se, mihin oikeudelliseen ilmiöön käsitteillä kulloinkin viitataan, pystyttäisiinkin selvittämään, lainsäädäntö, jossa käsitteitä käytetään, on aukollinen ja jättää monia käytännössä esille tulevia kysymyksiä vaille vastauksia. Oikeuskäytännön antama apu tulkinnalle on rajallista prejudikaattien vähäisen määrän ja päätösten usein kasuistisen luonteen vuoksi. Myös oikeustieteen antama tulkinta-apu on rajallista, koska yhtiöoikeuden ja siviilioikeuden tutkijat lähestyvät päätöksentekoon ja edustamiseen liittyviä kysymyksiä varsin eri tavoin. Se, missä laajuudessa OikTL soveltuu asioihin, joista säädetään OYL:ssa, ei myöskään ole täysin selvää, vaikka ainakin jonkinasteinen soveltuvuus on olemassa.

Parhaassa tapauksessa tulevaisuuden lainsäädäntötyössä niin OikTL:ia kuin OYL:ia päivitetäisiin niin, että niiden käsitteistö yhdenmukaistettaisiin, samanaikainen soveltuminen selkeytettäisiin ja valtuutuksen (molemmista merkityksissä ymmärrettynä) käyttöala täsmennettäisiin.

43 Airaksinen – Pulkkinen – Rasinaho I, 6:25.

44 Ilmeisesti edes Åhman (1997) ei ota selkeää kantaa tähän kysymykseen.

LIKEJURIDIIKAN ASIANAJOTOIMISTON JOHTAMISESTA

Sakari Lukinmaa¹

DOI: <https://doi.org/10.33344/vol16iss2pp22-33>

Helsinki Law Review, 2/2022, pp. 22–33

© 2023 Pykälä ry, Mannerheimintie 3 B, 5th floor, 00100 Helsinki, Finland, and the author.

I. KYSYMYKSENASETTELU

Tämä kirjoitus käsittelee liikejuridiikan asianajotoimiston johtamista. Tarkoitukseni on kirjoittaa jotakin, joka auttaa toivottavasti ymmärtämään paremmin suuren asianajotoimiston dynamiikkaa ja antaa työkaluja asianajotoiminnan kehittämiseen. Kirjoitus koskee erityisesti asianajotoimiston ja ylipäättään asiantuntijoiden johtamiseen liittyviä kysymyksiä. Näkökulma on vahvasti henkilökohtainen ja omaan työelämän kokemukseeni perustuva.

Liikeryityksen johtamista on tutkittu laajalti eri näkökulmista. Asianajotoimintaa on lähtökohtaisesti pidettävä liiketoimintana siinä missä mitä tahansa neuvonantoliiketoimintaa. Erityiseksi asianajotoiminnan tekee kuitenkin se, että se on vahvasti säänneltyä toimintaa. Asianajotoimistoa ja asianajajia koskevat muun muassa asianajajista annettu laki (496/1958) sekä Asianajajaliiton säännöt ja tapaohjeet. Asianajotoiminnan säännelty luonne vaikuttaa asianajotoimiston järjestäytymiseen ja myös asianajajan päivittäisiin velvollisuuksiin, kuten esimerkiksi esteellisyyksien selvittämiseen. Tässä kirjoituksessa ei ole kuitenkaan tarkoitus käsitellä erityisesti asianajotoiminnan sääntelyyn liittyviä kysymyksiä, vaan ote on käytännönläheinen ja yleisluontoisempi.

Miten asianajotoimiston organisaatio rakentuu ja miten sen hallinto on järjestetty? Vaikuttaako asianajotoimiston luonne sen asianajaja-osakkaiden omistamana ns. osakasyhtiönä (partnership) eri praktiikoinen sen johtamiseen? Liittyykö asianajotoimiston ja juristien johtamiseen joitain erityispiirteitä? Mitä hyvä johtaminen voi tarkoittaa asianajotoimiston kontekstissa nyt ja tulevaisuudessa? Yritän tässä kirjoituksessa pureutua näihin varsin haastaviin ja mielenkiintoisiin kysymyksiin.

Oma taustani suuren liikejuridiikan asiatoimiston toimitusjohtajana on varsin tavanomainen. Olen aloittanut yliopistosta valmistuttuani suuressa asianajotoimistossa avustavana juristina ja tehnyt jo suhteellisen pitkän uran asianajajana ja hoitanut käytännön liikejuridiikan

alaan kuuluvia toimeksiantoja. Kokemuksen kartuttua olen päätenyt asianajotoimiston eri johtotehtäviin ja hoitanut tätä kirjoittaessani toimitusjohtajan tehtävää jo usean vuoden ajan. Mitään syvällisempää johtamiskoulutusta minulla ei ole, vaan johtamisoppi on ammennettu käytännön työstä. Taustani vuoksi minulla on pitkä kokemus asianajoalasta ja -organisaatiosta, mikä antaa perspektiiviä tarkastella asianajotoimintaa ja sen johtamista. Toisaalta on tunnistettava, että minulla ei ole asianajoalaa ulkopuolelta tarkastelevan objektiivista ja tuoretta näkökulmaa.

2. LIKEJURIDIIKAN ASIANAJOTOIMISTO ORGANISAATIONA

2.1 Liikejuridiikan eri praktiikat

Asianajotoimiston tarkoituksena on antaa asiakkailleen juridista neuvonantoa ja ajaa asiakkaiden asiaa. Suuren liikejuridiikkaa harjoittavan asianajotoimiston palvelut kattavat usein laajalti liikejuridiikan eri osa-alueita. Tärkeässä roolissa ovat yleensä yritysjärjestelyihin sekä riidanratkaisuun keskittyvät praktiikat. Näiden lisäksi toimistot tarjoavat säännönmukaisesti vaihtelevan määrän muita neuvonantopalveluita eri painotuksilla strategiansa mukaisesti. Alalla tunnustettu lainalaisuus on se, että laaja palvelutarjoama antaa suojaa talouden syklien vaihtelulta ja tarjoaa suurille asianajopalveluiden ostajille mahdollisuuden hankkia yhdeltä toimittajalta tarvitsemansa juridiset palvelut sekä asianajotoimistolle alustan kasvattaa liiketoimintaa. Kapeampi tarjoama luo puolestaan mahdollisuuden fokusoida liiketoimintaa. Esimerkiksi talouden korkeasuhdanteessa yritys- ja pääomamarkkinajärjestelyjen määrän ollessa korkea niihin keskittyvän toimiston palveluiden kysyntä voi kasvaa jyrkästi. Ei ole yhtä oikeaa tapaa toimia, vaan asianajotoimiston johdossa on keskityttävä valitun strategian laadukkaaseen toteuttamiseen.

Vaikka asianajotoimiston palvelutarjoaman yhteinen nimittäjä on juridiset neuvonantopalvelut, suuressa toimistossa eri praktiikoiden suuri määrä luo johdolle haasteen hallita kokonaisuutta. Praktiikat ovat hiukan karrikoiden omia liiketoiminta-alueitaan, joilla voi olla omat tuotteensa, erityyppiset asiakkaat ja mahdollisesti erilainen hinnoitteludynamiikka. Eri praktiikoiden tarpeet voivat olla hyvin erilaisia, mutta ne on kuitenkin pystyttävä toiminnallisesti yhteensovittamaan organisaation yhteisen liiketoiminnan alle.

Parhaimmillaan eri praktiikat saavat synergiaa toisistaan ja luovat monimutkaistuvassa maailmassa yhteistyöllään asiakkaille arvoa osiensa summaa enemmän. On asiakkaan edun mukaista, että projekteissa hyödynnetään niissä tarvittavaa erikoisosaamista usein hyvin moneltakin eri alueelta. Jotta tämä toteutuisi, johdon on onnistuttava vahvistamaan yhtenäisyyttä ja poistettava esteitä yhteistyön toteutumisen tieltä. Jos johto ei tässä

¹ OTK, AA, asianajotoimisto Castrén & Snellmanin osakas ja toimitusjohtaja.

tehtävässään onnistu, eri praktiikat voivat muodostua liian itsenäisiksi ja itseriittoisiksi ja soveltaa toiminnassaan omia pelisääntöjään. Tällöin yhteistyön edut voivat jäädä saavuttamatta ja juridinen neuvonanto asiakkaalle ei toteudu mahdollisimman kokonaisvaltaisella tavalla. Samalla myös asianajotoimiston yrityskulttuuri ja yhtenäisyys voivat horjua.

Jotta laajaan palvelutarjoamaan perustuvasta mallista saadaan mahdollisimman suuri hyöty, kantavana periaatteena on oltava se, että toimeksiantotyö tai sen jokin osa-alue tehdään aina siinä praktiikassa, jossa on paras asiantuntemus sen tekemiseen. Esimerkiksi yritysjärjestelyyn voi liittyä vaikkapa työoikeuteen, vero-oikeuteen ja ympäristöoikeuteen liittyviä kysymyksiä. Tällöin asiantuntemus näistä kysymyksistä on haettava asianajotoimiston työ-, vero ja ympäristöoikeus-praktiikoista eikä menettelytavan tule olla se, että esimerkiksi yritysjärjestelyjuristi ryhtyy selvittämään monimutkaista ympäristöoikeuteen liittyvää kysymystä. Tämä kuulostaa yksinkertaiselta periaatteelta, mutta se ei aina asianajotoimiston arjessa ole sitä. Periaate ei myöskään tarkoita sitä, etteikö toimiston asiakkaalla voisi olla niin halutessaan vain yksi vastuujuristi, joka koordinoi tarvittavat juridiset palvelut asiakkaalle. Tärkeää on se, että kyseinen vastuujuristi järjestää asiakkaan toimeksiantoon parhaan mahdollisen asiantuntemuksen toimiston eri praktiikoista.

Palkitsemiseen liittyvät insentiivit voivat ohjata praktiikan vetäjiä ja yksittäisiä juristeja tekemään toimeksiantotyötä selkeästi myös oman ydinosaamisen ulkopuolella. Tämä toimintatapa ei kuitenkaan vastaa sitä palvelulupausta, jolle usealle praktiikalle pohjautuva liikejuridiikan asianajotoimisto perustuu. Valitessaan suuren liikejuridiikan asianajotoimiston, asiakas yleensä edellyttää huippuasiantuntemusta kaikilta toimeksiannon relevanteilta osa-alueilta ja on usein myös valmis maksamaan siitä korkeamman hinnan. Jos asianajotoimiston toimintatavat tai johtaminen eivät tue toimeksiantotyön oikeaa jakautumista, asiakas ei saa parasta mahdollista neuvonantoa eikä palvelulupaus toteudu. Tämä on asianajotoimiston johdon sekä myös asiakkaiden asianajotoimistoa valitessaan tärkeää pitää mielessä.

2.2. Juridista neuvonantoa tukevat palvelut

Asianajotoimistossa työskentelee asianajajien ja avustavien juristien lisäksi lukuisa joukko juristien neuvonantopalveluiden tuottamista ja liiketoimintaa tukevia henkilöitä. Käytän näistä toiminnoista seuraavassa nimitystä liiketoiminnan palvelut. Perinteisesti asianajotoiminnassa on käytetty jo pitkään esimerkiksi juristeja avustavia assistentteja sekä laskutuksen ja kirjanpidon ammattihenkilöitä. Nykyaikaisessa asianajotoimistossa liiketoiminnan palveluiden kirjo on huomattavasti laajempi. Asianajotoimistoissa on edellisten lisäksi yleensä HR-, talous-, ICT ja teknologia-, knowledge management ja markkinointi & viestintä -toiminnot, joissa voi työskennellä varsin merkittävä osuus asianajotoimiston koko henkilöstömäärästä.

Liiketoiminnan palveluiden roolin muutos liittyy yleisemmin asianajoliiketoiminnan muutokseen, joka käynnistyi Suomessa kansainvälistä esimerkkiä seuraten 1990-luvulla. Asianajotoiminta suurissa liikejuridiikan asianajotoimistoissa järjestäytyi asianajajan ammatinharjoittajien yhteisön sijasta juridisia neuvonantopalveluita tuottavaksi osakeyhtiömuotoiseksi liiketoiminnaksi. Tällainen asianajotoiminnan harjoittaminen edellytti kasvavassa määrin ympärilleen markkinointiin ja myyntiin, henkilöstöön, taloudenpitoon ja liiketoiminnan kehittämiseen liittyvää järjestäytymistä sekä pitkäjänteistä suunnittelua.

Liiketoiminnan palveluiden rooli asianajoliiketoiminnassa on kasvanut merkittävästi. Kantavana ajatuksena modernissa asianajotoiminnassa on se, että juristit keskittyvät korkean lisäarvon juridisten toimeksiantojen hoitamiseen ja tätä juridista neuvonantoa tukevat siihen erikoistuneet ja koulutetut ammattilaiset. Asianajotoiminta perustuu hyvin pitkälti ihmisten osaamiseen ja sen kehittämiseen sekä asiantuntijoiden yhteistoimintaan. On aivan kriittistä kyetä rekrytoimaan ja pitämään toimistossa parhaita osaajia. Samalla on pystyttävä ylläpitämään hyvää yrityskulttuuria ja kehittämään osaamista. Olisi käytännöllä vierasta ajatella, että asianajotoimisto ei käyttäisi vaikkapa HR-asioiden hoitamiseen henkilöstöhallinnon ja henkilöstön kehittämisen ammattilaisia. Samaten on selvää, että taloudenpidon tehokas järjestäminen, suunnittelu ja ennustaminen edellyttää taloushallinnon ja -johtamisen kokeneita ammattilaisia.

Perinteisten liiketoiminnan palveluiden lisäksi merkitystään ovat yhteiskunnan teknologisen murroksen myötä kasvattaneet ICT- ja teknologia -palvelut. Asianajoalaa ei hevillä voi kuvata teknologisen murroksen edelläkävijäksi, mutta digitalisoitumisen vaikutus on kasvanut asianajoalalla kiihtyvällä vauhdilla. On vaikeaa nähdä, että digitalisoituminen muuttaisi olennaisesti asianajotoiminnan kovaa ydintä, juridista neuvonantoa monimutkaisissa liikejuridiikan toimeksiannoissa. Se on ihmisten välistä inhimillistä toimintaa, joka perustuu ihmisten luomien sääntöjen ja käytänteiden tulkintaan ja asiakkaan oikeusturvan toteutumisen varmistamiseen.

Silti esimerkiksi GPT-teknologia, sen nopea kehittyminen ja soveltuminen ammatilliseksi työkaluksi usealla eri alalla on osoittanut sen, että on erittäin tärkeää seurata ja aktiivisesti testata teknologioita myös asianajotoimistoissa. Teknologinen kehitys vaikuttaa huomattavasti niihin työkaluihin ja prosesseihin, joilla juridista neuvonantoa tuotetaan ja niiden työkalujen hankkimiseen ja kehittämiseen pitää investoida alalla voimakkaasti.

Asianajotoimistot hakevat jatkuvasti yhä tehokkaampia tapoja tehdä arjen toimeksiantotyötä, kuten vaikkapa asiakirjojen laatimista. Samalla on pidettävä jatkuvaa huolta ICT-infrastruktuurin toimivuudesta, toimintaa ohjaavista prosesseista sekä korkeasta tietoturvan tasosta. On selvää, että teknologian merkitys tulee edelleen kasvamaan ja teknologiainvestoinnit muodostavat yhä merkittävämmän osan toimiston kulurakenteesta. Asianajotoimiston johdon on tärkeää pitää huolta siitä, että teknologian ylläpitämiseen ja kehittämiseen varataan riittävästi resursseja ja tästä alueesta vastaavat ja sitä kehittävät parhaat mahdolliset asiantuntijat.

Eräs liiketoiminnan palveluiden alue, johon on kiinnitetty kasvavassa määrin huomiota, on myynti ja markkinointi. Asianajotoimisto on siitä omintakeinen liikeyritys, että sen tuotetta, juridista neuvonantoa, myyvät käytännössä juristit ilman erillisen myyntiorganisaation tukea. Markkinointifunktioon on sen sijaan panostettu viime vuosina huomattavasti eikä vähiten sosiaalisen median näkyvyyden ja entistä kohdennetumman asiakasviestinnän vuoksi. Asianajotoimistot eivät voi enää luottaa pelkästään siihen, että hyvä työ kutsuu lisää työtä ja tekijöitä, vaan oman brändin, näkyvyyden ja työnantajamielikuvan kehittämiseen panostetaan koko ajan enemmän. Asiakkuudenhallintaan on myös panostettu yhä enemmän sekä teknologisin ratkaisuin että uusien toimintatavoin. Usean sadan ihmisen asiantuntijaorganisaatiossa on kyettävä keräämään, analysoimaan ja jalostamaan tietoa asiakkuuksista entistä tehokkaammin. Asianajopalveluiden myynnin järjestämiseen ja johtamiseen ei sen sijaan ole löytynyt erityisiä uusia ratkaisuja. Se perustuu edelleen pitkälti asianajaja-osakkaiden omaan aktiviteettiin käytännön toimeksiantotyön ohella. Keskeisessä roolissa ovat edelleen praktikoille ja sen osakkaille asetetut tavoitteet, jotka ohjaavat palveluiden myyntiin ja toimeksiantojen hankkimiseen asianajotoimistolle.

Liiketoiminnan palveluiden kokoon suhteessa juristien määrään ei ole yhtä oikeaa vastausta. Se on tärkeä operatiivinen kysymys, joka herättää perustellusti keskustelua ja vaikuttaa huomattavasti asianajotoimiston arkeen. On selvää, että modernin asianajotoiminnan harjoittaminen edellyttää merkittävässä määrin myös muun kuin juridisen alan osaajia. Ilman toimivia liiketoiminnan palveluita asianajotoimiston kehittäminen ja kasvattaminen liikeyrityksenä hidastuu, millä voi olla pitkällä aikajänteellä vakaviakin haitallisia vaikutuksia. Toisaalta ei tule unohtaa sitä, mikä on asianajotoimiston liiketoiminnan kova ydin: juridinen neuvonanto. Liiketoiminnan palveluiden tulee nimensä mukaisesti tukea tuota kovaa ydintä ja kaiken tekemisen asianajotoimistossa tulee lopulta tähdätä parhaan mahdollisen juridisen neuvonannon tuottamiseen toimiston asiakkaille.

Asianajotoimiston johdon on otettava kantaa siihen, mikä on oikea tasapaino puhtaan toimeksiantotyön ja muun tekemisen välillä ja ennen kaikkea vahvistaa ajatusta siitä, että kaikilla asianajotoimistossa työskentelevillä on oma tärkeä roolinsa kokonaisuudessa. Johdon erittäin tärkeä tehtävä on rekrytoida parhaita mahdollisia osaajia liiketoiminnan palveluihin. Se kehittää asianajotoimistoa ja koko asianajoalaa eteenpäin muuttuvassa maailmassa. Siksi asianajoalan houkuttelevuudesta on hyvin tärkeää pitää kiinni ja sen kehittämiseen tulee panostaa.

2.3. Partnership-malli ja hallinto

Eräs keskeinen asianajotoimiston dynamiikkaan vaikuttava tekijä liittyy sen luonteeseen osakasyhtiönä (partnership), jossa asianajotoimiston omistajat (osakkaat) tekevät päivittäistä asianajotyötä. Asianajotoimiston järjestämisestä, osakkaiden välisistä suhteista sekä osakkaan oikeuksista ja velvollisuuksista sovitaan osakassopimuksella. Osakassopimus vaikuttaa aivan keskeisellä tavalla asianajotoimiston dynamiikkaan.

Osakassopimuksen sisältö voi tapauskohtaisesti vaihdella paljonkin, mutta tyypillisen sisällön voi jaotella karkeasti seuraavasti: asianajoyhtiön hallinnon järjestäminen, uuden osakkaan valitseminen sekä osakkuuden päättymisen, osakkaan velvollisuudet sekä palkitseminen ja voitonjako osakkaiden välillä. Asianajotoimiston hallinnossa heijastuu yleensä sen luonne partnership-yhtiönä. Osakeyhtiölain (624/2006) mukaisesti osakeyhtiömuotoisessa asianajotoimistossa määrämuotoista omistajan valtaa käyttää yhtiökokous, joka valitsee muiden lakisääteisten tehtävien ohella hallituksen, jolla on samaten osakeyhtiölaissa säädetyt tehtävät ja vastuut. Yhtiökokouksen rinnalla omistajanvaltaa asianajotoimistossa käyttää aktiivisesti ns. osakaskokous, joka tekee osakassopimuksen perusteella päätöksiä erityisesti osakkaisiin liittyvissä asioissa.

Eräs osakaskokouksen keskeinen tehtävä on yleensä valita ns. osakastoimikunta (partnership committee), jolla on keskeinen rooli osakkaiden valintaan, osakkuuden päättymiseen sekä osakasarviointiin liittyvissä kysymyksissä. Voikin sanoa, että tällaisen toimivallan omaava osakastoimikunta käyttää asianajotoimistossa tärkeää ohjaavaa valtaa, kun se määrittelee osakkaiden tavoitteet ja arvioi niiden toteutumista.

Asianajotoimistolle nimitetään yleensä ns. Managing Partner (jäljempänä MP), joka käytännössä hoitaa myös osakeyhtiön toimitusjohtajan tehtävää. MP:n tehtävät liittyvät asianajotoimiston juoksevan hallinnon hoitamiseen ja liiketoiminnan palveluiden järjestämiseen sekä sen edustamiseen sisäisesti ja ulkoisesti. MP:n tehtäviin kuuluu yleensä myös yhtiön osakkaiden operatiivinen johtaminen, mikä erottaa sen perinteisestä toimitusjohtajan työstä.

MP:ksi valitaan yleensä yksi asianajotoimiston osakkaista, joka tuossa roolissaan käyttää aikaa vaihtelevissa määrin myös päivittäiseen asianajajan toimeksiantotyöhön. Tämä on sellaisenaan mielenkiintoinen havainto. Voisi ajatella, että perinpohjaisen liiketoiminta- ja johtamiskoulutuksen ja -kokemuksen omaavia liikkeenjohtajia valittaisiin useammin toimitusjohtajiksi johtamaan kasvavien asianajotoimistojen päivittäistä liiketoimintaa. Näin ei joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta ole juuri tapahtunut. Syyt tälle liittynevät mahdollisesti juuri MP:n rooliin ja sen painoarvoon asianajotoimiston johtamisessa. Ilman juristin koulutusta ja kokemusta asianajotyöstä ulkopuolisen toimitusjohtajan voi olla haastavaa rakentaa riittävää luottamusta osakaskuntaan, mikä on asianajotoimiston tehokkaan johtamisen edellytys. Tämä liittyy osaltaan asiantuntijoiden johtamisen ympäristöön, jota käsitellään myöhemmin tässä artikkelissa.

Osakkaiden kompensatiota koskevat osakassopimuksen ehdot vaikuttavat voimakkaasti asianajotoimiston toimintatapaan, yrityskulttuurin ja käytännön arkeen ja niiden kirjo on laaja eri mekaniikkoineen. Riippumatta osakassopimuksessa valitusta kompensatiomallista, asianajotoimiston johdon tärkeänä tehtävä on luoda hyvää yrityskulttuuria ja kannustimia osakkaiden ja praktiikoiden yhteistyölle.

3. ASIANAJOTOIMISTON JOHTAMINEN

3.1. Asiantuntijoiden johtaminen

Asianajotoimiston johtamisessa on pohjimmiltaan kyse asiantuntijaorganisaation johtamisesta. Vaikka asianajotoiminta on laissa säänneltyä ja siksi sen järjestämiseen ja johtamiseen liittyy myös erityispiirteitä, nämä eivät nähdäkseni kuitenkaan ole Managing Partnerin päivittäisen työn ja tehtävässä onnistumisen osalta määrääviä ehkä esteellisyyksymysten selvittämistä lukuun ottamatta.

Asiantuntijaorganisaation johtajan on kyettävä uskottavasti johtamaan alansa huippuasiantuntijoita (tai sellaiseksi kasvavia), joilla on vahva ammatti-identiteetti ja oma osaaminen. Heille on pystyttävä perustelemaan avoimesti, miksi jokin toimenpide auttaa heitä työssään tai on koko organisaation kannalta tarpeen. Pelkkä työnantajan direktio-oikeuteen vetoaminen tuo harvoin kestäviä tuloksia. Asiantuntijaorganisaatiossa tuloksellisen johtamisen edellytyksenä on se, että johtaja nauttii asiantuntijoiden luottamusta.

Joskus on sanottu, että asianajotoimiston moderni johtaminen on enemmän keskustelun ohjaamista kuin varsinaista johtamista. Tämä ei ole koko totuus. Myös asianajotoimistossa on oltava paikallaan johtamisen rakenteet ja päätöksentekokyky. Ellei päätettävän asian luonne muuta vaadi, johdon ei kuitenkaan kannata kiirehtiä päätöksentekoa ennen kuin relevantit asiantuntijat on osallistettu keskusteluun ja heillä on ollut mahdollisuus antaa siitä näkemysensä. Tämä luo tunteen siitä, että asiantuntijalla on ollut mahdollisuus vaikuttaa omaan työhönsä ja siihen ympäristöön, jossa hän työtään tekee. Tällä voi olla aivan ratkaiseva vaikutus asiantuntijan sitoutumiseen organisaatioon ja tehdyn päätöksen hyväksymiseen.

Henkilöstön osallistaminen toimiston asioihin ei tarkoita sitä, että asiasta päätetään aina henkilöstön näkemyksen mukaisesti. Asianajotoimiston johto on tehtävässään sitä varten, että se tarvittaessa tekee parhaan näkemyksensä mukaiset päätökset ja kantaa niistä vastuun. Tätä parasta näkemystä muodostaessaan johdon on kuitenkin syytä kuunnella herkäällä korvalla niitä, joiden arkeen päätökset vaikuttavat.

On täysin selvää, että asianajotoimiston MP:n tulee tässä tehtävässään pysyä erossa juridisen neuvonannon sisältöön liittyvistä kysymyksistä. Kyse on neuvonantoliiketoiminnan järjestämisestä ja siihen liittyvistä operatiivisista päätöksistä. Vaikka johtajalla itsellään olisi oma asianajajapraktiikka, hänen on luotettava organisaation asiantuntijatiimien näkemykseen, kun nämä hoitavat oman alueensa toimeksiantojaan.

Erityisen hienovarainen on MP:n ja muiden osakkaiden suhde. Se ei etenkään nojaa työnantajan direktio-oikeuteen, kun johdettavana on osakaskokouksessa mm. MP:n asemasta äänestäviä osakkaita, vaan johtamisen tulisi olla pikemminkin esimerkin näyttämistä, tavoitteiden asettamista

ja suunnan antamista. MP:n ja muiden osakkaiden suhteessa korostuu erityisesti luottamus. Jos johtaja ei tämän luottamuksen herättämisessä onnistu, hänen edellytyksensä hoitaa tehtäväänsä menestyksekkäästi ovat heikot.

On vaikea arvioida, mitkä ominaisuudet ovat erityisen tärkeitä luottamuksen rakentamisessa. Se ratkeaa tapauskohtaisesti. Ihmissuhde- ja viestintätaitojen merkitys korostuu, kun johdettavana on asiantuntijoita. Kun tarkastelee liikejuridiikan asianajotoimistoiden MP:tä, heidän profiilissaan on ennen johtajapositiota yleensä suhteellisen menestyksekkäs asianajajan praktiikka. Kyse lienee tässä kohdin juuri osakasyhtiöön liittyvästä erityispiirteestä. Jotta MP voisi uskottavasti johtaa asianajotoimistoa ja sen osakkaita, hänen on pitänyt osoittaa olevansa kyvykäs asianajaja, vaikka tämä ei välttämättä korreloi hyvän johtamisen kanssa mitenkään. Tämä edellytys näyttää kuitenkin käyvän toteen sekä Suomessa että kansainvälisesti ja poikkeukset siihen ovat suhteellisen harvassa. Aika näyttää, yleistyvätkö ammattijohtajat tulevaisuudessa asianajotoimistoissa. Juridisten palvelujen toimialalla kokeneita yleisjohtajia on ollut esimerkiksi pörssilistatuissa lakiasiantuntijatoimistoissa. Merkkejä vastaavasta kehityksestä partnership-muotoisessa asianajotoimistossa ei ainakaan tällä erää näytä olevan.

3.2. Strategian toteuttaminen

Eräs asianajotoimiston MP:n tärkeimmistä tehtävistä on valmistella ja toteuttaa valittua liiketoimintastrategiaa. Tarkoitin seuraavassa strategialla yksinkertaisesti niitä toimenpiteitä ja valintoja, joiden tarkoitus on johtaa asianajotoimisto saavuttamaan valitseman tavoitteen ja/tai markkina-aseman. Asianajotoimistojen johtaminen on nähdäkseni kehittynyt viimeisinä vuosina liikeyritysmäisempään suuntaan ja toimistoissa on otettu käyttöön tyypillisiä liiketoiminnan johtamisen työkaluja, kuten juuri strategiatyö.

Asianajotoimiston toimitusjohtajalle valittu strategia on erittäin hyödyllinen työkalu johtamiseen. Ilman selkeää mandaattia osakkailta ja hallitukselta kehittää yritystä valittuun suuntaan, asianajotoimiston johtaminen voi helposti kutistua toimiston juoksevan hallinnon hoitamiseksi. Tämä ei välttämättä lisää tehtävän mielekkyyttä ja houkuttelevuutta. Jos MP:llä on johtamisen selkänajana selkeä strategia, se antaa hänelle selkeän tavoitteen ja tiekartan toimiston johtamiseen ja myös MP:n onnistumista on helpompi mitata.

Strategia voi tarkoittaa esimerkiksi investointeja liiketoiminnan ja palvelutarjoaman kasvattamiseen, maantieteellistä laajentumista taikka keskittymistä jonkin tietyn praktiikan vahvistamiseen. Strategia voi myös tavoitella teknologista etumatkaa kilpailijoihin. Keskeistä on juuri kilpailuedun hakeminen suhteessa markkinaan ja kilpailijoihin. Selkeä strategia auttaa MP:tä tekemään päätöksiä, kun päätösvaihtoehtoja voi tarkastella valitun strategian näkökulmasta. Aivan samoin kuin kaikessa muussa liiketoiminnassa, keskeistä – mutta usein varsin vaikeaa – asianajotoimiston

strategian toteuttamisessa on osata fokusoida ja tehdä poissulkevia valintoja. Johdon tärkeänä tehtävänä on myös osata viestiä valittu strategia henkilöstölle ymmärrettävästi. Hyvän ja selkeän kommunikaation merkitystä strategiatyössä ei voi ylikorostaa.

MP:n rooliin vaikuttaa eri praktiikoihin jakautuvan asiantuntijaorganisaation voimakkaasti itseohjautuva luonne. On tärkeää, että MP tiedostaa tämän eikä pyri päättämään asioista, jotka ovat parhaiten ratkaistavissa vaikkapa juuri praktiikoissa. MP:n onnistumisen yhtenä edellytyksenä on juuri oikean tasapainon löytäminen arjen päätöstilanteisiin ja oman aktiviteettinsa hallitsemiseen. Jokainen MP muovaa tehtävää itsensä näköiseksi ja kunkin asianajotoimiston kehittämisen vaihe voi edellyttää erityyppistä johtamista ja aktiivisuuden astetta. Asiantuntijaorganisaation johtamisen kultainen sääntö on nähdäkseni seuraava: johdon tulee pitää huolta siitä, että organisaatiolla on suunta ja tavoite (strategia), jolla on riittävän laaja hyväksyntä ja jonka asiantuntijat kokevat merkitykselliseksi. Lisäksi johdon tulee varmistaa, että organisaatiossa on oikeat henkilöt ja osaaminen tämän tavoitteen saavuttamiseksi. Jos nämä edellytykset täyttyvät, johtajan tulee antaa asiantuntijoille mahdollisimman suuri vapaus tehdä työtänsä ja johdon tulee ohjata organisaatiota vain siinä määrin kuin se on välttämätöntä asetetun tavoitteen saavuttamiseksi.

Asianajotoimistossa tekee päivittäistä työtä varsin kirjava joukko ihmisiä. Heitä erottavat esimerkiksi tehtävät, kokemus ja osaaminen sekä myös kompensatiomalli. Toimiston kokeneella senior-tason juristilla ja vaikkapa juuri markkinoinnissa aloittaneella assistentilla voi olla hyvin erityyppisiä työtehtäviä ja heille on asetettu eri tavoitteet, vaikka kaikki lopulta tähtääkin mahdollisimman hyvän juridisen neuvonannon tuottamiseen toimiston asiakkaille. Juristien ja liiketoiminnan palveluiden asiantuntijoiden toimenkuvissa on luonnollisesti eroja, mutta myös juristien roolit voivat olla hyvin erilaisia. Vasta-aloittaneelta juristilta edellytetään erityyppistä suoritusta kuin kokeneelta osakkaalta ja harjoittelijana toimiva juridiikan opiskelija tutustuu toimiston arkeen ja tekee suorittavia työtehtäviä kun taas avustava juristi on tärkeässä roolissa itse toimeksiantotyössä.

Asianajotoimiston johdon erittäin tärkeä tehtävä on vaalia yhtenäisyyttä toimistossa ja viestiä jatkuvasti henkilöstölle kuvaa yhteisestä suunnasta ja yhdestä toimistosta, joissa jokaisella on oma tärkeä tehtävänsä asiakkaiden tukemisessa. Nykyaikainen asianajotyö ja toimeksiantojen hoitaminen on kasvavassa määrin yhteistyötä toimeksiantoa hoitavissa projektitiimeissä ja eri praktiikoiden välillä, jota yhteistyötä tukevat aktiivisesti liiketoiminnan palvelut. Jos asianajotoimiston johto ei viesti yhteistyön ja yhtenäisyyden merkitystä niin edellytykset yhteistyölle heikentyvät. Tämä voi lopulta vaikuttaa toimeksiantojen hoitamisen laatuun ja tehokkuuteen.

3.3. Yrityskulttuuri ja arvot

Asianajotoimiston kaltaisessa itseohjautuvassa organisaatiossa, jossa asiantuntijoiden ja tiimien vapausaste vaikuttaa omaan työhönsä on suhteellisen korkea, on erityisen tärkeää vaalia ja kehittää yrityksen arjen yrityskulttuuria. On vaikeaa määritellä tarkasti, mitä yrityskulttuuri

oikeastaan tarkoittaa ja miten se eroaa esimerkiksi yrityksen julkilausutuista arvoista. Jälkimmäiset voivat parhaimmillaan ohjata tarkastikin yrityskulttuuria ja toimia kompassina arjen haastavissa tilanteissa. Tarpeettomimmillaan ne ovat ylhäältä alaspäin johdetussa prosessissa määriteltyjä lausumia siitä, mitä johto haluaisi yrityksen edustavan mutta joiden valmisteluun henkilöstö ei ole juuri osallistunut ja joilla on kovin vähän liittymää yrityksen arkeen.

Vaikka johdolla on yleisesti varsin suuri rooli hyvän yrityskulttuurin ylläpitämisessä asianajotoimistossa, kukaan yksittäinen henkilö harvoin muovaa voimakkaasti asiantuntijaorganisaation yrityskulttuuria. Se syntyy ja kehittyy pidemmän ajan kuluessa ja osakasyhtiössä sitä ovat olleet luomassa useat osakassukupolvet. Yrityskulttuuria voi nähdäkseni tarkastella kerroksina, joita rakennetaan toinen toisensa päälle ja jonka alimmat kerrokset jatkavat vaikuttamista pitkään kohti tulevaisuutta.

On myös tärkeää panna merkille, että yrityksellä on joka tapauksessa yrityskulttuuri riippumatta siitä, onko sitä haluttu aktiivisesti rakentaa vai ei. Yrityskulttuuria voi yksinkertaistaen kuvata henkilöstön toimintatavaksi silloin, kun johto tai esihenkilöt eivät ole katsomassa. Sillä, millaiseksi yrityskulttuuri muovautuu, voi olla asianajotoiminnan kaltaisessa asiantuntijaliiketoiminnassa ratkaisevan suuri merkitys yrityksen menestykseen ja siksi siihen kannattaa panostaa.

Asianajotoimiston hyvä yrityskulttuuri painottaa nähdäkseni esimerkiksi ehdotonta integriteettiä, asiakkaiden edun panemista oman edun edelle, laadun tavoittelua kaikessa toiminnassa, alhaista hierarkiaa sekä empatiaa ja huolenpitoa koko henkilöstöstä. Jokaisella näistä alueista ei välttämättä yhtenä hetkenä onnistuta täydellisesti, mutta jos jokainen työntekijä tavoittelee ja myötävaikuttaa arjessa niiden toteutumista, asianajotoimiston yrityskulttuurilla on vankka perusta. Johto voi vahvistaa sitä omalla toiminnallaan, mutta toisaalta vastaavasti myös heikentää sitä joko omalla toiminnalla tai sillä, että johto sallii tai sietää muilta hyvän yrityskulttuurin vastaista käytöstä.

Hyvän yrityskulttuurin ylläpitäminen vaatii joskus vaikeita ja ikäviäkin päätöksiä. Ei ole täysin epätavanomaista, että esimerkiksi taloudellisilla mittareilla hyvin menestyvä asianajaja pyrkii ottamaan käytöksellään erivapauksia hyvän yrityskulttuurin suhteen. Nämä tilanteet eivät ole johdolle helppoja, mutta oikean toimintatavan valitseminen on lopulta yksinkertaista. Johdon on puututtava yrityskulttuurin vastaiseen tai sitä heikentävään toimintaan. Sillä voi olla lyhyellä aikavälillä suurikin kustannus, mutta kustannus on pidemmällä aikavälillä paljon suurempi, jos jättää puuttumatta.

4. TULEVAISUUDEN HAASTEET

Asianajotoimistot kohtaavat muuttuvassa maailmassa samoja haasteita kuin kaikki muutkin liikeyritykset. On kuunneltava asiakkaita ja heidän muuttuvia tarpeitaan, hyödynnettävä teknologista kehitystä ja sen myötä uskallettava investoida ja muuttaa liiketoimintamalleja, kilpailtava parhaista kyvyistä ja kyettävä pitämään heidät toimistossa sekä kehitettävä osaamista,

uskallettava hakea kasvua tai hyväksyttävä hiipuminen, toteutettava valittua strategiaa ja rakennettava jatkuvasti kilpailuetua suhteessa markkinaan ja kilpailijoihin. Tässä on johdolla työsarkaa nyt ja tulevaisuudessa.

Juridisten palvelujen markkina on kasvanut viime vuosikymmeninä vahvasti sekä Suomessa että globaalisti. Juridisen neuvonannon kysyntä vaikuttaa talouden eri sykleistä huolimatta varsin vakaalta. Tähän trendiin vaikuttaa muun muassa talouden ja yhteiskunnan monimutkaistuminen, juridisoituminen sekä kansallisen ja kansainvälisen sääntelymassan kasvaminen. Asiakkaiden yksityiskohtaiset tarpeet ja kysynnän painotukset voivat varmasti vaihdella tulevaisuudessa voimakkaastikin, mutta uskallan ennustaa, että toimialan tulevaisuus on vahva.

Kuten olen aiemmin esittänyt, juridisen neuvonannon tekniset ja teknologiset työkalut muuttuvat kiihtyvällä tahdilla. Kehityksen seuraaminen ja myös uusien teknologioiden kokeileminen on tärkeää, jotta pysyy muutoksessa mukana ja ymmärtää sitä. Myös asianajotoimistojen on uskallettava investoida voimakkaammin teknologiaan pysyäkseen digitaalisen murroksen vauhdissa. Tästä huolimatta juridisen neuvonannon kova ydin on pysyvää laatua. Juridiikka on syvästi inhimillistä toimintaa, se on argumentaatiota ja neuvonantoa ihmiseltä ihmiselle ja se koskee ihmisten luomia sääntöjä ja käytänteitä. Sitä eivät koske luonnontieteiden lainalaisuudet, joiden käsittelyssä teknologia on osoittanut ylivoimansa. Voihan toki olla niin, että muutaman vuoden kuluttua tämä väittämä osoittautuu koomisen vääräksi ja toimiala on distruptoitu ja tekoäly on korvannut pitkälti juristin. Tai sitten ei.

Nähtävissä olevassa tulevaisuudessa asianajotoiminnan haasteet liittyvät edelleen ihmisiin. Tämä on varsin luonnollista, koska asianajo on juristin henkilökohtaisiin ominaisuuksiin ja osaamisen perustuvaa toimintaa. Aivan keskeistä on se, että asianajotoimistot onnistuvat jatkossakin houkuttelemaan lahjakkaita juristeja ja muita asiantuntijoita alalle. Juristien osalta haaste korostuu erityisesti siksi, että rekrytoitavissa olevien määrä on suhteellisen rajattu.

On paljon keskusteltu siitä, vaikuttaako toimialan houkuttelevuuteen uuden työntekijäsukupolven myötä viime aikoina kiihtynyt työelämäkeskustelu työn ja vapaa-ajan välisestä tasapainosta ja liiallisen työnteon haitallisuudesta. Aivan oma kysymyksensä on pandemian jälkeinen hybridityö eli perinteisen toimistotyön ja etätöyön yhdistäminen. Asianajotyö on yleensä projektiluontoista työtä ja sen hektiset vaiheet voivat ajoittain vaatia erittäin suuren määrän työtä. Myös tunti- ja kassatukseen perustuva ansaintamalli ei ainakaan vähennä tehdyissä työtunneissa laskettavien työmäärän merkitystä. Työn liiallista kuormittavuutta on hallittava panostamalla parempaan projektinjohtamiseen sekä esihenkilötyöhön, jotta työelämä asianajotoimistossa olisi mahdollisimman houkutteleva. Rekrytointia on tehtävä pitkäjänteisesti, juristien työmääriä on seurattava aktiivisesti ja asianajotoimistojen on omaksuttava muilta konsultoinnin toimialoilta hyväksi havaittuja projektinhoitomalleja ja palkattava projektityön ammattilaisia.

Johdon ja osakkaiden on ymmärrettävä, että asianajotoimiston työntekijät omistavat paljon aikaa ja näkevät paljon vaivaa toimiston eteen ja vastaavasti toimiston on tehtävä kaikkensa järjestääkseen työn tekemisen mahdollisimman miellyttäväksi ja antoisaksi. Toimiston on oltava joustava asiantuntijan elämäntilanteen niin vaatiessa ja tuettava työntekijöiden osaamisen kehittymistä, koska osaaminen on asiantuntijatyön tärkein elementti. On yhä tärkeämpää, että asianajotoimistot ymmärtävät maailman muutosta ja kuuntelevat herkillä korvalla uusia työntekijäsukupolvia ja heidän perusteltuja tarpeitaan. Huolimatta siitä, että työelämään liittyvän keskustelun teemat vaihtuvat aika ajoin, uskon, että asianajoalan houkuttelevuudessa on lopulta kyse varsin yksinkertaisesta asiasta. Lahjakkaiden nuorten juristien olennainen vaatimus on päästä tekemään mielenkiintoisia ja haastavia juridisia toimeksiantoja hyvässä työyhteisössä. Jos asianajotoimiston johto kykenee tähän tarpeeseen vastaamaan, sen ydintehtävä on täytetty.

KAUPPALAIN SOVELTUMINEN TEKIJÄNOIKEUSLISENSSIIN

THE APPLICABILITY OF SALE OF GOODS ACT TO COPYRIGHT LICENSES

Jalmari Männistö¹

DOI: <https://doi.org/10.33344/vol16iss2pp34-57>

Helsinki Law Review, 2/2022, pp. 34–57

© 2023 Pykälä ry, Mannerheimintie 3 B, 5th floor, 00100 Helsinki, Finland, and the author.

Avainsanat:

Tekijänoikeus, kauppalaki, kauppa, immateriaalioikeudet, lisenssi, käyttöoikeus, KKO 2022:44

Keywords:

Copyright, sale of goods act, sale of goods, intellectual property, license, right to use, KKO 2022:44

ABSTRACT

The article analyses the scope of the Finnish Sale of Goods Act in relation to intellectual property rights, focusing on copyright licenses that partially transfer or lease such rights. The research is based on an analysis of the scarce legal literature relevant to the subject and a comparison of this basis with recent case law, specifically the Finnish supreme court judgment KKO 2022:44, in which the court recognised the application of the Sale of Goods Act to a license.

The objective of this article is to clarify the legal framework governing licenses as legal acts and to offer new perspectives based on recent case law. At the time of writing, the aforementioned case has not been extensively evaluated from this perspective, hence the article aims to highlight its potential interpretations. Given the increasing importance of licensing in modern information society, identifying the applicable norms to these legal acts is an important objective.

¹ OTM, CIPP/E, lyhyt kirjoitus syntyi pro gradu -tutkielman jämäaiheesta. The writer holds a Master of Laws from the University of Turku, and this short text was born out of the leftover thesis topic.

I. ALUKSI

Kauppalaki (355/1987) on kenties Suomen oikeusjärjestykselle olennaisimpia lakeja. Kauppalain 1 § määrittelee sen soveltamisalaksi *irtaimen omaisuuden kaupan*, mutta mikä on irtainta tai omaisuutta? Argumentoin, että kauppalailla on tosiasiaa tätä sanamuotoa laajempi soveltamisala, sillä niin oikeustieteilijät kuin tuomioistuimet ovat todenneet, että kauppalaki sisältää itsessään monia suomalaiselle oikeusjärjestelmälle ominaisia periaatteita, joita sovelletaan myös sellaisissa tilanteissa, joissa ei välttämättä ole kyse *irtaimen omaisuuden kaupasta*. Tässä tekstissä käsiteltävä kysymys kuuluuikin, miltä osin ja millä perusteilla kauppalaki soveltuu *immateriaalisten varallisuus oikeuksien oikeustoimiin* tai niistä tehtävien sopimusten tulkintaan?

Immateriaalioikeudet ja niiden taloudellisten yksinoikeuksien oikeustoimelliset osaluovutukset, eli lisenssit, muodostavat mahdollisesti paitsi teknologiasektorin myös muun teollisuuden tärkeimpiä taloudellisia instrumentteja. Myös pk-yrityksille, joille usein immateriaalioikeus on pääasiallinen kilpailuvaltti, tällaiset osaluovutukset ovat henkireikä ja tyypillinen riidan kohde. Tätä suhteellista tärkeyttä vasten onkin mielenkiintoista, että varsinainen immateriaalioikeuksista sopimisen sääntelykenttä on epäselvä tai vähintään pirstaloitunut.

Kauppalaki on verrattain vanha säädös suhteessa siihen, mitä nykyisin voidaan laskea sen soveltamisalan, *irtaimen kaupan*, piiriin. Lain sanamuodot ja konseptit on laadittu aikaan, jolloin tavara oli käsitteenä lähes yksiselitteisesti fyysinen. 2000-luvulla kiihtynyt media- ja ohjelmistosektori on kuitenkin asettanut kauppalain hankalaan tilanteeseen: immateriaalisista oikeuksista sopimiselle ei ole omaa yleislakia, vaan sääntelykenttä on pirstaloitunut. Suomessa ei myöskään ole ns. *siviilikoodia*, joka sääntelisi osapuolten välistä varallisuus oikeuksien siirtoa tai kaupaa yleisesti, jolloin olemassa olevista säännöksistä joudutaan *ad hoc* etsimään näitä oikeustoimia säänteleviä yleisiä periaatteita, vaikka ne olisivatkin sinänsä lain soveltamisalan ulkopuolella. Tällöin yleisiä periaatteita sisältävän lain soveltamisala itsessään hämärtyy ja etenkin lisenssiluovutuksiin soveltuvat normit voivat hämärtyä tarpeettomasti.

Ratkaisussa KKO 2022:44 tuomioistuin sovelsi kauppalakia lisenssisopimukseen, joka koski tekijänoikeuden osaa. Tapausta on käsitelty lyhyesti sen näennäisimmän kontribuution kautta, eli ensimmäisenä yhteishallinnointilain (1494/2016) mukaista kohtuutta määrittävänä oikeusohjeena.² Argumentoin kuitenkin, että tapauksella on toinen yhtä relevantti katsontatapa juuri kauppalain soveltamisalan määrittäjänä, koska siinä sovellettiin kauppalakia sopimustyyppiin, joka on sille perinteisesti hyvin vieras. Kauppalain soveltamista koskeva ratkaisun argumentointi on mielestäni niin yksiselitteinen, että siitä voidaan johtaa tulkinta, joka

² Norros, Olli: KKO:2022:44 Lainvastaisesti perityn tekijänoikeuskorvauksen palautus. Teoksessa Timonen, Pekka (toim.) KKO:n ratkaisut kommentein 2022:I. Alma Talent 2022; Krogeruksen tekijänoikeudellinen vuosikatsaus. Asianajotoimisto Krogerus 2022, s. 1–4.

haastaa aiemmin vallinnutta oikeustilaa. Tämä ristiriita on olennaisessa osassa innoittamassa tätä kirjoitusta, jonka ensisijaisena tarkoituksena on arvioida ja mahdollisesti selkeyttää oikeustilaa, jossa yllä mainittu päätös toimii ja vaikuttaa.

Artikkelissa arvioin ensisijaisesti kauppalaain soveltamista immateriaalioikeuden taloudellisen yksinoikeuden lisenssisopimukseen eli osaluovutukseen. Tekstin selkeyden ja kontekstin vuoksi keskityn erityisesti tekijänoikeuden taloudellisten yksinoikeuksien lisenssiin. Analyysissä otetaan huomioon kysymykselle olennaisimmat lait, niiden esityöt sekä kansainvälinen viitekehys. Vaikka aiheella on yhtymäkohtia niin kauppa- kuin immateriaalioikeudelliseen analyysiin on varsinaisesti lisensseistä ja kauppalaain soveltamisalasta kirjoitettu vähän. Kuten myös jäljempänä on tunnistettu, aiheesta kirjallisuudessa käytetty termistö ei ole yhdenmukaista ja sekoittuu helposti etenkin oikeudenalat (sopimus-immateriaali-kauppa) ylittävässä tilanteessa, jolloin tässä tekstissä käytetyt termit tulee ymmärtää etenkin tekstin sisäisen systematiikan avulla. Arvioinnin pohjaksi muodostuu kauppalaain sanamuodon soveltamisalan ja sen rajausten vertausperinteisesti sen soveltamisalan ulkopuolelle jääviin oikeustoimiin niiden sisällön ja kohteen mukaan. Tästä deskriptiivisestä tutkimuksesta syntyneitä kuvia täydennetään kriittisellä analyysillä korkeimman oikeuden ratkaisusta KKO 2022:24, josta pyrin muodostamaan nyt voimassa olevaa oikeustilaa kuvaavaa johtopäätöstä.

2. KAUPPALAIN SOVELTAMISALA, ESITYÖT JA KANSAINVÄLINEN VIITEKEHYS

Kauppalaain soveltamisalaa arvioidaan tässä tekstissä kaksijakoisesti. Ensinnäkin säädöksen varsinainen soveltamisalasäännös tekee rajauksen irtaimen omaisuuteen (2.1) ja tätä rajoittava säännös erottaa tämän *kaupan* jatkuvista velvoitteista eli *palveluista* (2.2). Toiseksi kauppalaain soveltamisalaa on arvioitava ja verrattava suhteessa sen kansainväliseen viitekehukseen (2.3) ja asemaan yleisiä sopimusoikeudellisia oppeja ilmentävänä säännöksenä (2.4).

2.1. Säännöksen soveltamisalan sanamuoto

Kauppalaain soveltamisala ilmenee selkeästi sen 1 §:stä:

”Tämä laki koskee irtaimen omaisuuden kauppaa.

Laki koskee soveltuvin osin myös irtaimen omaisuuden vaihtoa.

Laki ei koske toisen maalla olevan rakennuksen taikka kiinteän laitoksen tai rakennelman luovutusta, jos samalla luovutetaan käyttöoikeus maahan.”

Kauppalaain 1 § on sanamuodoltaan varsin selkeä soveltamisalasäännös. Se määrittelee ensinnäkin, mihin lakia on tarkoitettu sovellettavaksi,³ toiseksi mihin lakia voidaan *soveltuvin osin* soveltaa ja lopuksi mihin lakia ei voida soveltaa. Nyt kyseessä olevalle artikkelille pykälän ensimmäinen momentti on kaikista tärkein, sillä se sitoo lain soveltamisalan *irtaimen omaisuuden* kauppaan.

Kolmas momentti tekee selvän rajauksen lain soveltamisalaan rajaten *kiinteän* omaisuuden kaupan soveltamisalan ulkopuolelle. Tämän artikkelin kannalta tämä soveltamisalaa rajaava osa asettaa mielenkiintoisen kysymyksen: jos laki soveltuu muuhun kuin *kiinteän omaisuuden* luovutukseen, määritelläänkö lain soveltamisala vain määrittelemällä *irtain omaisuus*?

Säännös ei itsessään määrittele, mitä *irtain* omaisuus eli *tavara* on, vaan jättää tämän osaltaan auki. Lain sanamuoto ei avaa, tarkoitetaanko tavaramalla erikseen irtainta *fyysistä* omaisuutta vai myös muuta irtainta *immateriaalista* omaisuutta. Oikeustieteellisessä kirjallisuudessa on yleisesti hyväksytty, että lain tarkoittama *tavaran* määritelmä tarkoittaa yleisesti kaupan kohdetta eli omistusoikeutta.⁴ Kuitenkin yleisesti myös muut kuin rajatut *fyysiset* omaisuudet nauttivat *omistusoikeuden* siirrettävyydestä esimerkiksi niin, että *omistusoikeudesta* johtuvat nautinta- ja hyödyntämisoikeudet eivät välittömästi esiinny *fyysisinä* ominaisuuksina, vaan oikeudellisina ominaisuuksina. Kauppalaain soveltamisalasäännöstä ei voida siis sanamuodoltaan tulkita niin, että se sulkisi *muun kuin fyysisen omaisuuden* pois sen soveltamisalasta, vaan näin esimerkiksi saatavien ja arvopaperien luovutus sekä näistä tehtävät sopimukset kuuluvat kauppalaain soveltamisalaan.⁵ On kuitenkin tunnistettu, että koska kauppalaain soveltamisalaan voidaan lain esitöiden mukaan lukea myös em. kaltaiset arvopaperit ja saatavat, siis sellainen irtain omaisuus, jonka tosiasiallinen sisältö voidaan kuvata *oikeutena johonkin*, soveltamisalan piiriin kuuluvat myös lähtökohtaisesti tekijänoikeudet ja muut immateriaalioikeudet.⁶

Tältä osin on kuitenkin tehtävä tärkeä jako (pysyväis)oikeuden varsinaiselle *luovutukselle* ja *siihen kohdistuvien oikeuksien luovutukselle*. Kauppalaain 1 §:n 1 momentin ”irtaimen omaisuuden kauppa” tarkoittaa omaisuuden omistusoikeuden kokonaisluovutusta, eikä esimerkiksi tavaran vuokraa. Tällöin kauppalaain soveltuminen immateriaalioikeuksien kauppaan riippuu

3 1 momentin teleologisesta tulkinnasta ks. Kaisto, Janne: Kauppalaiki ja velkakirjan kauppa. Edita Publishing 2005, s. 6. (Kaisto 2005)

4 Kartio, Leena: Esineoikeuden perusteet. Talentum 2001, s. 114. (Kartio 2001)

5 Wilhelmsson, Thomas – Sevon, Leif – Koskelo, Pauliine: Kauppalaain pääkohdat. 5., uudistettu painos. Talentum 2006, s. 7. (Wilhelmsson et al. 2006) ”Lain 1.1 §:n mukaan laki koskee asunto-osakkeiden ja muiden asuinhuoneiston hallintaan oikeuttavien yhteisöosuuksien kauppaa, asunto-osakkeen ostajan oikeudellisen ja taloudellisen aseman suojaamista rakentamisvaiheessa sekä eräitä muita edellä tarkoitettujen asuntojen tuotantoon ja myyntiin liittyviä oikeussuhteita.”

6 Wilhelmsson et al. 2006, s. 16; Oesch, Rainer – Pihlajamaa, Heli – Sunila, Sami: Patenttioikeus. Alma Talent 2014, s. 918; Saarnilehto, Ari et al: Varallisuus-oikeus. Alma Talent 2019, kappale VII.2.2.1; Huttunen, Anniina: Ohjelmistovastuu. Lakimies 2/2012 s. 332–339, s. 335. (Huttunen 2012)

siitä, onko kaupassa kyse täysimääräisestä *immateriaalioikeuden luovuttamisesta*, jonkin immateriaalioikeuden osan tehokkaasta luovutuksesta, vai vain kauppalaan ulkopuolelle rajautuvasta ei-kaupasta eli palvelusta.

2.2. Olemassa olevan oikeuden kokonaisluovutus ja ero palveluun

Yllä käsitelty kauppalaan varsinainen soveltamisalasäännös tarjoaa säännön siihen, mihin lain soveltamisalan *on* tarkoitus soveltaa, mutta lain soveltamisalan epäselvyys on tullut juuri siitä, mihin lain soveltamattomuuden raja asetuu.

Kauppalaan systematiikassa lain soveltumisalan ulkopuolelle jääviä sopimuksia kutsutaan *palveluiksi*. Kauppala ei itsessään esitä tälle *palvelulle* muuta määritelmää kuin 2 §:n 2 momentin mekanismin sulkea pois ne sopimukset, joissa *palvelukset* muodostavat pääosan velvollisuuksista. Oikeuskirjallisuudessa on tunnustettu näkemys, jossa palveluita olisivat yleisesti kaikki ne oikeustoimet, joissa ei muodostu jonkin varallisuus oikeuden kokonaisluovutusta.⁷ Tällöin esimerkiksi kestopimukset, joiden päättyessä varallisuus oikeus palautuu sen omistajalle, eivät ole kauppaa vaan palveluita, vaikka oikeuden vastaanottaja olisi voinut käyttää oikeutta kuin omistaja.⁸ Palveluita ei siis tulisi ymmärtää niin, ettei niissä olisi kyse 1 §:n mukaisista *tavaroista* oikeustoimen kohteena, vaan sen mukaisesti minkälaisia oikeuksia tällä oikeustoimella siirretään osapuolelta toiselle.

Varsinaisten palveluiden poissulkemisen lisäksi kauppalaan systematiikka sulkee pois oikeustoimet, joilla luodaan oikeuksia. Lain esitöiden 1 §:n kommentaariosion mukaan ”*oikeuden perustaminen, kuten käyttöoikeuden tai lisenssin myöntäminen, ei kuulu kauppalaan piiriin. Sen sijaan sopimukseen oikeuden luovutuksesta laki tulee sovellettavaksi*”.⁹ Esitöiden tarkan rajauksen sanamuoto on kuitenkin epäselvä: onko säännöstä tulkittava niin, että kauppala ei sovellettu sopimukseen, jossa em. oikeus perustetaan ja on kaupan kohde, mutta voisi soveltaa sellaiseen sopimukseen jossa ko. oikeus on kaupan kohde mutta ei ole perustettu kyseessä olevalla sopimuksella. Tätä olemassa olevan oikeuden määritelmää ei ole käsitelty oikeuskirjallisuudessa tai haastettu oikeuskäytännössä, joten on epäselvää, mitä sen piiriin voidaan tulkita kuuluvan.¹⁰

Voimme tunnistaa, että *olemassa olevia oikeuksia* ovat ainakin sellaiset oikeudet, joita voidaan siirtää, ensimmäisestä oikeudenhaltijasta riippumatta, kaupan kohteena kolmannelle niin, että tämä kolmas voi käyttää oikeutta alkuperäiseen oikeuden luojaan nähden. Tämä pätee

esimerkiksi juokseviin velkakirjoihin ja asunto-osakkeisiin, jotka molemmat on erikseen tunnustettu kuuluvan kauppalaan soveltamisalaan lain esitöissä. Alkuperäisen *oikeuden perustavan sopimuksen* muoto voi siis olla yhdentekevä sen kannalta, soveltuuko kauppala myöhemmin tehtävään oikeuden luovutukseen, sillä kunhan oikeutta voidaan pitää *tavarana*, voidaan kauppaan soveltaa kauppalakiä tai muutoin lain sanamuoto olisi ristiriidassa itsensä kanssa.

Tämän artikkelin tarkoitukseen ja myöhempään oikeustapa-analyysiin esitöiden ”*käyttöoikeuden tai lisenssin* [myöntämisen]” soveltamisalasta poissulkeva rajaus on olennainen. Etenkin puhuttaessa tietokoneohjelmistojen kaupasta esitöiden referoitu rajaus on muodostunut ongelmalliseksi, sillä tietokoneohjelmistojen kauppa perustuu käytännössä aina lisensointiin.¹¹ Esitöiden sanamuoto ei kuitenkaan tee eroa sen välillä onko käyttöoikeus tai lisenssi *tavaran* kaltainen tai 1 §:n sanamuodon mukaan *luovutettavissa*, vaan sulkee lähtökohtaisesti lisenssit soveltamisalan ulkopuolelle. Rajaus on helposti ymmärrettävissä sellaisissa tilanteissa, joissa käyttöoikeus luovutetaan vain määrääjäksi, sillä tässä ei ole kyse *luovutuksesta* vaan vuokrasta, eli eräänlaisesta palvelusta. Huomioiden se, että yleiskielessä ”lisenssi” tarkoittaa usein tällaista määrääjäksi oikeustoimea, jonka jälkeen osaoikeus palautuu alkuperäiselle oikeudenhaltijalle, voidaankin arvioida, onko lainsäätäjän alkuperäinen tarkoitus ollut rajata vain tällaiset sopimukset soveltamisalan ulkopuolelle.

Kauppasopimuksen kohteena oleva tavara voi olla myös ns. *yhdistelmätavara*, jossa kaupan kohde muodostuu tavarasta, johon omistusoikeuden luovutus kohdistuu ja jostakin *palvelusta*. Kauppalaan 2 §:n 2 momentin mukaan ”*lajia ei sovelleta sopimukseen, jonka mukaan tavaran toimittajan on myös suoritettava työtä tai muu palvelus, jos palvelus muodostaa pääosan hänen velvollisuuksistaan*”. Sanamuoto nostaa tulkinnan kohteeksi kaksi huomiota 1) *palveluksen* ollessa *pääosa* toimittajan *velvollisuuksista* lakia ei sovelleta ja 2) *palvelus* on vastakohta *tavaralle* lain soveltumisen osalta. Ensimmäiseen huomioon liittyen lain esityöt eivät määritä, miten pääosaa velvollisuuksista pitää arvioida, mutta asettaa lähtökohdaksi ”*tavaran ja palveluksen arvojen suhteen*”.¹² Toista huomiota koskien esityöt selventävät, että *palvelukset* ovat ”*suorituksia jotka tyypillisesti tapahtuvat tavaran toimituksen yhteydessä tai sen jälkeen ja ovat muuta kuin tavaran valmistamista*”.

Tällaisen yhdistelmätavaran luonnetta ei ole käsitelty suomalaisessa oikeuskäytännössä ja mielenkiintoiseksi kysymykseksi voikin muodostua, soveltuisiko kauppala sähköisestä laitteesta tehtävään kauppaan, johon kuuluisi lisenssisopimus laitteeseen kuuluvaan

7 Kartio 2001, s. 116; Takki, Pekka – Halonen, Sakari: IT-sopimukset. Alma Talent 2017, s. 332. (Takki – Halonen 2017)

8 Kaisto 2005, s. 6.

9 Hallituksen esitys eduskunnalle kauppalaki 93/1986 vp, s. 48.

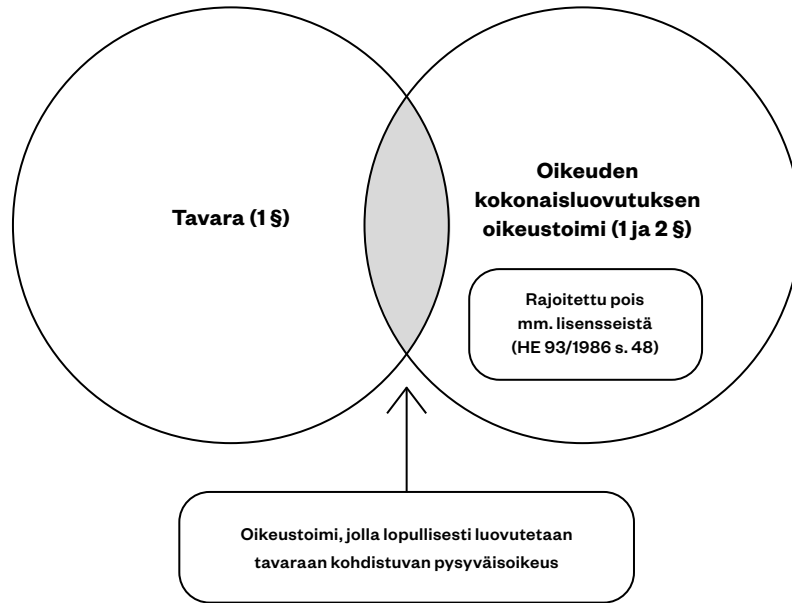
10 Kuten jäljempänä kohdassa 3.2 käsitellään, termin ”lisenssi” käyttö kauppalaan soveltamisalan rajauksena on epäselvä, sillä ”lisenssi” ei välttämättä kerro luovutettavien oikeuksien laajuutta eikä välttämättä nykyisen oikeuskäytännön mukaan poissulje *kauppaa*.

11 Hemmo, Mika – Hoppu, Kari: Sopimusoikeus. WSOYpro 2006 (päiv. 2022), luku 14.2.3; Huttunen 2012, s. 336; Takki – Halonen 2017, s. 20.

12 Tällaisen 2 §:n 2 momentin ”pääosan” arviointiperustalle voidaan saada kansainvälinen vertailukohta CISG artiklan 3(2) tulkinnasta. Ks. esim. ICC case no. 7153 of 1992 ja CISG Advisory Council opinion no. 4.

ohjelmistoon.¹³ Tässä hypoteettisessa tilanteessa itse laite on selvästi tavara, mutta sopimukseen kuuluva lisenssi ei, eikä tällaisen lisenssin taloudellisen arvon määrittäminen ole yksinkertaista.

Yllä käsitellyn mukaan kauppalaain soveltamisala voidaan kuvata seuraavalla kaaviolla:

Kuvio 1 – kauppalaain soveltamisala.

2.3. Kansainvälinen viitekehys kaupan ja palvelun määrittäjänä

Luvuissa 2.1 ja 2.2 käsitellyjä kansallisia soveltamisalasäännöksiä voidaan verrata sitä vastaavan kansainvälisen sääntelyn ratkaisuihin, sillä kauppalaki ja sen tulkinta on vahvasti sidoksissa sen kansainväliseen viitekehukseen. Kauppalaki itsessään on seurausta yhteispuhjoisesta valmistelutyöstä, jonka seurauksena Ruotsissa ja Norjassa on hyvin Suomea vastaavat säädökset.¹⁴

¹³ Itse tietokoneohjelmistojen palvelullisesta luonteesta voidaan käydä keskustelua etenkin siltä näkökulmalta, jossa ohjelmistotoimitukseen liittyy jatkuvaa ylläpitopalvelua tai sopimukseen kuuluu itse ohjelmiston kehittäminen palveluna.

¹⁴ Nordiska köplagar: förslag av den nordiska arbetsgruppen för köplagstiftning = Pohjoismaiset kauppalaat: pohjoismaisen kauppalakityöryhmän ehdotus. Nordiska rådet 1984.

Tunnetuimman ja sovelletuimman kansainvälisen kaupan normiston muodostaa YK:n kauppaoikeuden toimikunnan UNCITRAL:n laatima kansainvälistä tavaran kauppaa koskeva yleissopimus (Convention on the Contracts for the International Sale of Goods, "CISG"), joka on ollut vuodesta 1989 suoraan sovellettavaa oikeutta Suomessa. CISG pätee sen ensimmäisen artiklan mukaan *tavaran kaupan sopimuksiin*, joissa sopijapuolien kauppapaikat ovat eri valtioissa, nämä valtiot ovat CISG:n sopijapuolia ja kauppapaikkojen kansainvälistä yksityisoikeutta koskeva normisto ei johda jonkin muun lain soveltamiseen.¹⁵ Kauppalaain tavoin myöskään CISG ei sisällä määritelmää sen soveltamisalaa määrittävästä *tavarasta*, mutta eriyvästi sulkee erikseen arvopaperit, alukset ja sähkön sen soveltamisalan ulkopuolelle.

Varsinaisen rajauksen CISG:n tavaran määritelmään tekee sen kolmannen artiklan toinen alakohta, joka sisältää lähes identtisen tavara-palvelu-rajauksen kaupan kohteeseen kuin mitä kauppalaain 2 §:n 2 momentti, jota käsitelin ylempänä tekstissä ja joka on laadittu kyseisen CISG:n artiklan perusteella.¹⁶ Koska CISG tai sen tulkinta ei ole riippuvainen minkään tietyn oikeusjärjestelmän ratkaisusta, on siitä tuomioistuimissa tehtävien sitovien tulkintojen valikointi vahvasti argumentoinnin ja kontekstin varassa. Varsinaisena CISG:n kehitys- ja tulkintalähteenä toimii YK:n kansainvälisen kaupan komitea sekä oikeuskirjallisuus. Näistä molemmat ovat tukeneet näkemystä, jolla CISG:ä voitaisiin soveltaa vain *irtaimiin esineisiin* eikä *immateriaalisiin esineisiin* kuten patentteihin tai lisensseihin. Leikkisästikin CISG-raamattuna pidettävä "*Commentary on the UN Convention on the International Sale of Goods (CISG)*" pitää artiklan soveltamisalaa rajattuna tiukasti *fyysisiin* tavaroihin.¹⁷ CISG:ä tulkitseva oikeuskäytäntö on päätenyt tulkitsemaan, että muun kuin irtaimen kauppaa koskevat velvoitteet kuuluvat yllä viitatuun 3(2) artiklan tarkoittamiin "palveluihin" ja täten ovat CISG:n soveltamisalan ulkopuolella.¹⁸

Toisin kuin yllä käsitellyn kauppalaain soveltamisalaan, CISG:n "tavaran" soveltamisalaan on ylipäättään kohdistunut hieman oikeuskäytäntöä. Esimerkiksi tunnetussa *Market Analysis*-tapauksessa Kölnin alueellinen hovioikeus tunnisti, että markkina-analyysin tuottaminen ja toimittaminen rajattuun käyttöön vastaanottajalle ei ollut CISG:n mukainen "kauppa".¹⁹ Tämä

¹⁵ CISG Art. 1; "This Convention applies to contracts of sale of goods between parties whose places of business are in different States".

¹⁶ CISG Art. 3(2): "Contracts for the supply of goods to be manufactured or produced are to be considered sales unless the party who orders the goods undertakes to supply a substantial part of the materials necessary for such manufacture or production"; vast. HE 93/1986, s. 9.

¹⁷ Schwenzer, Ingeborg – Hachem, Pascal: *Commentary on the UN Convention on the International Sale of Goods (CISG)*, 4th ed. Oxford 2016, Art. 1.

¹⁸ Vaikka tunnistan tämän tämänhetkiseksi pääsäännöksi, on huomioitava tiettyjen CISG-akateemikkojen olevan sellaisen tulkinnan puolella, joka puoltaa laajempaa artiklan 3(2) tulkintaa sisällyttäen tavaran, joka sisältää arvokkaitakin lisenssejä, soveltamisalan sisäpuolelle. Ks. Lookofsky, Joseph: *Understanding the CISG*. Kluwer Law International 2022, s. 17.

¹⁹ Oberlandesgericht Köln 12 U 282/93.

johtui siitä, että tuomioistuin tunnisti luovutuksen varsinaisena kohteena olevan käyttöoikeus markkina-analyysiin, eli muu kuin omistusoikeus, vaikka itse markkina-analyysin kappale oli toimitettu fyysisesti.

CISG:n tulkinnan lopputulos ei ole yhdentekevä kauppalaain soveltamiselle. Ensinnäkin yllä käsitelty CISG:n artikla 3(2) on toiminut pohjana kauppalaain 2 §:n 2 momentin säätämiseksi.²⁰ Toiseksi säädösten funktio on yhtenevä: sulkea muut kuin tavaran omistusoikeuden siirrot säädöksen soveltamisalan ulkopuolelle. Suurin ero säädösten soveltamisalaan muodostuu arvopaperien, ja muiden pysyväisoikeuksien sisällyttämisellä sen soveltamisalaan, kun taasen CISG:n artikla 2 erityisesti sulkee nämä pois. Kuitenkin CISG:n artiklan 3(2) muodostama systemaattinen jako tavaroihin ja palveluihin jatkuu myös kauppalaissa. Tätä jakoa ja etenkin yhdistelmätavaroiden konseptia ei ole liiemmin tulkittu suomalaisessa oikeuskäytännössä, minkä johdosta ei ole kaukaa haettava, että CISG:n artiklan 3(2) koskevaa oikeuskäytäntöä asiasta voitaisiin analogisesti soveltaa myös kauppalaain analyysissä.

2.4. Kauppalaain asema yleisenä sopimusoikeudellisena instrumenttina

Pelkästään kauppalaain soveltamisalasäännöksen tulkinnan avulla ei voida tyhjentävästi arvioida kaikkia niitä tilanteita, joissa kauppalaain säännöksiä voidaan soveltaa. Tämä johtuu siitä, että kauppalaikiin on kodifioitu useita sopimus- ja velvoiteoikeudellisia peruseriaatteita kuten esimerkiksi kaupan purkamisen mahdollistava olennaisen sopimusrikkomuksen periaate. Niitä kauppalaain säännöksiä, joita voidaan pitää edustavana yleisiä periaatteita, voidaan siis soveltaa analogisesti myös muihin sopimuksiin kuin varsinaisiin kauppalaain mukaisiin *kauppoihin*. Kysymykseksi muodostuukin, milloin ja mitä kauppalaain säännöksiä voidaan soveltaa näin muihin sopimuksiin kuin *irtaimen kauppoihin*.

Tämä kauppalaain erityinen asema kauppa- ja velvoiteoikeudellisia peruseriaatteita kodifioivana säädöksenä johtuu siitä, että Suomessa ei ole ns. *siviilikoodia*, eli kokonaisvaltaista säädöstä, joka sisältäisi oikeusjärjestelmän velvoite- ja kauppaoikeudelliset peruseriaatteet selvästi kodifioituina. Tällaisen siviilikoodin puuttuessa erilaiset periaatteet tavaran määritelmästä sopimuksen purkuun on kodifioitu oikeusjärjestelmän eri osiin. Esimerkiksi Saksan *Bürgerliches Gesetzbuch* artikla 90 selkeästi määrittää, että siviilikoodiston periaatteet soveltuvat vain fyysisiin asioihin. Voidaankin argumentoida, että mikäli oikeudellinen periaate kodifoidaan lakiin niin, että periaate soveltuu myös lain soveltamisalan ulkopuolella oleviin tilanteisiin, riskiksi muodostuu itse lain soveltamisalan kyseenalaistaminen.

Oikeuskäytännöstä ei selkeästi käy ilmi, mitkä osat kauppalaista ovat erikseen kodifioituja yleisiä periaatteita tai missä tilanteessa niitä voidaan soveltaa analogisesti yleisinä periaatteina. Oikeuskäytännössä on kuitenkin tunnistettu esimerkiksi vahingonkorvausta koskevien pykälien analogisesti soveltuvan myös palvelusopimuksiin niin, että kauppalaissa esiintyvää vahingonkorvaukseen perustavaa kontrollivastuuta voidaan pitää kauppalaikiin kodifioituna yleisoikeudellisena periaatteena.²¹ Esimerkiksi tapauksessa KKO 2005:127 korkein oikeus sovelsi kauppalaain reklamaatiota koskevia yleisiä periaatteita vastoin hovioikeuden aiempaa asian hylkäämistä, koska reklamaation esittänyt osapuoli oli muun muassa toiminut kauppalaain 82 §:stä ilmenevän yleisen reklamaatioperiaatteen mukaisesti.²²

On myös huomioitava, että kauppalaiki on vaikuttanut myös muihin säädöksiin, jolloin kauppalaikiin kodifioitujen peruseriaatteiden toistuvat näissä muissa säädöksissä. Tästä olennaisin esimerkki on kuluttajansuojalaki (1978/38), joka on esitöidensä mukaan ikään kuin rakennettu kauppalaain pohjalta. Kuluttajansuojalaain perustuminen kauppalaikiin on helppo hahmottaa niiden tosiasiallisten soveltamistilanteiden samankaltaisuudella. Olennaisin ero kuluttajansuojalaain kuluttajakaupalla ja kauppalaain kaupalla on siinä, että kuluttajakaupassa toinen kaupan osapuolista on kuluttaja ja nauttii suurempaa oikeuspoliittista suojaa. Kauppalaain soveltamisalan yhteydestä kuluttajansuojalaikiin tekee mielenkiintoisen se, että kuluttajansuojalaki on Euroopan unionin oikeuskehityksen kautta nauttinut aktiivista kehittämistyötä erinäisten kuluttajansuojaa koskevien direktiivien kansallisella promulgaatiolla. Selkeimpänä esimerkkinä tästä on kuluttajansuojalaain 5 a luku "*Digitaalista sisältöä ja digitaalisia palveluita koskevat sopimukset*", joka soveltuu digitaaliseen sisältöön ja palveluun.²³ Luku on seurausta Euroopan unionin direktiivin (EU) 2019/770 kansallisesta transponoinnista ja asettaa kuluttajansuojalaain selkeämmin koskemaan kauppalaain sanamuodolle vieraita asioita kuten lisenssiä.²⁴ Huomionarvoisia ovat luvun 11 §:n yleinen virhesäännös ja 14 §:n oikeudellinen virhe. Verrattuna kauppalaain vastaavien *tavaraa* koskeville virhesäännöksille kuluttajansuojalaain lisenssiä koskevien pykälien sanamuoto itsessään ja kontekstista irrallaan on soveltamisalaltaan pikemminkin yleinen kuin tarkasti vain kuluttajakauppaan soveltuva ja etenkin 14 §:n 1 momentin virheen määritelmä ei ole sidoksissa säännöksen muuhun määritelmään. Kuluttajansuojalaki tarjoaa kauppalaalle eräänlaisen vertailukohdan siihen, miten samoihin periaatteisiin perustuva säännös voi jatkuvan lainsäädäntökehityksen kautta tarjota näkökulmaa kehittämättömän säännöksen tulkinnalle sille aiemmin vieraaseen asiaan.

21 Ks. Wilhelmsson et al. 2006, s. 29. Tätä vastaan voidaan kuitenkin esittää myös eriviä mielipiteitä siitä, onko kauppalaain säätämä kontrollivastuu syrjäyttänyt aiemmin vallinneen ekskulpaatiivastuun. Ks. KKO 1991:65; KKO 1997:9; Taxell, Lars Erik: Skadestånd vid avtalsbrott. Åbo Akademis förlag 1993, s. 133.

22 KKO 2005:127, kohdat 27–28.

23 Kuluttajansuojalaain 5a:1 "Tässä luvussa säädetään sopimuksista, joiden nojalla elinkeinonharjoittaja toimittaa tai sitoutuu toimittamaan kuluttajalle digitaalista sisältöä tai digitaalisen palvelun".

24 Kuluttajansuojalaain soveltuminen "sähköisiin palveluihin" ei ole ollut vierasta, mutta kyseinen tulkinta on tapahtunut pikemminkin aiemman 5 luvun soveltamisalan laajentamisella, kuin varsinaisen sanamuodon kautta.

20 HE 91/1986 vp, s. 9 ja 49.

Lopuksi tulee huomioda, että kauppalaan soveltaminen on täysin dispositiivista eli tahdonvaltaista. Usein tavaran toimitussopimuksissa erikseen sovitaan kauppalaan soveltumattomuudesta tai vähintään siitä, että se mitä kaupan osapuolet ovat sopineet ja sopimukseen sisällyttäneet muodostaa heitä sitovat normit. Käytännössä ongelmaksi voivat kuitenkin muodostua ne tilanteet, joita ei ole joko sopimuksessa koettu tarpeenmukaiseksi määritellä tai säännökset, joiden soveltumista ei ole voitu ennakoita.

3. IMMATERIAALIOIKEUDET, LISENSSIN LUOVUTUS

Tämän artikkelin kohteena oleva kysymys kauppalaan soveltamisalasta jää tyngäksi käsittelemättä sitä, miten immateriaaliset asiat voivat ja voisivat toimia tavarana soveltamisalasaännöksen tarkoittamalla tavalla. Yllä jaksossa 2 käsitellyn kauppalaan soveltamisalarajauksen olennainen jatkokysymys onkin, missä tilanteissa immateriaalioikeudet, ja niiden osaluovutukset, voivat muodostaa kauppalaan piiriin kuuluvan *tavaran kaupan*. Tässä artikkelissa keskityn erityisesti *tekijänoikeuden* taloudellisten yksinoikeuksien osaluovutukseen.

3.1. Lyhyesti immateriaalioikeuksista ja teoksen luovutuksesta

Immateriaalioikeudet ovat pysyviä, oikeustoimista irrallisia oikeuksia esimerkiksi *teokseen, keksintöön, toiminimeen tai tavaramerkkiin*, jotka koostuvat erilaisista yksinoikeuksista niiden haltijalle koskien immateriaalioikeuden kohdetta ja etenkin kolmansiin kohdistuvaa kielto-oikeutta näiden yksinoikeutta rikkovaan toimintaan. Lista immateriaalioikeuksista ei ole tyhjentävä, ja eri immateriaalioikeudet vaihtelevat niiden luomien oikeuksien mukaan vahvasti. Kenties artikkelin kannalta olennaisin immateriaalioikeus on *tekijänoikeus*, joka toimii myös tämän tekstin immateriaalioikeudellisen analyysin kohteena. Nimensä mukaisesti tekijänoikeus on *teoksen* luojan (tekijän) oikeus luomaansa teokseen ja sen kaupalliseen käyttöön. Suomessa *tekijänoikeutta* sääntelee tekijänoikeuslaki (1961/404). Toisin kuin selkeämmin määritellyillä ja fyysisillä yksilöidyillä esineillä, tämän *immateriaalioikeuden* muodostamat oikeudet on rajattu laissa ja sitä seuraavassa oikeuskäytännössä.²⁵ Tekijänoikeuslain 2 luku määrittelee ne taloudelliset oikeudet, jotka *tekijällä* on *teosta* kohtaan. Karkeasti luokitellen tekijä voi hyödyntää tekijänoikeutta kauppaamalla tekijänoikeutensa kokonaan, kauppaamalla tekijänoikeutettuja

25 Tyhjentävästi tuomio 16.7.2009, Infopaq, C-5/08, EU:C:2009:465, kohdat 42–47 koskien EU tekijänoikeusdirektiivin 2001/29 artiklan 2 (oikeuden suojan laajuus) tulkintaa.

teoksia tai siirtämällä tekijänoikeuden osan esimerkiksi antamalla käyttöoikeuden eli eräänlaisen *lisenssin* tekijänoikeuteen. Kuten alla kuvataan, näistä kaksi ensimmäistä voidaan vallitsevan ymmärryksen mukaan laskea *tavaran* kaupaksi erilaisin vaikutuksin, kun taas viimeisen asema *tavaran kauppana* on kiistanalainen.

Kuten edellä on todettu, kauppalaan on perinteisesti tunnistettu soveltuvan *tavaran* kokonaisluovutukseen eli *kauppaan*. Kun tällaisen *kaupan* kohteena on esimerkiksi kirja, vaihdannan kohteena ei ole kirjaa koskevat *immateriaalioikeudet* vaan kirja fyysisenä kappaleena. Tällöin omistusoikeus kirjan *esineeseen* vaihtuu, mutta sen taloudellista jatkokäyttöä rajoittavat immateriaalioikeudet eivät. Toisin sanoen, teoskappaleen ostaja ei voi esiintyä teoksen tekijänä tai jälleenmyydä tai valmistaa kopioita teoksesta ilman, että teoksen oikeudenhaltija todennäköisesti vaatisi tältä korvauksia tekijänoikeusloukkauksesta. Tekijänoikeus itsessään muiden immateriaalioikeuksien tavoin voidaan luovuttaa kokonaisuudessaan, jolloin sen voidaan laskea kuuluvan *tavaran* piiriin.²⁶ Tällöin, jos tekijä luovuttaa kaikki luovutettavissa olevat oikeudet tekijänoikeudestaan kaupassa, voidaan soveltaa ongelmitta kauppalakia.²⁷ Tekijänoikeuden uusi omistaja nauttii samoista taloudellisista oikeuksista kuin teoksen alkuperäisenkin omistaja. Nämä kaksi tilannetta, teos- ja *oikeusluovutus*, ovat kuitenkin informaatioyhteiskunnassa verrattain epäolennaisia, sillä tekijänoikeuden nykyaikaisen hyödyntämisen olennaisin painopiste on erilaisten *käyttöoikeuksien* luovutuksessa.

3.2. Tekijänoikeuden osan luovutuksesta ja lisenssistä

Tekijänoikeuslain systematiikan mukaan, tekijänoikeus luovutetaan kokonaan tai osittain.²⁸ Lisenssin konseptia ei ole suomalaisessa oikeustilassa tyhjentävästi määritelty, mutta yleisesti puhutaan tekijänoikeuden osan siirron oikeustoimesta.²⁹ Usein lisenssillä

26 Wilhelmsson et al. 2006, s. 33.

27 En käsittele tässä tekstissä tekijänoikeuslain 3 luvun moraalisia oikeuksia, jotka eivät siirry, eikä niitä edes voida siirtää, tällaisessakaan kaupassa. Olennaista on kuitenkin, että kauppaoikeudellisesta näkökulmasta tekijänoikeutta koskevat siirrettävissä olevat taloudelliset oikeudet siirtyvät.

28 TekL 27 §:n 1 momentti, jossa luovutuksella tarkoitetaan ylipäätään varallisuus-oikeuden siirtämistä osapuolelta toiselle, eli eri asiaa kuin kauppalaan mukainen *luovutus*. Selventääkseni käytettyä termistöä, käytän tässä tekstissä termiä "kokonaisluovutus" tarkoittaessani jonkin tunnistetun oikeuden tyhjentävää kauppamaista luovutusta enkä kaikkien luovutettavissa olevien oikeuksien luovutusta. Tällöin "kokonaisluovutus" tulisi ymmärtää sopimusoikeudellisesta näkökulmasta siten, että jokin yksilöity yksinoikeus siirretään osapuolelta toiselle siten, ettei sama oikeustoimi muodosta jatkuvia velvoitteita liittyen oikeuden siirtymiseen. Ks. Päivärinte, Jussi: Siviiliprosessuaalinen asiavaltuus tekijänoikeuden loukkaustapauksissa. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2022, s. 129. (Päivärinte 2022)

29 Päivärinte 2022, s. 130.

kuitenkin tarkoitetaan varallisuus oikeudellista sopimusta osapuolten välillä, jossa sovitaan esimerkiksi tekijänoikeuteen kuuluvan *käyttöoikeuden* luovutuksesta ja tästä suoritettava korvauksesta.³⁰

Lisenssit ovat tekijänoikeuksille olennaisin oikeusinstrumentti niiden kaupalliseen hyödyntämiseen. Esimerkiksi niin kuluttajapuolen suoratoistopalvelut kuin liiketoiminnan ohjelmistosopimukset perustuvat olennaisilta osin erilaisille lisensseille, joissa oikeudenhaltija pidättää varsinaisen omistusoikeuden, mutta antaa lisenssisopimuksen osapuolelle oikeuden käyttää tekijänoikeutettua teosta sopimuksessa määritellyin tavoin vastiketta vastaan. Tällöin, yllä mainitulla tavalla, *käyttöoikeuden* luovutuksen kuuluminen kauppalain soveltamisalaan on kyseenalaista, sillä sitä ei pidetä 1§:n 1 momentin tarkoittamana oikeuden kokonaisluovutuksena, tai sitä voidaan pitää 2 §:n 2 momentin soveltamisalan ulkopuolelle rajattuna palveluna.³¹ Oikeuskirjallisuudessa on jopa tunnistettu, että ”kaupasta” puhuminen lisenssisopimuksessa voi olla epätarkkaa, koska ei-jatkuva lisenssi, eli sellainen jonka myöntämä oikeus päättyy esimerkiksi palvelumaksun loputtua, on luonteeltaan palvelu eikä kaupallinen oikeuden pysyväisluontoinen luovutus.³²

Lisenssi on kuitenkin hyvin ei-määrämuotoinen varallisuus oikeudellinen oikeustoimi, jolloin sen sisällön ja vastikkeen rajoina toimivat käytännössä vain mielikuvitus ja kohtuus. Yllä esitetyn avulla voidaan tunnistaa, että otsikoidutkin lisenssisopimukset voivat tosiasiasa koskea kauppaa ja kauppasopimukset lisenssiä. Käyttöoikeussopimukseen sovellettava laki ei myöskään tällöin määräytyisi lähtökohtaisesti sopimuksen sanamuodon tai sopimuksen kohteena olevan oikeuden, vaan sopimuksen molempipuolisten vaikutusten mukaan, eli esimerkiksi sillä, onko sopimus jatkuva ja miten osapuolet voivat vaikuttaa kohteen käyttöön sopimuksen solmimisen jälkeen.³³ Tältä osin esimerkiksi Oesch on arvioinut, että tekijänoikeuslain

tulkintalähtökohtana³⁴ on lisenssissä luovutettavien oikeuksien *niukka* sopiminen, eli lisenssillä siirretään vain juuri ne tekijänoikeuteen kuuluvat oikeudet tai oikeuksien osat, jotka eritellään lisenssisopimuksessa ja muut velvoiteoikeudelliset veloitteet muodostuvat tämän päälle.³⁵ Tältä osin esimerkiksi Haarmann ja Päivärinne tunnistavat edelleenluovutus oikeuden, josta ei erikseen TekL 2 § taloudellisissa oikeuksissa säännellä erityisaseman erikseen tunnistettavana ja näin siirrettävänä oikeutena.³⁶ Etenkin tähän kontekstiin yllä luvussa 2.2 referoitu kauppalain esitöiden ”käyttöoikeuden” ja ”lisenssin” rajaus soveltamisalan ulkopuolelle on nykytilan valossa ongelmallinen: käyttöoikeus sekä lisenssi voivat kumpikin kuulua ja olla oikeustoimia joita *luovutetaan* samankaltaisesti kuin *tavaraa*.³⁷

Lisensseille, ja oikeustoimille ylipäätään on olennaista niissä mahdollisesti sovitun korvausten ja veloitteiden määrittely, jolloin näihin veloitteisiin soveltuvan normin tunnistaminen on tärkeää.³⁸ Kuten alla käsiteltävässä ratkaisussa KKO 2022:44, myös ratkaisussa MAO:149/17 oli kyse lisensoidun tekijänoikeuden korvauksista, kuitenkin markkinaoikeuden arvioitavaksi tuli erityisesti kysymys siitä, onko sillä toimivaltaa arvioida kannetta³⁹ lisenssisopimuksen korvaukseen tekijänoikeuslain alla⁴⁰, vai osapuolten sopimuksen alla, johon markkinaoikeudella ei ollut toimivaltaa sopimuksen välityslausekkeen takia. Markkinaoikeus päätyi arviossaan siihen, että vaikka asian tausta ja kanne on luonteeltaan tekijänoikeudellinen, ei tämä riitä asian arviointiin vain tekijänoikeuslain alla,⁴¹ vaan koska osapuolten keskinäiset tekijänoikeuden korvaukset ovat korostetusti tekijänoikeuslain alla sääntelemätön asia, tuli kanne arvioida sopimusoikeudellisesti eikä tekijänoikeuslain alla. Markkinaoikeuden ratkaisusta voidaan johtaa juuri tekijänoikeuslisenssien kahtiajako immateriaalioikeudellisiin ja sopimusoikeudellisiin veloitteisiin sekatyypisenä sopimuksena, jolloin etenkin lisenssillä luovutettavat oikeudet,

30 Päivärinne 2022, s. 132; Haarmann, Pirkko-Liisa: Tekijänoikeus ja lähioikeudet. Talentum 2005, s. 299 (Haarmann 2005); Erilaisissa tilanteissa lisenssiä vastaavan korvauksen tunnistaminen ja määrääminen voi olla hankalaa. Esimerkiksi tilanteet, joissa ohjelmistotoimituksen toimittaja pitää omistusoikeuden järjestelmään, mutta luovuttaa laajan käyttöoikeuden järjestelmään, ovat tilanteita, joissa lisenssin varsinaisen arvo verrattuna järjestelmän omistusoikeuteen voi hämärtyä, sillä lisenssin arvo ei ole vakio vaan määriteltävissä kunkin toimituksen ja toimittajan erityistilanteeseen (ks. Erlund, Kai et al: IT2010 Käytännön käsikirja. Kauppakamari 2010).

31 Oesch, Rainer: Teknologialisenssien ongelmakohtia. Defensor Legis N:o 5/2004, s. 912–927, s. 912. (Oesch 2004)

32 Vedenkangas, Matti: Tietokoneohjelman luovutuksen luonne: tekijänoikeuden, käyttöoikeuden vaiko teoskappaleen luovutus. Defensor Legis N:o 5/2002, s. 862–879. (Vedenkangas 2002)

33 On tunnistettava, että aihetta koskevassa kirjallisuudessa on usein nostettu argumentti kauppalain soveltamista lisenssisopimukseen vastaan niin, että lain virhesäännökset eivät olisi ”hyödyllisiä” tai ”käytännöllisiä” lisenssisopimukseen. Virhesäännöksen soveltaminen on spekulatiivista, joten en käsittele sitä enempää ilman sitä tukevaa kirjallisuutta, mutta mielestäni voitaisiin tulkita useita tilanteita, jossa lisensoituun oikeuteen voisi kohdistua esimerkiksi oikeudellinen virhe: esimerkiksi lisensoituun käyttö- ja hyödyntämisoikeuteen kohdistuva kolmannen kielto-oikeuden käyttö voisi täyttää oikeudellisen virheen määritelmän siinä missä sopimuksessa ei ole tästä sovittu.

34 Ks. Oesch, Rainer: Vierashuoneessa professori (emer.) Rainer Oesch: Tekijänoikeuslisenssin laajuus ja sen tulkinta, Edilex 23.2.2022; Oesch 2004, s. 918.

35 Oesch, Rainer – Vesala, Juha: Ohjelmistolisenssit ja tekijänoikeuden raukeaminen. Defensor Legis N:o 2/2004, s. 257–258; samoilla linjoilla Haapanen, Anna: Free and Open Source Software Licensing: and the Mystery of Licensor’s Patents. Helsingin yliopisto 2017, s. 88 (Haapanen 2017); ks. myös Vedenkangas 2002, s. 864–865 ohjelmistolisenssiin olennaisesti liittyvistä velvoiteoikeudellisista sovittavista asioista.

36 Päivärinne 2022, s. 119–120; Haarmann 2005, s. 297.

37 Ks. Hämäläinen, Totti: Ohjelmisto pilvipalveluna: SaaS -sopimusten oikeudelliset erityispiirteet. Liikejuridiikka No. 2/2021, s. 19–20; Kivistö, Martti: Tekijänoikeus omaisuutena – näkökulmia tekijänoikeuden yleisiin oppeihin. Lakimies No. 2/2017, s. 223.

38 Huomioiden etenkin se, että puhuttaisiin ”lisenssistä” voi tämä oikeustoimi sisältää esimerkiksi vain osittaisten immateriaalioikeuteen kuuluvien taloudellisten oikeuksien luovutusta, puhtaasti sopimusoikeudellisia veloitteita tai molempien sekoituksen. Tältäkin osin sen tunnistaminen, mikä on veloitteen tosiasiallinen luonne, on tärkeää sovellettavan normin osalta.

39 Ks. Tekijänoikeuslain kanneperusteista TekL 61 §:n 1 momentti ja Harenko, Kristiina – Niiranen, Valtteri – Tarkela, Pekka: Tekijänoikeus. Talentum 2016, s. 708.

40 Hallituksen esitys eduskunnalle markkinaoikeutta ja oikeudenkäyntiä markkinaoikeudessa koskevaksi lainsäädännöksi 124/2012 vp, s. 120 mukaan markkinaoikeudella on toimivalta käsitellä kaikki tekijänoikeuslakiin perustuvat riita- ja hakemusasiat.

41 Ks. KKO 2008:75.

niiden laajuus ja näistä maksettava korvaus ovat sopimusoikeudellisia kysymyksiä.⁴² Tämän sopimusoikeudellisen elementin tunnistamisesta seuraakin sovellettavien anormien puutteellisuuden ongelma, jota vastaan kauppalaain 3 § on säädetty sopimuksetonta tilaa täydentämään.

Suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa ei ole liialti arvioitu yksittäisen tekijänoikeuden (tai muun immateriaalioikeuden) osan pysyvää (kokonais)luovutusta. Kysymys muodostuu tällöin myös siitä, miten tämä osa määritellään ja arvioidaan esimerkiksi yllä käsitellyn sopimus- ja immateriaalioikeudellisen jaottelun osana. Päivärinte esittää, että kynnukseksi tulisi esittää varsinaisen jonkin oikeuden oikeussubjektuuden muutos, jolloin aiempi oikeudenhaltija ei pysty enää esittämään oikeuksia siirrettyyn oikeuteen siirron jälkeen.⁴³ Tältä osin kuitenkin esimerkiksi Haarmann ja Kivimäki esittävät näkökulmia, jotka ovat kauppalaain systematiikan kanssa enemmän yhteneviä, eli osaluovutusta voitaisiin käsittää itsenäisenä pysyvänä varallisuusoikeutena, jos tätä pystytään käyttämään tai tulkitsemaan niin, että se poissulkee muut yksinoikeudet (eksklusiivisuus).⁴⁴ Tällöin siis, jos sopimuksella luovutettavat oikeudet eivät tällä tavalla siirrä oikeudenhaltijuutta, ei niitä voitaisi pitää kauppalaain mukaisina luovutuksina eikä lakia voitaisi soveltaa tällaisiin luovutuksiin.

3.3. Lisenssi teoksen tai kappaleen kauppana tai osaoikeuden kokonaisluovutuksena

Yllä esitettyä kauppalaain tavarankokonaisluovutuksen systematiikkaa haastaa myös tilanne, jossa lisenssin luominen ja luovutus toimii tosiasiasa teoksen, eli tekijänoikeutetun tavarankokonaisluovutuksen pääkysymykseksi usein muodostuu rajanveto lisenssin ja teoksen kaupan välillä. Jos lisenssi sisältää sopimuksen kestosta riippumattomia ”tekijänoikeuden osan luovutuksia” eli jatkuvia tekijänoikeuteen kuuluvia taloudellisia oikeuksia, voidaan tällöin tällaista lisenssoijan tahdosta riippumatta voimassaolevaa lisenssiä aidosti pitää itsenäisenä varallisuusoikeutena. Tätä luovutuksen rajanvedon ongelmaa, eli ”oikeuksien

42 Korkein oikeus tulkitsee ratkaisussa KKO 2005:92 lisenssisopimuksen sanamuotoa pidättäytyvästi, jolloin lisenssi antaa vain ne tietyt oikeudet, jotka mainitaan itse lisenssisopimuksen sanamuodossa. Samoin MAO 191/15 levitysoikeuden myöntämisestä. Ks. myös Haapanen 2017, s. 214–216.

43 Päivärinte 2022, s. 128. Päivärinte esittää ”eri vahvuuksia” kuitenkin esittäen eroja vain luovutettujen oikeuksien laajuudessa. Esittäisin, että johdonmukaisesti tällöin tulee keskustella niistä luovutuksen alaisista oikeuksista TekL 27 §:n 1 momentin mukaan niukasti eikä ”könttänä”.

44 Haarmann, Pirkko-Liisa: Immateriaalioikeus. Talentum 2006, s. 296; Kivimäki, Toivo Mikael: Uudet tekijänoikeus- ja valokuvallait. WSOY 1966, s. 112.

sammumista” on käsitelty niin Suomessa⁴⁵ kuin Euroopan unionin tuomioistuimen (EUT) *UsedSoft* (C-128/11) ratkaisussa, jossa kyse oli ”käytetyn” ohjelmiston myynnistä. Tuomioistuin tunnisti, että tietokoneohjelman lataamiseen oikeuttava lisenssi ja sen käyttäjäehtojen (End User License Agreement) hyväksyminen muodostivat yhden oikeudellisen kokonaisuuden ja jälleenluovutettavan omistusoikeuden.⁴⁶ Kyseisen tietokoneohjelman liikkeellelaskijan lisenssiehdot antoivat loppumattomat oikeudet kyseiseen tietokoneohjelman teokappaleeseen. Tuomioistuin katsoi, että vaikka tietokoneohjelman alkuperäinen ostaja on oston yhteydessä hyväksynyt myyjän käyttölisenssiehdot, jotka rajaavat tietokoneohjelman käyttöä, itse tietokoneohjelman lisenssin jälleenmyyntiä ei ole mitenkään rajoitettu. Tällöin lisenssin ostaja pystyi jälleenmyymään lisenssinsä tuomioistuimen tapauksessa määrittelemässä ”kaupassa” alkuperäisiä lisenssiehtoja rikkomatta. Tuomioistuin kiinnitti erityistä huomiota siihen, että teoksen kaupalle keinot teokseen pääsystä ovat yhdentekeviä, eli tilanne on sama riippumatta siitä, onko kaupattava tietokoneohjelma muistitikulla vai nettisivulla. Ratkaisun ytimessä oli ns. tietokoneohjelmadirektiivin (2009/24) artiklan 4 mukaisen ”myynnin” määrittely laajaksi, eli kertamaksulla tapahtunut rajoittamaton lisensointi oli tosiasiasa teokappaleen kauppa, vaikka teknisesti silti puhuttiinkin ”lisenssistä”.⁴⁷ Suomessa korkein oikeus on päättänyt samankaltaiseen analyysiin asiassa KKO 2003:88,⁴⁸ jossa jälleenmyyty lisenssiasiakirjat rikkoivat alkuperäistä myytyä lisenssiä, sillä ne tosiasiasa muodostivat laajemman oikeuden kuin, mihin vastike oli annettu.⁴⁹ Myöhemmässä oikeuskäytännössä EUT on kuitenkin tunnistanut, että tämä oikeusohje on ns. teostyyppiin riippuvainen eikä sitä voida soveltaa ladattaviin e-kirjoihin, jolloin ei voida puhua oikeuksien sammumisesta. Sen sijaan e-kirjan ladattavaksi toimittamisessa puhutaan yleisölle välittämisestä, jolloin ns. oikeutettua jälleenluovutusta teosta kohtaan rauenneista alkuperäisistä oikeudenhaltijan oikeuksista ei tapahtunut.⁵⁰

45 KKO 2003:88 ja KKO 1998:81.

46 *UsedSoft* C-263/18, kohta 46.

47 Oikein hyvä ja tiivis analyysi tapauksen ratkaisusta ja vaikutuksista ks. Vuorinen, Jarkko: Internetistä ladattujen käytettyjen tietokoneohjelmien myynti ja levitysoikeuden sammuminen. Oikeustieto 5/2012 s. 22–24.

48 Asiassa vastaaja oli myynyt sekä fyysisiä kopioita ohjelmistoista sekä erikseen näihin alun perin mukana tarkoitettuja lisenssiasiakirjoja, jotka oikeuttivat ohjelmiston lataamisen internetistä. Tällöin kun vastaaja myi myös lisenssiasiakirjoja erikseen hän tosiasiasa, jälleenmyi enemmän ohjelmistoja (valmisti) kuin mihin tällä oli alkuperäisen kaupan kautta oikeus.

49 Sorvari, Katariina: KKO 2003:88 (Tekijänoikeus, tekijänoikeusrikos ym.), Oikeustieto 6/2003, s. 3–6.

50 Tuomio 19.12.2019, Tom Kabinet, C-263/18, EU:C:2019:1111, kohta 45. Ks. myös Oesch 2022 sekä Tom Kabinet -tapauksesta esitetty mielestäni aiheellinen kritiikki Kaiser, Ansgar: Exhaustion, Distribution and Communication to the Public – The CJEU’s Decision C-263/18 – Tom Kabinet on E-Books and Beyond. GRUR International 69(5), s. 489–495.

Mielestäni voidaan kuitenkin tunnistaa, yllä luvun 3.2 lopussa käsitellyn mukaisesti, että *lisenssin myynti* voi periaatteessa täyttää kauppalain *tavaran* kaupan määritelmän, jos *lisenssi* käsitetään osaoikeuden kokonaisluovutuksena tai yksittäisenä teoksena. Tämä itsessään voi muodostaa eron luvussa 2.2 tunnistettuun oikeustilaan, jossa kauppalain tunnistettiin soveltuvan vain joko immateriaalioikeuden kokonaisluovutukseen tai teoskappaleeseen. Jos kuitenkin myös UsedSoft-ratkaisun tavalla voidaan puhua jälleenmyytävistä lisensseistä, ei ole mitään syytä ajatella, etteikö tämän jälleenmyytävän lisenssin kauppaan voitaisi soveltaa kauppalakia. Tämä tulkinta on mielestäni yhdenmukainen etenkin Haarmanin ja Kivimäen tulkintaan tekijänoikeuden osaoikeuden kokonaisluovutuksesta, kun tunnistetaan, että lisenssi voi *tosiasias* johtaa jonkin oikeuden eksklusiivisuuteen. Systematiikkaa kuitenkin osaltaan parantaisi, jos tätä eksklusiivisuutta tulkittaisiin kauppalain systematiikan kautta, eli sen asettamien *kaupan* määreiden kautta, jonka kertamaksullisuuteen myös yllä mainitut tutkijat ovat viitanneet.⁵¹

Kauppalain esitöistä ilmenevä tiettyjen oikeustoimien rajaaminen pois lain soveltamisalasta koskee kuitenkin sopimuksia, joilla toteutetaan ”*Oikeuden perustaminen*, kuten käyttöoikeuden tai lisenssin myöntäminen, ei kuulu kauppalain piiriin”. Lain esitöiden sanamuotoa voitaisiin siis tulkita niin, että vaikka kauppasopimuksen kohteena olisi lisenssi, jos tämä lisenssi on *tosiasias* jälleenmyytävissä, kyse ei ole oikeuden perustamisesta, vaan jo perustetun oikeuden luovutuksesta. Tässä pisteessä saavutaan mielenkiintoiseen kysymykseen: onko kauppalain soveltuminen sidoksissa kaikkien oikeuksien kokonaisluovutukseen, osaoikeuden kokonaisluovutukseen, vai riittääkö että osaoikeus luovutetaan tarpeeksi pysyvällä mutta eksklusiivisella tavalla?

4. KKO 2022:44

Selvitettyäni voimassaolevaa oikeustilaa ja sen tulkinnanvaraisia kohtia siirryn korkeimman oikeuden ratkaisun KKO 2022:44 arviointiin. Avaan ensin ratkaisun taustaa, mutta keskityn tämän jälkeen erityisesti sen vallitsevaa oikeustilaa haastaviin kohtiin.

4.1. Asian tausta

Tapauksessa oli kyse markkinaoikeuden tuomiosta 29.11.2019 nro 513/19, jossa alun perin Säveltäjain tekijänoikeustoimisto Teosto ry oli lisensoinut televisioyhtiölle X tekijänoikeutettua musiikkia ja josta X oli maksanut liian vähän käyttökorvausta. Riidassa oli ensisijaisesti kyse

51 Ks. Päiväkirje 2022, s. 642 etenkin sen osalta, että tämän eksklusiivisuuden määrittelyssä ei tulisi arvioida niinkään luovutuksensaajan yksinoikeutta suhteessa muihin luovutuksensaajiin vaan luovutuksenantajan vastaan.

siitä, onko X:n maksama korvaus musiikin käyttöoikeudesta kohtuuttoman pieni ja tulisiko sen maksaa perusteettoman edun korvausta Teostolle tämän perusteella.

Osapuolilla oli ollut vuoteen 2013 saakka voimassa ollut sopimus ”musiikin käytöstä ja siitä maksettavasta korvauksesta”, minkä jälkeen vuosina 2014–16 osapuolet olivat erikseen neuvotelleet käyttökorvausten määrästä varsinaisen käytön jälkeen. Vuosina 2017 ja 2018 X oli jatkanut Teoston aiemman lisensoiman musiikin käyttöä ilman erillisiä neuvotteluja Teoston kanssa, maksaen Teostolle noin 80 prosenttia sen hinnaston mukaan lasketusta käyttökorvauksen määrästä, jota osapuolet olivat aiemmin käyttäneet. Teosto tällöin vaati markkinaoikeudessa tämän lopun 20 prosentin maksamista johon X vastasi, etteivät Teoston hinnat olleet sen mielestä kohtuullisia eikä sitä tällöin voida velvoittaa maksamaan Teoston vaatimia, X:n mielestä kohtuuttomia ja lainvastaisia, hintoja.

Olennessa osassa on se, mihin normeihin osapuolet perustivat väitteitään kohtuuttomuudesta. Teosto toimii lain tekijänoikeuden yhteishallinnoinnista (1494/2016) mukaisena alkuperäisten musiikin oikeudenhaltijoiden edustajana ja luonnollisesti perusti kohtuullisuusväitteensä tämän 35 §:n 2 momentin yleiseen kohtuullisuusvelvollisuuteen ”*Yksinoikeuksien ja korvausoikeuksien hintojen on oltava kohtuullisia*”. Yhteishallinnointilaki perustuu yhteishallinnointidirektiivin (2014/26/EU) kansalliseen transponointiin, jota sitoo tällöin myös Euroopan unionin tuomioistuimen direktiiviä koskeva ratkaisukäytäntö.⁵²

Yhteishallintolain lisäksi tapauksessa molemmat osapuolet vetosivat oman hinta-arvionsa perusteeksi kauppalain 45 §:n sopimattoman hinnan kohtuullisuusmäärittelyyn. Koska kauppalain 45 § sanamuotonsa mukaan soveltuu tilanteeseen, jossa hinnasta ei ole sovittu, toimi tähän vetoaminen kuin vaihtoehtoisen kohtuullisuusarvioinnin normin esittämisenä tuomioistuimelle, mikäli yhteishallinnointilain kohtuullisuusarviointi ei soveltuisikaan mahdollisesti halutulla tavalla. Ratkaisusta ei käy ilmi että osapuolet olisivat perustelleet tai ainakaan kiistäneet kauppalain soveltumista tapauksen kohtuullisuusarviointiin. Markkinaoikeus tällöin tyytyi toteamaan, että yhteishallinnointilain 35 §:n 2 momentin ja kauppalain 45 §:n kohtuullisuusstandardit ovat tuomioistuimen arvioissa samat, eikä se tehnyt eroa yhteishallinnointilain ja kauppalain säännösten soveltamisessa.⁵³ Tämän yhteneväisyyden seurauksena tuomioistuin tunnisti, että yhteishallinnointilain kohtuullisuuspykälä soveltuu käyttökorvauksen määrän kohtuullisuuden arviointiin riippumatta siitä, olivatko osapuolet konkludenttisesti sopineet hinnasta.

Ratkaisussaan markkinaoikeus tunnisti, että X:n maksamat hinnat eivät olleet kohtuullisia korvauksia käyttöoikeudesta siinäkään tilanteessa, jossa voitaisiin nähdä, etteivät osapuolet olleet sopineet tarkkaa hinnastoa, ja velvoitti X:n maksamaan maksamattomia

52 MAO 513/19, kohta 11.

53 MAO 513/19, kohdat 94–96.

musiikinkäyttökorvauksia vuosilta 2017 ja 2018 Teostolle. Markkinaoikeus kuitenkin tunnisti, että osasta televisiokanavista X oli maksanut korvausta huomattavasti kohtuullista suurempana pidettyä hintaa, mutta tuomioistuimien arvioi, ettei tältä osin Teostoa määrätä korvaamaan X:lle näitä kohtuuttomia osia perusteettomana etuna, sillä X:llä on ollut harkintavalta näiden korvausten suuruudesta.

Valituksessaan korkeimpaan oikeuteen X vaati sen maksamia ja markkinaoikeuden kohtuullisen ylittäviä käyttökorvausmaksuja takaisin perusteettomana etuna, vahingonkorvauksena tai kohtuullisena hintana takaisin. Korkein oikeus tunnisti ensimmäisenä asiaan sovellettavana säännöksenä kauppalaain 45 §:n tavarain kohtuullisen hinnan säännöksen, johon tuomioistuimien lisäksi selvennykseksi ”[k]auppalaaki soveltuu lähtökohtaisesti myös tässä tarkoitettuihin tekijänoikeuksiin”. Korkein oikeus vahvistaa markkinaoikeuden näkemyksen, että Teoston perimä hinta on yhteishallintalain 35 §:n 2 momentin ja kauppalaain 45 §:n kiellon vastainen.⁵⁴ Tämä on hienoinen ero markkinaoikeuden ratkaisusta, jossa tunnistettiin vain yhteishallintalaissa ja kauppalaissa olevien kohtuullisen hinnan periaatteiden olevan asiassa sama hinta, eli määrältään sama.⁵⁵

Tuomioistuimen mukaan tulee Teoston perimiä kohtuuttomia maksuja pitää Teoston saamana perusteettomana etuna, johon tulee soveltaa ”siviilioikeudessa vakiintuneita perusteettoman edun palauttamista” koskevia periaatteita ja jättää yhteishallinnointilakia koskeva EUT oikeuskäytäntö sikseen.⁵⁶ Markkinaoikeus argumentoi, kauppalaain 45 §:n kieltoon nojaten, että koska X ei ollut konkludenttisesti hyväksynyt Teoston vuosien 2017 ja 2018 maksuja, muodostui Teostolle näistä kohtuullista korkeammista hinnoista perusteetonta etua.

Korkein oikeus siis sovelsi kauppalaain tavarain kohtuullisen hinnan suojaavaa pykälää määrittääkseen lisenssisopimuksen kestokorvauksen kohtuullisen hinnan ja tunnisti kauppalaain soveltumisen tällaiseen sopimukseen. Tuomioon jätetyssä eriävässä mielipiteessä kiinnitetään huomiota juuri tähän. Eriävä mielipide ei kiistä ratkaisun lopputulosta, vaan siinä käytettäviä normeja. Eriävän mielipiteen mukaan kauppalaain 45 § ei ole perusteita tai tarvetta soveltaa kyseisessä asiassa, koska kauppalaain ja yhteishallinnointilain sääntelyn kohteet ovat hyvin erilaiset. Tämän mukaan tekijänoikeuskorvauksen kohtuullisuuden arvioinnissa tulisi soveltaa ensisijaisesti yhteishallinnointilain 35 §:n 2 momentin säännöstä ja sitä koskevan direktiivin oikeuskäytäntöä. Lausunnossa kuitenkin tunnustetaan, päätöksensä myötäillen, kauppalaain soveltuvan ”yleislakina myös edellä olevassa asiassa tarkoitettuihin tekijänoikeuden luovutuksiin” tukien ratkaisun näkemystä siitä, että kauppalakia voidaan lähtökohtaisesti soveltaa kyseessä oleviin, sopimuslisenssiä koskeviin tilanteisiin.

54 KKO 2022:44, kohta 12.

55 MAO 513/19, kohta 96: ”Yhteishallinnointilain 35 §:n 2 momentin mukaista kohtuullista hintaa on tässä asiassa pidettävä kauppalaain 45 §:ssä tarkoitettuna kohtuullisena hintana”.

56 KKO 2022:44, kohta 13.

4.2. Analyysi

Korkeimman oikeuden ratkaisu asiassa on ymmärrettävä, mutta mielestäni aiempaa oikeustilaa kyseenalaistava. KKO 2022:44 on tietääkseni ainoa suomalainen tuomioistuimen ratkaisu, jossa erikseen tunnustetaan kauppalaain soveltuminen käyttöoikeuslisenssiin tai jossa asia on edes ollut kriittisesti esillä.

On riidatonta, että kyseessä ollut sopimus on ollut toistuvaismaksuille perustuva tekijänoikeuslisenssi, jonka avulla X on saanut käyttää Teoston hallinnoimaa musiikkia TV-lähetyksissään. On myös riidatonta, että sopimuksella ei ole ollut tarkoitus luovuttaa omistusoikeutta tai tekijänoikeuden osia pysyvästi X:lle. Teoston asema ei ole myöskään ollut jälleluovuttaa jo voimassaolevia muussa sopimuksessa luotuja käyttöoikeuksia, vaan luoda näitä uusia käyttöoikeuksia X:n kanssa tehdyssä sopimuksessa X:lle. Kaiken tuomioista saatavilla olevan tiedon mukaan kyseessä on ollut selkeästi kyse käyttöoikeussopimuksesta, eli ns. tavanomaisesta lisenssistä.

Nykyistä oikeustilaa kuvaava kauppalaain esitöiden osa koskien kauppalaain 1 §:n soveltamisaläsäännöstä ”[o]ikeuden perustaminen, *kuten käyttöoikeuden tai lisenssin myöntäminen*, ei kuulu kauppalaain piiriin”. Siteerattu kohta on sanamuodoltaan selkeä, ei sisällä poikkeuksia ja on ainoa kohta kauppalaain esitöistä, jossa puhutaan ”*lisenssistä*”. Kuitenkin niin korkeimman oikeuden ratkaisu ja siihen jätetty eriävä mielipide tunnustavat kauppalaain soveltuvan ”lähtökohtaisesti myös tässä tarkoitettuihin tekijänoikeuksiin”⁵⁷ ja ”yleislakina [...] asiassa tarkoitettuihin tekijänoikeuden luovutuksiin”.⁵⁸ On siis totta, että kauppalaaki soveltuu tekijänoikeuden tai sen osan luovutukseen. Kauppalaain esitöissä ja soveltamisalaa koskevassa oikeustieteellisessä kirjallisuudessa ”*luovutuksella*” kuitenkin tarkoitetaan oikeuksien kokonaisvaltaista siirtoa, eikä käyttöoikeuden ”*vuokraa*”.⁵⁹ Aiemmin tässä tekstissä esitetyllä tavalla, kauppalaain sääntelyn pääkohde on kertasuoritteisissa tavarain vaihdantaa koskevissa tapauksissa. Yleisesti, mitä vähemmän tällaista kertasuoritteista tavarain kokonaisluovutusta oikeustoimi sisältää, esimerkiksi palvelumuotoisuudella tai jatkuvilla velvoitteilla, sitä vähemmän oikeustoimea voidaan pitää *kauppana* ja poissa kauppalaain soveltamisalasta. Yksinkertaisten tapauksessa KKO 2022:44 ei ole kyse kauppalaain tarkoittamasta luovutuksesta, vaan tekijänoikeuteen kuuluvan käyttöoikeuden lainasta, jonka hallinta palautui Teostolle, kun X ei suorittanut sopimuksen mukaisia maksuja.

Pitää kuitenkin huomioida, että varsinaisesti kauppalaain soveltaminen ei ollut tapauksen ratkaiseva tekijä, mutta kuitenkin ratkaisun perustelujen argumentaatiota muokkaava.⁶⁰

57 KKO 2022:44, kohta 6.

58 KKO 2022:44, eriävä mielipide. ”Kauppalakia sovelletaan yleislakina myös esillä olevassa asiassa tarkoitettuihin tekijänoikeuden luovutuksiin.”

59 Oesch 2004, s. 919; Wilhelmsson et al. 2006, s. 32; HE 93/1986, s. 48.

60 Kuten tuomioon jätetty eriävä mielipide argumentoi, mikäli kauppalakia ei olisi sovellettu, olisi yhteishallinnointilain kohtuuttomuuspykälään liittyvä eurooppalainen oikeuskäytäntö tulla kyseeseen.

Lisäksi on epäselvää, missä laajuudessa tuomioistuin sovelsi kauppalakia yleisenä sopimusoikeudellisena periaatteena ja missä suoraan soveltuvana lainsäädäntönä. Mikäli kuitenkin tuomioistuin olisi soveltanut kauppalain säännöksiä vain esimerkkinä yleisestä velvoiteoikeudellisesta periaatteesta, ei mielestäni ratkaisua voitaisi varsinaisesti pitää aiempaa oikeustilaa muokkaavana, sillä kauppalain *analoginen* soveltaminen yleisen periaatteen tasolla ei varsinaisesti vaikuttaisi itse kauppalain säännöksen soveltamiseen.⁶¹

En kuitenkaan kahdesta syystä usko, että tapauksessa on kyse vain kauppalain analogisesta soveltamisesta yleisten sopimusoikeudellisten periaatteiden ilmentymänä. Ensinnäkin niin asian ratkaissut enemmistö kuin eriävän mielipiteen jättäneet oikeusneuvokset tunnistavat tarpeen erikseen määritellä kauppalain soveltumisen kyseiseen tilanteeseen. Mikäli kyseessä olisi ollut vain kauppalain sisältämien periaatteiden analoginen soveltaminen, en usko, että tuomioistuin olisi jättänyt tätä epäselväksi saatikka nähnyt tarpeelliseksi eritellä tämä niin ratkaisussa kuin eriävässä mielipiteessä. Toisekseen kauppalain soveltumista koskevat kohdat viittaavat selkeästi tuomiossa käsillä olevaan sopimussuhteeseen sanoilla ”*tässä tarkoitettuihin*” ja ”*esillä olevassa asiassa tarkoitettuihin*”, tehden selkeän positiivisen väitteen kauppalain suorasta, ei analogisesta, soveltumisesta kyseessä olevaan oikeussuhteeseen. Lisäksi ratkaisun perusteluissa ei ole selkeästi annettu ymmärtää kauppalain pykäläiä sovellettavan yleisinä periaatteina, kuten tuomioistuimella on tapana niin tehdessään.

Täten kauppalain säännöksiä on tosiasiaassa sovellettu sopimukseen, joka aiemman ymmärryksen mukaan olisi ollut selvästi kauppalain soveltamisalan ulkopuolella.

4.3. Analyysi tuomioistuimen ratkaisun vaikutuksista oikeustilaan

Kauppalain soveltuessa lähtökohtaisesti yleislakina myös tapauksessa KKO 2022:44 tarkoitettuihin musiikin käyttöoikeussopimuksiin olennainen kysymys on, mitä tämä tarkoittaa aiemmalle oikeustilalle. Aiemmin tässä tekstissä olen pyrkinyt tiivistämään oikeustilaa kuvaamalla etenkin kauppalain soveltumista oikeuden kokonaisluovutukseen muun muassa teoksen tai immateriaalioikeuden luovutuksella. Mikäli kauppalaki soveltuu myös näiden tunnistettujen luovutusten ulkopuolella, on olennaista arvioida a) mitkä osat kauppalaista soveltuvat lisensseihin ja b) onko lisenssin sisällöllä väliä kauppalain soveltumiseen.

61 Wilhelmsson et al 2006, s. 29: ” Kauppalakiin sisältyy myös useita muita säännöksiä, joiden osaksi voidaan katsoa edustavan voimassa olevien, kenties jossain määrin epäselvien yleisten periaatteiden kodifointia ja osaksi niiden edelleen kehittämistä. Tällaisiin säännöksiin voidaan epäilemättä usein tukeutua ex analogia muiden sopimustyyppien oikeudellisessa arvioinnissa.”

Tapauksessa korkein oikeus tunnisti, että X:n maksamien lisenssimaksujen määrä rikkoi kauppalaissa ilmaistun kohtuuttoman hinnan perimistä koskevaa kieltoa. Tästä seuraten kyseeseen tuli perusteettomien varallisuudensiirtojen palautuksen periaate, jonka mukaan Teoston piti palauttaa X:lle sen vaatima summa.⁶² Kohtuuttoman hinnan määrittäminen voi olla lisenssisopimukselle hankalaa ja hyvin riippuvaista lisensoitavan oikeuden verrattavissa olevien lisenssien hinnoista, eli kyseeseen tulee kauppalain esitöiden tarkoittama ”käypä hinta”. Erinäisten tekijänoikeuksien lisensointi on nykypäivänä hyvin yleistä, jolloin tällaisen käyvän hinnan määrittäminen ei voine olla esteenä laajemminkin käyttöoikeussopimusten oikeudelliselle arvioinnille.

Kauppalain kohtuullista hintaa käsittelevä pykälä kuuluu kauppalain 9 luvun ”ostajan velvollisuuksiin” yhdessä kauppahinnan maksamisen ja ostajan myötävaikutuksen kanssa. Kauppalain 9 luvun ostajan velvollisuudet ovat kauppaa koskevia yleisvelvollisuuksia ja kieltoja jo sanamuotonsa perusteella. Näiden yleisten velvollisuuksien soveltuminen tukee korkeimman oikeuden lausuntoa kauppalain soveltumisesta ”yleislakina”, josta kaupan osapuolten sopimatta jättäneet yleisvelvoitteet voidaan johtaa. Tällainen ”käytännön soveltumattomuus” on tunnistettu aiemmin oikeustieteellisessä keskustelussa mahdollisena esteenä kauppalain soveltumiselle.⁶³ Lisenssikeskustelun kannalta mielenkiintoista olisikin nähdä, miten kauppalain 7 luku, koskien oikeudellista virhettä, soveltuisi lisenssin sisältävän tavaran tai puhtaan lisenssin kauppaa koskevaan sopimukseen. Kauppalain esitöissä oikeudellisen virheen esimerkiksi annetaankin tilanne, jossa myyjällä on ollut vain käyttöoikeus tavaraan, jolloin lisenssiesimerkissä hän olisi voinut luvattomasti jatkaa omaa lisenssiään eteenpäin.

Korkeimman oikeuden ratkaisun mukainen kauppalain soveltuminen asettaa myös kysymyksen siitä, onko lain soveltuminen riippuvainen itse lisenssin sisällöstä. Kuten aiemmin tässä tekstissä on tunnistettu, kauppalain ja sen kansainvälisen viitekehyksen soveltuvuuden raja tavaran ja palvelun välillä riippuu itse sopimuksen *pääasiallisesta* painopisteestä. Jos korkeimman oikeuden päätöstä on tulkittava niin, että varsinainen sopimuksen lisenssimuoto ei estä lain soveltumista tulee tällöin arvioida, mitkä ”lisenssiosat” tekevät sopimuksesta kauppamaisen ja mitkä palvelun. Kyseessä olevassa korkeimman oikeuden tapauksessa tai siihen johtaneessa markkinaoikeuden ratkaisussa ei anneta tarkkaa kuvausta siitä, millaisia ehtoja käyttöoikeussopimus osapuolten välillä on sisältänyt etenkin, koska sopimuksen sisältö ei ole ollut riidanalainen. Selvää on kuitenkin, että kyseessä on ollut musiikin, johon Teosto

62 KKO viittasi päätöksessään Olli Norroksen Velvoiteoikeus-kirjaan (Norros, Olli: Velvoiteoikeus 2. uudistettu painos. Alma Talent, 2018) ja sen perusteettoman edun korvausta koskevaan kappaleeseen.

63 Vedenkangas 2002; Lindberg, Agne - Westman, Daniel: Praktisk IT-Rätt, 2 uppl. Norstedts Juridik 1999, s. 172; ks. myös Päivärinte 2022, alaviite 612.

on sopimuksella myöntänyt käyttöoikeuden, lisenssistä X:n televisiolähetyksiin sellaisella korvausjärjestelmällä, jossa korvaus riippuu X:n käytön määrästä. Emme siis tiedä, miten X:n käyttöoikeutta on rajattu. Tällaisia rajoituksia voisivat olla muun muassa jälleensoinnin kieltö, X:n tekemän muokkauksen rajoitus, käytön rajoittaminen tiettyihin tilanteisiin kuten esimerkiksi tiettyihin ohjelmiin tai lähetykskanaviin. Korkeimpaan oikeuteen johtaneen riidan alku on kuitenkin johtunut tilanteesta, jossa X on käyttänyt Teoston lisenssoimaa musiikkia vapaasti valitsemallaan tavalla. Voidaan siis arvioida, että käyttöoikeussopimus on antanut X:lle kohtalaisen vapauden itse käyttöoikeuden käyttämiseen.

Kuten aiemmin tässä artikkelissa on arvioitu, kauppalaan ja sen kansainvälisen viitekehysten jakamalle tavara-palvelu-systematiikalle on myös olennaista, onko kaupassa tehtävä suorite kerta- vai jatkuvaissuorite. Jatkuville suoritteille perustuvat sopimukset on helppo tulkita palveluiksi, sillä näissä suoritteet mahdollistavat kyseisen oikeuden hallussapidon, vaikka oikeutta ei tosiasiaa käytettäisi ja näin muodostavat osapuolten välillä olevasta oikeustoimesta jatkuvan eikä kertamuotoisen luovutuksen. Vaikka X:n ja Teoston välisen sopimuksen tarkka korvausmalli ei käy ilmi ratkaisusta, voidaan kuitenkin arvioida, että X:n suoritusvelvoite Teostolle muodostui aina tietystä määrästä musiikin käyttöä per sopimuskausi, eikä varsinaista jatkuvaa veloitusta ollut.⁶⁴ Tällöin X:n ja Teoston sopimussuhde muodosti pikemminkin useamman kertasuoritteen kuin jatkuvan palvelukokonaisuuden, mikäli siis tällaisten kertasuoritteiden painoarvo on suurempi kuin mahdollisten jatkuvien maksujen. Tätä arviota vasten voitaisiinkin kyseenalaistaa, olisiko korkein oikeus soveltanut kauppalakia nykyisellä tavalla, vai eriävän mielipiteen mukaisesti yhteishallinnointilakia, jos kyseessä olisi ollut enemmän jatkuvasuoritteinen korvausrakenne.

5. LOPUKSI

Olen pyrkinyt tässä kirjoituksessa avaamaan kauppalaan soveltamisalan kriittistä arviointia suhteessa immateriaalioikeuksiin ja näistä tehtäviin oikeustoimiin sekä aiemmin harmaalla alueella olleen tulkintakäytännön haastavaan oikeustapaukseen. Tuoreen tapauksen analysointi ja norminmuodostus on aina haaste, mutta uskon ratkaisun KKO 2022:44 kauppalakia koskevan analyysin olevan enemmän selvä kuin epäselvä. Tapaus on ensimmäinen laatuaan, jossa korkein oikeus tunnistaa suoran kauppalaan sovellettavuuden tekijänoikeuslisenssiin. Tämä ei pelkästään avaa kauppalaan *tavaran* systematiikkaa, vaan myös sen sisältämien peruseräotteiden soveltuvuutta moderniin liiketoimintaan, jossa karrikoiden sopimus kuin sopimus sisältää vähintään hitusen lisenssiä.

Oikeuspoliittisesti uskallan ajatella, että kauppalaan soveltamisalan laajentaminen käyttöoikeussopimuksiin on lähtökohtaisesti hyvä asia. Koska Suomen oikeusjärjestelmässä ei ole tyhjentävää velvoiteoikeudellista normistoa, vaan yleisesti sovellettavat peruseräotteet on kodifioitu pirstaleisesti useampaan eri säännökseen, on mielestäni johdonmukaista kehittää järjestelmän tärkeintä ”yleislakia” koskemaan kaupallisia sopimuksia ”yleisesti”. Tällöin tämä yleislaki soveltuisi riippumatta siitä, onko näissä kyse käyttöoikeuden määräaikaisesta luovutuksesta, jos kuitenkin tällainen luovutuksensaaja pystyy määrittämään, miten oikeutta käyttää kertakorvausta vastaan. Tällainen kehitys mielestäni tuo selkeyttä ja osaltaan edistää lain säätämisen alkuperäisiä tavoitteita. Säännöksen kohteen käytännön muuttuessa säännöksen ympärillä on proaktiivista tulkita säännöstä tämän muutoksen mukana, eikä juuttua sen mahdollisesti vanhentuneeseen maailmankuvaan.

Tätä näkemystä voitaneen kritisoida oikeusvarmuutta heikentäväksi. Onhan luonnollista, että oikeustilaa kyseenalaistavat tuomioistuimen ratkaisut kuuluvat enemmän *common law* -järjestelmiin. Nykyisessä tilanteessa kuitenkin tulkinta ei ole lain varsinaista sanamuotoa vastaan, vaan sen esitöistä tehtyä tulkintaa, jonka tyhjää oikeustilaa KKO 2022:44 täyttää.

64 Tämä käy ilmi ratkaisun ”Asian tausta” -kohdan toisesta kappaleesta: ”X Oy oli jatkanut musiikin käyttöä vuosina 2017 ja 2018. Osapuolet eivät olleet kuitenkaan päässeet sopimukseen käyttökorvauksen määrästä vuoden 2017 alusta lukien. Teosto oli lähettänyt X Oy:lle musiikin käytöstä hinnastonsa mukaisia laskuja, joiden määrä perustui osaltaan laskutusshetken arvioon X Oy:n liikevaihdosta”.

KORKEIN OIKEUS JA VALITUSLUPARATKAISUJEN PERUSTELEMATTA JÄTTÄMINEN

THE SUPREME COURT AND THE LACK OF STATED REASONS FOR LEAVE TO APPEAL

Kristian Reilly¹

DOI: <https://doi.org/10.33344/vol16iss2pp58-80>

Helsinki Law Review, 2/2022, pp. 58–80

© 2023 Pykälä ry, Mannerheimintie 3 B, 5th floor, 00100 Helsinki, Finland, and the author.

Avainsanat:

Prosessioikeus, korkein oikeus, valituslupapäätösten perustelevminen, perusteluvollisuus, perusoikeudet, ennakkopäätöstuomioistuimien

Keywords:

Procedural law, Supreme Court, stating reasons for leave to appeal, obligation to state reasons, fundamental rights, Court of Precedence

ABSTRACT

The Supreme Court exercises judicial power as the final instance in civil and criminal matters and supervises the judicial procedure within its field of competence. This article focuses on the Supreme Court's practice of not giving reasons for its decisions to allow or dismiss applications for leave to appeal. In particular, the article examines whether the Supreme Court should give reasons for its decisions on applications for leave to appeal. The article tackles in a detailed manner the issue of not giving reasons for decisions to grant leave to appeal. The article argues that at the very least, decisions to dismiss appeals should be given reasons generally based on the accepted grounds of statutory interpretation, such as the wording of the law, respect for the general law, legal analogy, systematic interpretation, and the interpretation of the law in accordance with fundamental rights

¹ The author is an LL.M. student at the University of Helsinki. This article is based on the author's seminar paper.

I. JOHDANTO

Korkein oikeus käyttää Suomessa ylintä tuomiovaltaa riita- ja rikosasioissa, ja sen ratkaisut tulevat heti antamishetkellään lain- ja oikeusvoimaisiksi. Tätä sanomaa tehostaa 1600-luvulta peräisin oleva, sangen mahtipontiselta kuulostava loppukaneetti "Tätä kaikki asianomaiset noudattakoot", joka kirjoitetaan vanhan perinteen mukaisesti korkeimman oikeuden tuomion viimeiseksi riviksi.² Korkein oikeus on toiminut vuodesta 1980 lukien pääasiallisesti ennakkopäätöstuomioistuimena, jonne valittamiseen suurimmassa osassa asioita vaaditaan korkeimman oikeuden myöntämä *valituslupa*. Valituslupa on korkeimman oikeuden asianosaiselle myöntämä lupa valittaa alemman tuomioistuimen ratkaisusta korkeimpaan oikeuteen riita- tai rikosasiassa. Korkein oikeus ei tunnetusti perustele valituslupahakemuksiin antamia päätöksiä. Päätökseen, jolla korkein oikeus epää pyydetyn valitusluvan, alussa esitettyä lausetta ei liitetä. Sen sijaan valitusluvan kielteisessä päätöksessä lukee lakoninen toteamus "Valituslupaa ei myönnetä. Hovioikeuden tuomio jää siis pysyväksi".³ Mitään muita perusteluita ei anneta, eikä kirjoiteta valituslupapäätökseen.

Kun ennakkopäätöstuomioistuimena toimiva korkein oikeus ei perustele valituslupa-asiassa antamia ratkaisuja, ovat ne täysin ulkoisen kontrollin tavoittamattomissa. Yhtäältä tämä mahdollistaa korkeimman oikeuden tehtävän tehokkaana lainkäytön ohjaajana. Toisaalta valitusluvan epääminen tapahtuu ilman, että epäämisen perusteita voidaan valituslupajärjestelmän tavoitteiden näkökulmasta millään tavalla arvioida. Ei ole selvää, mitä Suomen voimassa oleva oikeus määrää valitusluparatkaisujen perustelemisesta, koska valitusluparatkaisujen perustelemisesta ei ole annettu erityissäännöksiä. Selvää on sen sijaan, että vallitseva tilanne, jossa maan ylin tuomiovaltan käyttäjä ei millään tavoin perustele tekemäänsä kielteistä tai hyväksyvää päätöstä valituslupa-asiassa, on pitkään herättänyt kummastusta valituslupahakijoiden, asianajajien, tutkijoiden ja syyttäjien keskuudessa.⁴ Esille on myös nostettu huoli siitä, että koska ei ole olemassa muuta kontrollijärjestelmää kuin ylimmän tuomioistuimen oma laadunvalvonta, korkein oikeus voi mahdollisesti valituslupaharkinnassa

- ² Nykyinen korkein oikeus on perustettu 1.10.1918, mutta Suomen alueella korkeimman oikeuden tuomiovaltan juuret ulottuvat kuitenkin paljon kauemmaksi historiaan. Korkeimman oikeuden tuomioihin otettu loppukaneetti "Tätä kaikki asianomaiset noudattakoot" on esiintynyt hänen majesteettinsa asiakirjoissa 1600-luvulta lähtien, jolloin Suomi oli osa Ruotsin kuningaskuntaa. Vuonna 1789 Kustaa III perusti yhdistys- ja vakuuskirjalla Ruotsin valtakunnan korkeimman oikeuden, jonka päätöksiin liitettiin myös edellä lausuttu fraasi "Detta alle som vederbör till undersåtiga efterrättelse lände", josta se on siirtynyt lopulta Suomen korkeimman oikeuden antamiin tuomioihin.
- ³ Samoja valituslupaperusteita sovelletaan korkeimmassa oikeudessa myös eräissä asioissa valitettaessa markkinaoikeuden ja vakuutuslupaoikeuden päätöksistä. Poikkeuksen tästä muodostavat työtuomioistuimien ja valtakunnanoikeus, joiden ratkaisuihin ei saa hakea erikseen muutosta valittamalla.
- ⁴ Eduskunnan apulaisoikeusasiamies Petri Jääskeläisen lausunto 14.3.2003 oikeusministeriölle muutoksenhakutoimikunnan jatkamietinnöstä 2002:8 Dnro 3001/5/02, s. 2; Virolainen, Jyrki – Martikainen, Petri: Tuomion perustelevminen. Alma Talent. Hämeenlinna 2010 (Virolainen – Martikainen 2010), s. 177–189; ja Fredman, Markku: Rikosasianajajan käsikirja. Toinen, uudistettu painos. Alma Talent 2021, s. 982.

sivuuttaa oikeudellisesti merkittäviä kysymyksiä.⁵ Vallitseva tilanne, jossa maan ylin tuomiovallan käyttäjä ei millään tavoin perustele tekemäänsä kielteistä tai hyväksyvää päätöstä valituslupa-asiassa voidaan nähdä kontrolloimattomana lainkäyttönä ja siksi tätä käytäntöä on tarvetta tarkastella tarkemmin. Olen asettanut keskeiset tutkimuskysymykset seuraavasti:

- 1) Pitäisikö korkeimman oikeuden valituslupapäätökset perustella voimassa olevan oikeuden mukaan?
- 2) Tulisiko lainsäädäntöä muuttaa siten, että valituslupapäätökset pitäisi perustella?

Käsillä oleva kokonaisuus muodostuu oikeudellisista kysymyksistä, jotka liittyvät korkeimman oikeuden valituslupajärjestelmään ja erityisesti valitusluparatkaisujen perustelematta jättämiseen. Tämän johdosta olen valinnut kirjoituksen metodiksi lainopin. Lainopillisen tutkimusmenetelmän keskeisinä tehtävinä on perinteisesti pidetty oikeussäännösten sisällöllistä selventämistä eli tulkitsemista ja oikeusnormien systematisointia.⁶ Oikeussäännösten tulkinnalla voidaan katsoa tarkoitettavan myös oikeusperiaatteiden ja muiden oikeustieteessä tai yhteiskunnassa hyväksytyjen ratkaisustandardien punnintaa.⁷ Kirjoituksen keskiössä on vallitsevan valituslupajärjestelmän tulkinta ja systematisointi (*de lege lata*) erityisesti päätöksen perusteluvollisuuden näkökulmasta. Kirjoitetun lain puuttuminen puoltaa kuitenkin myös *de lege ferenda* -näkökohtien huomioimista tässä kirjoituksessa.⁸ Kirjoituksessa hyödynnetään jossain määrin myös kehityskulkujen tarkastelua. Lienee kuitenkin liioiteltua puhua oikeushistoriallisesta metodista, mutta ymmärtääkseni tämän päivän valituslupajärjestelmää on syytä perehtyä myös korkeimman oikeuden muutoksenhakurajoitusten historiaan.

5 Jonkinlaisena kontrollijärjestelmänä voidaan pitää tuomioistuinlain (637/2016) 10 luvun 2 §:ää, jonka mukaan korkeimman oikeuden jäseneksi voidaan nimittää 1 §:ssä säädetyt edellytykset täyttävä hyvin etevä laintuntija. HE 7/2016 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle tuomioistuinlaiksi ja siihen liittyväksi lainsäädännön yksityiskohtaisten perusteluiden mukaan, s. 86 ja aiemmin voimassa olleen tuomareiden nimittämistä annetun lain (kumottu, 205/2000) HE 109/1999 vp, Hallituksen esityksessä eduskunnalle tuomareiden nimittämistä koskeva lainsäädännöksi, s. 42 taas lausutaan, että korkeimpien oikeuksien tuomareilta edellytetään erityisen hyvää ammattitaitoa ja korkeat vaatimukset täyttäviä ammattieettisiä ominaisuuksia.

6 Aarnio, Aulis: Mitä lainoppi on? Tammi. Helsinki 1978, s. 52; Hirvonen, Ari: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Helsinki 2011 (Hirvonen 2011), s. 22.

7 Siltala, Raimo: Oikeustieteen tieteenteoria. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-Sarja N:o 234. Vammala 2003, s. 891; Hirvonen 2011, s. 25. Oikeusjärjestyksessä yleisesti hyväksytyistä oikeusperiaatteista laajemmin ks. esim. Aarnio, Aulis: Laintulkinnan teoria. WSOY. Porvoo 1989 (Aarnio 1989), s. 239–241; Klami, Hannu Tapani: ”Reaaliset” argumentit. Lakimies 3/1996 (Klami 1996), s. 468–469; Virolainen – Martikainen 2010, s. 453; Hirvonen 2011, s. 42; Makkonen, Kaarle: Oikeudellisen ratkaisutoiminnan ongelmia: rakenneanalyttinen tutkimus. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 191. Vammala 1981 (Makkonen 1981), s. 132.

8 Tämä näkökulma ilmenee artikkelissa lähinnä kehitysehdotuksina, joiden tarkoituksena on tuottaa lainsäädännöllisiä ratkaisumalleja tutkimusongelmaan sekä valituslupajärjestelmän kehittämistä koskevana suosituksen esittämisenä. Oikeuspoliittisesta tutkimuksesta laajemmin ks. Ervasti, Kaijus: Oikeuspoliittinen tutkimus ja oikeuspolitiikka. Oikeus 4/2007, s. 382–388.

Artikkelin alussa asetettuihin kysymyksiin vastaaminen edellyttää perehtymistä korkeimman oikeuden valituslupajärjestelmän aikaisempiin vaiheisiin, ja kirjoituksessa olennaiseen asemaan nousee valituslupajärjestelmän päämäärään tähtäävät tehtävät. Kirjoituksessa yhdistyvät niin perus- ja ihmisoikeudelliset, prosessioikeusvertailevat kuin valituslupajärjestelmän toimivuuden näkökulmat. Kirjoituksessa aihetta lähestytään *legitimiteetin* näkökulmasta. Lisäksi kirjoituksessa on olennaista selvittää myös valituslupamenettelyyn liittyviä seikkoja, kuten esimerkiksi muutoksenhakuoikeutta, valituslupajärjestelmän toimivuutta ja pohtia ennakkopäätösjärjestelmän tarkoitusta.

Tutkimuskysymyksiä tarkastellaan voimassa olevan oikeuden kautta. Tutkimuskysymykset ja aihe ovat tässä tapauksessa valikoituneet sen vuoksi, että kysymys on väljästi säännellystä prosessioikeuden osa-alueesta, johon on kohdistunut suhteellisen vähän systematisoivaa tutkimusta. Artikkelin laajuutta on rajoitettu jättämällä kansainvälinen oikeusvertailu kirjoituksen ulkopuolelle tai vain mainintojen varaan. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ja sittemmin ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö on rajattu tämän kirjoituksen ulkopuolelle. Perustelen tätä rajausta ensinnäkin artikkelin laajuuden rajoittamisen vuoksi. Lisäksi perustelen Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön poissulkemista sen vuoksi, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on omaksunut kannan, jonka mukaan valituslupahakemuksen käsittelyssä korkeimmassa oikeudessa ei ole kysymys Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6.1 artiklassa tarkoitettulla tavalla asianosaisen oikeuksista ja velvollisuuksista tai tätä vastaan nostetusta rikossyytteestä päättämisestä, sillä valituslupamenettelyssä käsitellään ainoastaan valitusluvan edellytysten olemassaoloa juttua sinänsä materiaalisesti tutkimatta.⁹

2. KORKEIMMAN OIKEUDEN ROOLI ENNAKKOPÄÄTÖS-TUOMIOISTUIMENA

2.1. Ennakkopäätöstuomioistuimen historiallinen tausta

Suomen itsenäisyyden ensimmäisinä vuosina korkein oikeus toimi normaaliin tapaan muutoksenhakutuomioistuimena ja muutoksenhakutie oli avoin. Kuitenkin jo vuonna 1922 muutoksenhakumahdollisuuksiin tehtiin rajoituksia johtuen kasvavista valitusmääristä.

9 Ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehty yleissopimus (Euroopan ihmisoikeussopimus, sopimussarja 18–19/1990) sisältää kuitenkin vain oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevat vähimmäisvaatimukset. Ei ole siten estettä sille, että jäsenvaltioiden kansallisissa oikeudenkäyntijärjestyksissä annetaan asiasta pitemmälle meneviä määräyksiä. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännöstä liittyen valitusluparatkaisujen perustelemiseen ks. Hokkanen v. Suomi 9.2.1993 ja Gorou v. Kreikka 20.3.2009.

Korkeimmassa oikeudessa oli vuosina 1922–1979 voimassa muutoksenhakulupajärjestelmä.¹⁰ Suomalaisessa oikeushistoriassa alkoi uusi aikakausi, kun nykymuotoinen valituslupajärjestelmä tuli korkeimmassa oikeudessa voimaan vuoden 1980 alusta. Valituslupajärjestelmään siirryttäessä vuonna 1980 lainmuutoksella (L 104/1979) riita- ja rikosasioissa siirryttiin yleiseen valituslupajärjestelmään niissä asioissa, joissa korkein oikeus toimii hovioikeuden päätösten muutoksenhakuasteena. Tähän muutokseen kuului olennaisena osana myös *valituslupajärjestelmän* synty, jonka tarkoituksena on parantaa korkeimman oikeuden edellytyksiä toimia oikeuskäytäntöä ohjaavana ylimpänä tuomioistuimena riita- ja rikosasioissa. Lain uudistuksen yhteydessä korkein oikeus muuttui pääasiallisesti ennakkopäätös- eli *prejudikaattituomioistuimeksi*, jossa prejudikaattiperuste tuli keskeisimmäksi valituslupan edellytykseksi.¹¹ Lainmuutosta perusteltiin erityisesti sen vuoksi, että aikaisemmin voimassa olleet oikeudenkäymiskaaren 30 luvun säännökset eivät estäneet riittävästi jutturuuhkaa korkeimpaan oikeuteen ja muutoksenhakua asianosaisten kannalta koskevat säännökset koettiin epäoikeudenmukaisiksi.¹² Vuonna 2011 otettiin käyttöön ennakkopäätösvalitusjärjestelmä, josta säädetään oikeudenkäymiskaaren lisätyössä OK 30a luvussa (L 650/2010). Ennakkopäätösjärjestelmässä muutosta kärjäoikeuden ratkaisuu voidaan hovioikeuden asemesta hakea suoraan korkeimmalta oikeudelta, jos korkein oikeus myöntää valituslupan ennakkopäätösvalitukselle.

2.2. Korkeimman oikeuden asema ja tehtävät

Korkeimman oikeuden tehtävät ovat pääosin säädelty Suomen perustuslaissa (731/1999), korkeimmasta oikeudesta annetussa laissa (665/2005) ja oikeudenkäymiskaareissa (OK, 4/1734). Suomen perustuslain 99 §:n ja korkeimmasta oikeudesta annetun lain 1 §:n mukaan

-
- 10 Muutoksenhakuoikeuden rajoittaminen korkeimpaan oikeuteen on sisällytetty oikeudenkäymiskaaren ja muuhun korkeinta oikeutta koskevaan lainsäädäntöön läpi Suomen itsenäisyyden. Ks. lainmuutokset oikeudenkäymiskaaren 30 luvun muuttamisesta (L 300/1922), (L 328/1951), (L 2/1955) ja (L 55/1965). Kaikkiin lainmuutoksiin on sisällytetty erilaisia asian laatuun, riidan raha-arvoon tai rangaistuksen suuruuteen perustuvia muutoksenhakurajoituksia. Korkeimman oikeuden muutoksenhakumahdollisuuksien rajoitusten historiasta ks. myös HE 106/1978 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle muutoksenhakua korkeimpaan oikeuteen koskevien säännösten uudistamisesta s. 10. Vanhassa muutoksenhakulupajärjestelmässä on paljon samanlaisia piirteitä kuin 1.1.2011 voimaan tullessa jatkokäsittelylupajärjestelmässä valitettaessa kärjäoikeudesta hovioikeuteen (L 650/2010). Vanhassa muutoksenhakujärjestelmästä laajemmin ks. Tirkkonen, Tauno: Suomen rikosprosessioikeus II. Toinen painos. Porvoo – Helsinki 1972, s. 525–527.
- 11 HE 106/1978 vp, s. 10; Aurejärvi, Erkki: Näkökohtia KKO:sta valituslupatuomioistuimena. Oikeus 1/1984 (Aurejärvi 1984), s. 1; Leppänen, Tatu –Välilä, Asko: Muutoksenhaun pääpiirteet. Prosessioikeuden julkaisuja 2. Helsingin yliopisto. Rikos- ja prosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden laitos. Helsinki 1997, s. 72.
- 12 Ks. Taipale, Erkki-Juhani: Valituslupan myöntämisestä. Defensor Legis N:o 3/1998, s. 407; Tirkkonen, Tauno: Suomen siviiliprosessioikeus I. 2. painos. Porvoo – Helsinki 1977, s. 385.

korkein oikeus käyttää ylintä tuomiovaltaa riita- ja rikosasioissa eli yleisen lain mukaan ratkaistavissa oikeusasioissa. Tämä tarkoittaa sitä, että korkeimman oikeuden tehtäviin kuuluu hovioikeuksien ja maa-oikeuksina toimivien kärjäoikeuksien sekä eräissä asioissa markkinaoikeuden ja vakuutus-oikeuden ratkaisuihin tehtyjen valitusten ratkaiseminen.¹³ Korkeimman oikeuden pääasiallisena tehtävänä on voimassa olevan oikeuden mukaan toimia ennakkopäätöstuomioistuimena ja julkaista ennakkopäätöksiä yhteiskunnan toiminnan turvaamiseksi sekä valvoa lainkäyttöä omalla toimialallaan.¹⁴ Tässä roolissa korkeimman oikeuden keskeisin tehtävä on ollut antaa ennakkopäätöksiä sellaisista kysymyksistä, joihin laki ei anna selvää vastausta. Korkein oikeus kehittää näin oikeusjärjestystä, jatkaa tietyllä tavalla lainsäätäjän työtä, linjaa alempien tuomioistuinten päätöksentekoa ja osallistuu yhteiskunnalliseen keskusteluun.¹⁵ Korkeimman oikeuden asema ennakkopäätöstuomioistuimena perustuu oikeudenkäymiskaaren 24 luvun 20 §:n (165/1998) viittaussääntöön varsinaista muutoksenhakua hovioikeudesta korkeimpaan oikeuteen sääntelevän oikeudenkäymiskaaren 30 luvun sääntöksiin. Pääsääntöisesti kaikista ratkaisuksista, joista saa valittaa hovioikeuteen, on mahdollista tehdä jatkovalitus korkeimmalle oikeudelle (OK 30:1). Tähän vaaditaan kuitenkin valituslupa, kun valitus koskee hovioikeuden muutoksenhakuasteena ratkaisemaa asiaa tai tällaisen asian yhteydessä antamaa ratkaisua (OK 30:2.1).¹⁶ OK 30 luvun 3 §:n (104/1979) mukaan valituslupa voidaan myöntää ainoastaan seuraavien perusteiden: 1) *Ennakkotapauseruste*: jos lain soveltamisen kannalta muissa samanlaisissa tapauksissa tai oikeuskäytännön yhtenäisyyden vuoksi on tärkeää saattaa asia korkeimman oikeuden ratkaistavaksi; 2) *Purkuperuste*: jos luvan myöntämiseen on erityistä aihetta asiassa tapahtuneen sellaisen virheen takia, jonka perusteella ratkaisu olisi purettava tai poistettava; 3) *Muu painava syy –peruste*: jos valituslupan

-
- 13 Ks. esim. kiinteistönuodostamislaki (554/1995) 238 §:n 1 momentti, laki oikeudenkäynnistä markkinaoikeudessa (100/2013) 7 luvun 4 § ja työtapaturma- ja ammattitautilaki (459/2015) 241 §:n 3 momentti. Kaikki edellä mainitut lainkohdat viittaavat valituslupamenettelyn osalta oikeudenkäymiskaaren 30 lukuun. Työtuomioistuimen tai valtakunnanoikeuden tuomioihin ei voida hakea muutosta, vaan ne ovat lopullisia ja heti täytäntöön pantavissa. Korkein oikeus voi kuitenkin purkaa työtuomioistuimen tuomion samoin edellytyksin kuin muidenkin tuomioistuinten tuomiot. Valtakunnanoikeus sen sijaan valtakunnanoikeudesta annetun lain (196/2000) 17 §:n mukaisesti ratkaisee itse sen ratkaisusta tehtyt ylimääräistä muutoksenhakua koskevat asiat.
- 14 HE 132/2009 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi korkeimmasta oikeudesta annetun lain 13 §:n muuttamisesta, s. 3. Ks. myös Tulokas, Mikko: Korkein oikeus prejudikaattituomioistuimena. Teoksessa Saarnilehto, Ari (toim.): Maaliskuun 25. päivän rahasto 100 vuotta. Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 2007. Julkaistu Edilexissä 11.7.2007 (Tulokas 2007), s. 195.
- 15 Frände, Dan – Havansi, Erkki – Helenius, Dan – Koulou, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Virolainen, Jyrki: Prosessioikeus. 5. uudistettu painos. Helsinki 2017 (Frände et al. 2017), s. 251–252; Oikeusministeriön tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö. 28.11.2003 (Komiteanmietintö 2003:3), s. 378.
- 16 Valtaosa valituslupahakemuksista hylätään. Valituslupa myönnetään vain noin seitsemässä prosentissa hakemuksista ja rikosasioiden osalta määrä on vielä tätäkin pienempi. Ks. esim. korkeimman oikeuden vuosikertomukset 2021, s. 66–68 ja 2022, s. 14–15. Ks. myös Jokela, Antti: Pääkäsittely, todistelu, tuomio. Oikeudenkäynti III. Talentum Pro. Helsinki 2015, s. 795.

myöntämiseen on muu painava syy.¹⁷ Sääntely on tyhjentävä, eli lupaa ei voida myöntää muulla perusteella.¹⁸ Pykälän 2 momentin mukaan valituslupa voidaan myöntää osittain.

Vaikka laista ei suoraan ilmene korkeimman oikeuden oikeutta täyttää varsinaisia lain aukkotapauksia, on korkein oikeus jo noin nelisenkymmentä vuotta toiminut ennakkopäätöstuomioistuimena ja harjoittanut selvästi myös tämän kaltaista uutta oikeutta luovaa tulkintaa. Vakiintuneen oikeuslähdeopin mukaan korkeimman oikeuden ratkaisut rinnastuvat vaikuttavuudeltaan heikosti velvoittavan oikeuslähteen asemaan. Toisin sanoen ennakkopäätökset eivät muodollisesti sido alempia tuomioistuimia, mutta niillä on kuitenkin käytännössä vahva tosiasiallisesti sitova vaikutus.¹⁹ Korkeimman oikeuden päätehtävää eli prejudikaattien antamisen suuntausta on tämän jälkeen vahvistettu vuosien myötä eri lainmuutoksilla, ja vuonna 2005 annettiin kokonaan uusi laki korkeimmasta oikeudesta (665/2005).²⁰ Oikeudenkäymiskaaren lainmuutoksella (L 666/2005) muutettiin muutoksenhakua hovioikeudesta korkeimpaan oikeuteen sekä ylimääräistä muutoksenhakua koskevia oikeudenkäymiskaaren 30 ja 31 luvun säännöksiä. Myös vuonna 2017 voimaan tulleen tuomioistuinlain (673/2016) esitöissä todetaan varsin yksiselitteisesti, että korkein oikeus on ensisijaisesti ennakkopäätöstuomioistuin ja siten ennakkopäätösten antaminen on sen merkittävin tehtävä.²¹

17 Tarkemmin valituslupaperusteista ks. Frände et al. 2017, s. 1188–1192. Jos muutoksenhakukiellosta on säädetty laissa ennen 1.1.1980, jolloin oikeudenkäymiskaaren 30 luku tuli voimaan, muutosta voidaan hakea valituslupateitse kiellon estämättä. Valituslupaa ei tarvita myöskään haettaessa muutosta hovioikeuden ensimmäisenä oikeusasteena ratkaisemissa asioissa (OK 30:2.2).

18 Toisaalta luvan myöntäminen on harkinnanvaraista niin, että lupaperusteen käsillä olosta ei välttämättä seuraa, että valituslupa myönnetään. Tämä ilmenee OK 30 luvun sanamuodosta ”valituslupa voidaan myöntää 3 §:n mukaan”.

19 Ks. Komiteanmietintö 2003:3, s. 78. Vakiintunutta oikeuskäytäntöä voidaan myös muuttaa, mikäli se on muuttuneiden olosuhteiden vuoksi välttämätöntä. Ks. perusteluja tämänkaltaisesta ratkaisusta KKO 1995:215. En ota kantaa siihen, onko edellä mainittu ratkaisu voimassa olevaa oikeutta.

20 Ks. HE 231/1994 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle korkeimman oikeuden päätösvaltaisuutta koskevien säännösten muuttamisesta, s. 9 (L 268/1995); HE 9/2005 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle eräiden muutoksenhakua korkeimpaan oikeuteen koskevien säännösten muuttamiseksi, s. 13 (L 666/2005); HE 200/2017 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi oikeudenkäymiskaaren muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi, s. 25 (L 422/2018). Kaikille mainituille muutoksille on yhteistä, että korkeimman oikeuden toimintaa on tehostettu keventämällä ratkaisukokoonpanoja. Lisäksi lailla (666/2005) korkeimmalle oikeudelle annettiin mahdollisuus rajoittaa myönnettävä valituslupa koskemaan yksittäistä kysymystä tarkoituksena, että korkein oikeus tutkii vain ennakkopäätösarvoa omaavan oikeuskysymyksen ja muilta osin perustaa ratkaisunsa hovioikeuden tuomioon. Samassa yhteydessä myös ylimääräistä muutoksenhakua koskevia asioita siirrettiin korkeimmalta oikeudelta alemmille oikeusasteille.

21 HE 7/2016 vp, s. 13.

3. VALITUSLUPAPÄÄTÖSTEN PERUSTELEMATTOMUUS

3.1. Valituslupapäätöksiä ei perustella

Korkein oikeus on suhtautunut valituslupamenettelyn perustelukysymykseen *sui generis*-tyyppisenä kysymyksenä. Yhtenä argumenttina korkeimman oikeuden valituslupapäätösten perustelemattomuudelle on esitetty, että valituslupa-asiassa tehtyä ratkaisua ei ole rinnastettu varsinaiseen asiaratkaisuun. Mainitun perustelemattomuuskäytännön omaksumisen tueksi on vedottu siihen, että luparatkaisussa olisi kysymys korkeimman oikeuden sisäisestä ratkaisusta eikä varsinaisesta lainkäytöstä.²² Tällöin korkeimman oikeuden valitusluparatkaisu ei sisällä juttua koskevaa asiaratkaisua, vaan pelkästään valituslupaperusteiden olemassaoloa tai puuttumista koskevan kannanoton.²³ Oikeuskirjallisuudessa korkeimman oikeuden valituslupapäätösten perusteluvollisuudesta on esitetty erilaisia kantoja.²⁴ Erkki Aurejärvi on katsonut, että valituslupaa koskevaa päätöstä ei voida pitää yksinomaan korkeimman oikeuden sisäisenä asiana, eli sen työjärjestykseen kuuluvana asiana.²⁵ Vastaavasti Dan Helenius ja Tuula Linna ovat katsoneet, että kun korkein oikeus ottaa kantaa valituslupaperusteisiin ja ratkaisee lupahakemuksen, kyseessä ei olisi asiaratkaisu vaan käsittelyratkaisu.²⁶ Jyrki Virolainen on puolestaan katsonut, että valituslupa-asiat ovat nimenomaan lainkäyttöraatkaisuja. Perusteluiden tueksi hän vetoaa, että koska laissa ilmaistaan yksityiskohtaisesti valituslupaperusteet, harkinta ei voi olla vapaata, vaan rinnastuu prosessinedellytysten tutkimiseen.²⁷ Edellä esitettyjen kannanottojen lisäksi korkeimman oikeuden käytäntöä on perusteltu vakiintuneella

22 Ks. Virolainen – Martikainen 2010, s. 175. Vrt. Leivonen, Johannes: Uudet säännökset muutoksenhakemusten käsittelystä korkeimmassa oikeudessa. Teoksessa Korkein oikeus 60 vuotta. Helsinki 1979 (Leivonen 1979), s. 130–131; Tulokas 2007, s. 207.

23 Vrt. Ellilä, Tauno: Oikeudenkäynti ja täytäntöönpano: prosessioikeutta oikeustapausten valossa. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 57. WSOY. Porvoo 1954, s. 48–50. Vanhemmassa prosessioikeutta koskevassa oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että korkeimman oikeuden lopullinen asiaratkaisu on tuomio ja muunlaiset ratkaisut ovat hakemuslainkäyttöasiat mukaan lukien päätöksiä.

24 Oikeuskirjallisuudesta valitusluparatkaisujen perustelemista kannattavat kannanotot ks. esim. Aurejärvi 1984, s. 4; Taipale, Erkki-Juhani: Asianajajan näkökulma korkeimman oikeuden työhön. Julkaistu teoksessa Korkein oikeus 75 vuotta. Toim. Tulenheimo-Takki et al. Helsinki 1993 (Taipale 1993), s. 219; Virolainen – Martikainen 2010 s. 173–190 ja Launiala, Mika: Korkeimman oikeuden ennakkopäätösjärjestelmä. Alma Talent. 2020, kohta 5.5.6. Vastaavasti valitusluparatkaisujen perustelemista vastaan ks. Leivonen 1979, s. 130–131; Lappalainen, Juha: Tulisiko korkeimman oikeuden perustella valitusluparatkaisunsa. Defensor Legis N:o 3/1999 (Lappalainen 1999), s. 417; Tulokas 2007, s. 207; Välimäki, Pertti: Valitusluparatkaisun viestit syyttäjälle. Syyttäjätöiden aineistoa, julkaistu Edilexissä 1.2.2005 (Välimäki 2005), kappale 9.

25 Aurejärvi 1984, s. 5.

26 Helenius, Dan – Linna, Tuula: Siviili- ja rikosprosessioikeus. Alma Talent. Helsinki 2021 (Helenius – Linna 2021), s. 656.

27 Virolainen, Jyrki: Korkeimman oikeuden valitusluparatkaisujen perustelemisen. Julkaistu teoksessa Mäkelä, Sauli (toim.): Oikeusteorian poluilla. Juhlakirja professori Rauno Halttunen. Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja, sarja C 42. Rovaniemi 2006 (Virolainen 2006), s. 451.

käytännöllä, käytännöllisillä syillä ja sillä, ettei Ruotsin korkein oikeus perustele kielteisiä valitusluparatkaisujaan.²⁸ Omaksuttua linjaa on myös perusteltu sillä, että valitusluvan myöntämisen perusteet ilmenevät laista.²⁹

Valituslupa merkitsee väliastetta täydellisen muutoksenhakuoikeuden ja muutoksenhakukiellon välissä, mutta valitusluparatkaisujen perusteluvollisuuden asema on laintasolla jäänyt epäselväksi. Muutoksenhakua hovioikeudesta korkeimpaan oikeuteen koskevassa oikeudenkäymiskaaren 30 luvussa ei sanallakaan lausuta valitusluparatkaisujen perustelemisesta. OK 30 luvun säännökset eivät siten suoranaisesti velvoita korkeinta oikeutta perustelemaan valitusluparatkaisua, mutta toisaalta lakiin ei sisälly säännöstä, jonka mukaan korkein oikeus olisi vapautettu kyseisestä perustelemisvelvollisuudesta. Tämän vuoksi on tulkinnanvaraista, että pitäisikö korkeimman oikeuden perustella valituslupapäätökset. Tarkasteltaessa lailla 104/1979 vuoden 1980 alusta toteutettua OK 30 luvun uudistamista koskevia lainvalmisteluasiakirjoja kiinnittyy huomio myös siihen, ettei lain esitöissä valituslupapäätösten perustelemisesta ole lausuttu halaistua sanaa.³⁰ OK 30 luvun muuttamista koskevissa hallituksen esityksissä tai vuonna 2005 laissa korkeimmasta oikeudesta annetussa hallituksen esityksessä tai sitä koskevassa lakivaliokunnan mietinnössä ei ole nostettu esille valitusluparatkaisujen perustelemista.³¹ Valituslupapäätösten perustelemisesta ei ole määräyksiä myöskään korkeimman oikeuden työjärjestyksessä (335/2022).³² Valituslupapäätösten perustelemista ei ole pohdittu edes oikeusministeriön muutoksenhakua koskevissa mietinnöissä. Mietinnöissä ei ole otettu kantaa siihen, onko korkeimman oikeiden kanta olla perustelematta valitusluparatkaisuja

28 Oikeusministeriön muutoksenhakutoimikunnan jatkomietintö 20.11.2002 (Komiteamietintö 2002:8), s. 33. Tanskassa korkein oikeus ei ratkaise valituslupahakemuksia, vaan tämän tekee itsenäinen valituslupalautakunta (Procesbevillingsnævnet). Samanlaista itsenäistä lautakuntaa on pohdittu otettavaksi käyttöön myös Suomessa. Ks. HE 136/2018 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle Tuomioistuinvirastoa koskevaksi lainsäädännöksi, s. 19; HE 29/2018 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi oikeudenkäynnistä hallintoasioissa ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi, s. 30. Vrt. Komiteamietintö 2002:8, s. 40–41, jossa muutoksenhakutoimikunta sen kummemmin asiaa perustelematta toteaa, että lupaperusteita koskeva paras asiantuntemus on korkeimmalla oikeudella itsellään.

29 Virolainen, Jyrki: Tuomion perustelemisesta. Lakimies 1986, s. 896–897.

30 Ks. HE 106/1978 vp; PeVL 8/1978 vp, Perustuslakivaliokunnan lausunto 8/1978 vp hallituksen esityksestä 106/1978 eduskunnalle muutoksenhakua korkeimpaan oikeuteen koskevien säännösten uudistamisesta vp); ja LaVM 13/1978, Lakivaliokunnan mietintö N:o 13 hallituksen esityksen johdosta muutoksenhakua korkeimpaan oikeuteen koskevien säännösten uudistamisesta.

31 Ks. HE 9/2005 vp; LaVM 6/2005 vp, Lakivaliokunnan mietintö 6/2005 vp hallituksen esitys laiksi korkeimmasta oikeudesta; Hallituksen esitys eräiden muutoksenhakua korkeimpaan oikeuteen koskevien säännösten muuttamiseksi. Lainmuutosta koskevassa hallituksen esityksessä (HE 9/2005 vp) tai sitä koskevassa lakivaliokunnan mietinnössä (LaVM 6/2005 vp) ei otettu kantaa valituslupien perustelemiseen taikka siihen onko korkeimman oikeuden valituslupajärjestelmän menettely olla perustelematta valitusluparatkaisuja hyväksyttävää perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta.

32 Tätä voidaan pitää selkeänä puutteena, kun työjärjestyksen uudistamisen tavoitteena on kehittää työjärjestyksestä sekä lainkäytön että hallinnon osalta läpinäkyvämpään, tarkoituksenmukaisempaan ja nykyaikaisempaan suuntaan. Ks. korkeimman oikeuden työjärjestys (335/2022), johon on sisällytetty tarkemmat määräykset asioiden käsittelystä ja työskentelystä korkeimmassa oikeudessa.

hyväksyttävä järjestely.³³ Viranomaiskannanottoina laillisuusvalvojat ovat kyseenalaistaneet korkeimman oikeuden käytännön olla perustelematta valitusluparatkaisuja ja pitäneet menettelyä ongelmallisena.³⁴ Tämän johdosta valitusluparatkaisujen perustelemisesta on käyty keskustelua korkeimman oikeuden täysistunnossa 16.6.1999, jolloin korkein oikeus päätyi yksimielisesti pysyttämään vakiintuneen ratkaisukäytännön esittämättä yhtäkään perustelua omaksumalleen käytännölle.³⁵

3.2. Prejudikaattifunktio

Korkeimman oikeuden asema lainkäyttäjänä eroaa olennaisesti alemmista tuomioistuimista, kuten esimerkiksi käräjä- ja hovioikeuksista, koska sen tärkeimpänä tehtävänä on ohjata muiden tuomioistuinten ratkaisukäytäntöä. Korkeimman oikeuden julkaistujen ratkaisujen kiistattomasti tärkeimpänä funktiona voidaan pitää prejudikaattifunktiota ja siihen läheisesti liittyvää ohjausfunktiota.³⁶ Kun korkeimman oikeuden tärkein tehtävä on lainkäytön ohjaaminen, on perusteltua, että korkein oikeus kohdistaa päähuomiionsa tähän ohjailutehtävään.³⁷ Harkittaessa prejudikaattifunktion merkitystä valitusluparatkaisujen perusteluvollisuutta vasten on olennaista havaita, että valituslupahakemusta ratkaistessaan korkein oikeus ei ota tai sen ei ainakaan tarvitse ottaa kantaa siihen, onko hovioikeus tuomiossaan asiallisesti päättänyt oikeaan ratkaisuun vai ei. Valituslupaharkinnassa ei siten ensisijaisesti olekaan kysymys oikeusturvan antamisesta tai alemman tuomioistuimen ratkaisun oikeellisuudesta, vaan ennakkotapausten valinnasta.³⁸ On epäilemättä varsin perusteltua, että prejudikaattinäkökulmaan kiinnitetään huomiota, sillä prejudikaattifunktiosta johtuen ylimmän tuomioistuimen ratkaisuilta odotetaan, että ne olisivat yleistettävissä muihinkin tapauksiin.³⁹ Prejudikaattinäkökulmasta katsottuna on perusteltua esittää, että korkeimman oikeuden ei tarvitse liittää perusteluita myöntävään

33 Ks. Komiteamietintö 2002:8 ja komiteamietintö 2003:3, jossa valituslupapäätösten perustelemista koskevat kysymykset eivät nousseet edes esille.

34 Ks. Eduskunnan oikeusasiamies Lauri Lehtimajan ratkaisu 29.12.2000 Dnro 285/4/99 ja Eduskunnan apulaisoikeusasiamies Petri Jääskeläisen lausunto 14.3.2003 Dnro 3001/5/02. Jälkimmäisessä lausunnossa todetaan sivulla kaksi, että ”oikeusasiamiehelle puolestaan tulee jatkuvasti kanteluita, joissa arvostellaan korkeimman oikeuden valitusluparatkaisua ja sen perustelemattomuutta”.

35 Korkeimman oikeuden lausunto valitusluparatkaisujen perustelemisesta 16.6.1999. Tiedossani ei ole niitä perusteita, joilla tämä ratkaisu aikanaan tehtiin, koska asiaa ei ole sen kummemmin lausunnossa perusteltu.

36 Ks. Nurmi, Mirja-Leena: Punninta Korkeimman oikeuden ratkaisuissa. Teoksessa Huovila, Mika – Lahti, Raimo – Ojala, Timo (toim.): Rikostuomion perusteleminen. Helsingin hovioikeuden julkaisuja 2005, s. 200; Virolainen – Martikainen 2010, s. 49.

37 Ks. Huovila 2003, s. 125. Ks. myös HE 106/1978 vp, s. 13; PeVL 8/1978 vp, s. 2; HE 9/2005 vp, s. 13–14.

38 Tulokas 2007, s. 207; Eduskunnan apulaisoikeusasiamies Petri Jääskeläisen lausunto 14.3.2003, Dnro 3001/5/02, s. 2.

39 Ks. HE 231/1994 vp, s. 6–7 ja HE 7/2016 vp, s. 13. Ks. myös Launiala, Mika: Prejudikaatti ja prejudikaattinormi. Edilex 2016/18. Edita Publishing Oy. Julkaistu 9.8.2016 (Launiala 2016), s. 14 sekä Jokela 2016, s. 223.

tai kieltävään valituslupapäätökseen, sillä perusteluiden kirjoittaminen etenkin hylättyihin valitusluparatkaisuihin ei välttämättä ohjaisi oikeuskäytäntöä ja perusteluista voisi helposti tulla niin sanottuja näennäisperusteluja, joilla ei olisi myöskään merkitystä lain ohjaamisen kannalta.⁴⁰

3.3. Resurssi- ja prosessitaloudelliset näkökulmat

Valitusluvan myöntämisen edellytysten sääntelyn välttämättömyyttä on aikaisemmassa keskustelussa perusteltu valituslupajärjestelmän toimivuuden kannalta. On lausuttu, että korkeimman oikeuden tutkittavaksi tulevien asioiden määrää on rajoitettava, jotta korkein oikeus voi keskittyä sille ylimpänä oikeusasteena kuuluviin tehtäviin eli lainkäyttöä ohjaavien ennakkopäätösten antamiseen.⁴¹ Valituslupapäätösten perustelemattomuutta perustellaan toisin sanoen *resurssi-* ja *prosessieconomisilla* näkökulmilla.⁴² Prosessioikeuden ylimpänä periaatteena on pidetty *tarkoituksenmukaisuusperiaatetta*, toisin sanoen prosessiekonomiaa eli oikeudenkäyntimenettelyn järjestämistä mahdollisimman varmaksi, nopeaksi ja halvaksi.⁴³

Konkretisoitaessa valitusluparatkaisujen perusteluvollisuus numeroiksi ja aikamääreiksi huomataan, että valituslupien perusteluvollisuuden toteuttamiseen liittyisi prosessieconomisia ongelmia. Korkeimpaan oikeuteen saapuu vuosittain yli 2000 valituslupahakemusta ja yhden valituslupa-asian käsittelyn kesto on keskimäärin neljästä kuuteen kuukautta.⁴⁴ Tätä taustaa vasten resurssi- ja prosessitaloudelliset näkökulmat puhuvat sen puolesta, että valitusluparatkaisuja ei tulisi perustella, koska kielteisten päätösten perusteleminen aiheuttaisi saavutettavaan hyötyyn nähden suhteettoman paljon työtä ja perusteluvollisuus voisi synnyttää tilanteita, joissa ennakkopäätösratkaisulle ei yksinkertaisesti ole tarvetta.⁴⁵ Oikeuskirjallisuudessa on arvioitu, että oikeusneuvosten työajasta menee arviolta noin 30

prosenttia valituslupahakemusten seulomiseen.⁴⁶ Korkeimman oikeuden oikeusneuvos *Pertti Välimäki* on katsonut, että vain luparatkaisujen perustelemattomuus takaa nykyoloissa sen, että korkein oikeus voi täyttää prejudikaattitehtävänsä eli käyttää mahdollisimman paljon työkapasiteetistaan prejudikaattien tekemiseen.⁴⁷

Selvää on, että valituslupapäätösten perusteluvollisuus vähentäisi korkeimman oikeuden resursseja sen pääasiallisesta tehtävästä.⁴⁸ Perusteluvollisuuden varjopuolena olisi myös perusteluiden kirjoittaminen heikkotasoiisiin tai epäselviin valituslupahakemuksiin, mistä aiheutuisi kustannuksia.⁴⁹ Perusteluvollisuuden kytkeminen kaikkiin valitusluparatkaisuihin johtaisi mitä luultavimmin korkeimman oikeuden ylivoimaiseen jutturuuhkaan, jollainen tilanne oli ennen vuoden 1980 lainmuutosta ja valituslupajärjestelmän käyttöönottoa. Voimassa olevaa valituslupajärjestelmää on myös vuosien saatossa pyritty tehostamaan erilaisin muutoksin. Esimerkiksi korkeimman oikeuden kokoonpanosäännösten uudistamisilla on pyritty siihen, että voimavaroja voitaisiin kohdentaa aikaisempaa tarkoituksenmukaisemmin vaativimpien asioiden käsittelyyn ja näin parantaa korkeimman oikeuden mahdollisuuksia keskittyä päätehtävänsä eli toiminaan ennakkopäätöstuomioistuimena.⁵⁰ Prosessieconomisiin perusteluihin tulee suhtautua kuitenkin varauksellisesti, koska useat perustelemisfunktiot ja perustelemista puoltavat reaaliset argumentit tukevat valituslupapäätösten perustelemisvelvollisuutta. Punnittaessa resurssi- ja prosessitaloudellisia syitä valituslupapäätösten perustelemista vasten huomataan, etteivät nämä reaaliset argumentit ole myöskään *oikeudellisina argumentteina* erityisen onnistuneita tai vakuuttavia. Valituslupapäätösten perustelemista ei tarvitsisi toteuttaa niin, että korkeimman oikeuden työmäärä kohtuuttomasti lisääntyisi ja näin lamauttaisi koko valituslupajärjestelmän. Aivan yhtä hyvin voidaan katsoa, että valituslupahakemusten laatimisesta ja näiden hakemusten käsittelemisestä aiheutuu nykyiselläänkin paljon turhaa työtä ja tarpeettomia kustannuksia siinä valtaosassa asioita, joissa valituslupaa ei myönnetä.⁵¹ Esimerkiksi jos hylkäävät valitusluparatkaisut perusteltaisiin edes harkinnanvaraisesti, niin tällöin turhia valituslupahakemuksia voitaisiin mahdollisesti välttää, kun valituslupaperusteiden soveltamiskäytännöstä olisi tietoa.⁵²

40 Ks. Lappalainen 1999 s. 420, Virolainen – Martikainen 2010, s. 34–35. Ks. myös Kemppinen, Jukka: Tätä kaikki asianomaiset noudattakoot. Korkein oikeus, laki ja yhteiskunta 1918–1990. VAPK-Kustannus. Helsinki 1992, s. 416. Toisaalta edes nykyisin kaikilla korkeimman oikeuden ratkaisuilla ei ole prejudikaattiarvoa, sillä valituslupa voidaan myöntää oikeudenkäyntivirheen tai muun virheen perusteella. Näennäisperusteluista lähemmin ks. Virolainen – Martikainen 2003, s. 60–62.

41 Lappalainen 1999, s. 420; Taipale 1993, s. 219. Ks. HE 106/1978 vp, s. 13 ja PeVL 8/1978 vp, s. 2. Ks. myös HE 105/2009, s. 5.

42 Ks. Klami 1996, s. 468. Klami katsoo, että reaalisilla argumenteilla tarkoitetaan etenkin taloudellisia seurauksia koskevia perusteluja.

43 Ks. Tirkkonen, Tauno: Suomen prosessioikeus pääpiirteittäin. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 71. Porvoo 1981, s. 21; Helenius – Linna 2021, s. 656. Viime aikoina myös menettelyllinen oikeudenmukaisuus (*procedural justice*) on noussut korostuneeseen asemaan. Koetusta ja menettelyllisestä oikeudenmukaisuudesta ks. Ervasti, Kaijus – de Godzinsky, Virve-Maria: Koettu oikeudenmukaisuus tuomioistuimissa. Lakimies 2/2014, s. 175–181; Komiteanmietintö 2003:3, s. 21.

44 Ks. Korkeimman oikeuden vuosikertomus 2021, s. 37–38. Ilmeisesti pelkona on, että nykyisillä resursseilla suurin osa korkeimman oikeuden kapasiteetista menisi valituslupapäätösten perusteleamiseen, jolloin varsinaiset ennakkopäätösratkaisut jäisivät sivurooliin.

45 Tulokas 2007, s. 207–208.

46 Launiala 2016, s. 14; Välimäki 2005, kappale 9.

47 Välimäki 2005, kappale 9.

48 Näin myös Launiala 2016, s. 12.

49 Katsoisin kuitenkin, että silloin, kun valituslupahakemus on aivan ilmeisesti aiheeton tai heikosti perusteltu, riittäisi kuitenkin lyhyt vakioperustelu. Tilanteissa, joissa taas valituslupahakemus on hyvin perusteltu, niin tulisi perustelujen olla yksityiskohtaisemmat ja tarkemmin harkitut.

50 Ks. HE 200/2017 vp, s. 26.

51 Korkein oikeus hylkää yli 90 prosenttia valituslupahakemuksista. OK 30:5.2 mukaan valitus pitää liittää valituslupahakemukseen. Omalta osalta näkisin, että olisi kuitenkin prosessieconomisesti järkevämpää, jos valitus tehtäisiin vasta sitten, kun valituslupa on myönnetty.

52 Jokela, Antti: Oikeudenkäynti 2000-luvun kynnyksellä. Lakimies 6–7/1998 (Jokela 1998), s. 964; Aurejärvi 1984, s. 5; Komiteanmietintö 2002:8, s. 9. Voidaan todeta, että oikeudenkäymiskaaren 30 luvun säännökset valituslupahakemuksen sisällöstä ovat niukat ja siksi valituslupahakemukset ovat usein puutteellisia. Korkein oikeus voi OK 30:9 nojalla kuitenkin kehottaa hakijaa täydentämään valituslupahakemustaan, mutta kehottamiseen on kuitenkin ryhdytty varsin harvoin.

4. TULSIKO VALITUSLUPAPÄÄTÖKSET PERUSTELLA?

4.1. Yleisesti tuomioiden ja päätösten perustelemisesta

Tuomioistuimen on perusteltava ratkaisunsa tavalla, josta voidaan kontrolloida, onko ratkaisu lainmukainen.⁵³ Tuomion perustelemista koskevat oikeusohjeet sisältyvät Suomen perustuslain (731/1999) 21 §:n 2 momenttiin, oikeudenkäymiskaaren (OK 4/1743) 24 luvun 4 §:ään ja oikeudenkäynneistä rikosasioissa annetun lain (ROL, 689/1997) 11 luvun 4 §:ään.⁵⁴ Tuomion perusteluvollisuudesta lausutaan laissa varsin yksiselitteisesti, että tuomio on perusteltava.⁵⁵ Perusteluista on ilmeistä, mihin seikkoihin ja oikeudelliseen päättelyyn ratkaisu perustuu (OK 24:4 ja ROL 11:4). OK 24 luvussa ja ROL 11 luvussa säädetty perusteluvollisuudet koskevat tuomioiden pääasiallisuuden lisäksi myös tuomioistuimen tekemiä päätöksiä (OK 24:14 ja ROL 11:13). Esille on myös syytä nostaa OK 8 luku, jota sovelletaan hakemusasioiden kohdalla joko yksinomaisesti tai täydentävästi niiltä osin kuin kyseisessä asiaa koskevassa aineellisessa laissa ei ole menettelysäännöksiä.⁵⁶ OK 8 lukuun on otettu erikseen säännökset päätöksen perustelemisesta hakemusasioiden kohdalla. Perusteluvollisuus koskee erityisesti päätöstä, jolla hylätään asiassa esitetty vaatimus (OK 8:10.2).

Muutoksenhakua hovioikeudesta korkeimpaan oikeuteen koskevassa OK 30 luvussa ei ole korkeimman oikeuden valituslupapäätösten perustelemisesta annettu erityissäännöksiä. Se, että oikeudenkäymiskaareissa ei lausuta valituslupapäätösten perustelemisesta nimenomaisesti ei kuitenkaan välttämättä tarkoita sitä, että korkeimmalle oikeudelle olisi suotu vapautus valituslupapäätösten perustelemisesta. Korkein oikeus tai valituslupajärjestelmä eivät muodosta irrallisia osia Suomen tuomioistuinjärjestelmästä, vaan ne ovat vahvasti sidoksissa oikeusjärjestykseen. Valituslupapäätösten perustelemista koskevassa kysymyksessä voidaan katsoa olevan kyse viime sijassa säätelemättömästä tilanteesta, jolloin oikeusjärjestyksestä

-
- 53 HE 309/1993 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta, s. 74.
- 54 Euroopan ihmisoikeussopimukseen tai kansallaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimukseen (KP-sopimus; SopS 7-8/1976) ei sisälly nimenomaisia tuomion kirjoittamista tai perustelemista koskevia määräyksiä. Sen sijaan perustuslain oikeusturvasääntelyn on katsottu monessa suhteessa menevän Euroopan ihmisoikeussopimuksen ja KP-sopimuksen sääntelyä pidemmälle.
- 55 Tuomion perustelemisesta säädettiin jo vuoden 1734 oikeudenkäymiskaaren 24 luvun 3 §:n 1 momentissa, joka kuului seuraavasti: ”jokainen tuomio perustettakoon syihin ja lakiin eikä mielivaltaan, ja on itse asia ja riitakohta tarpeellisine seikkoineen selvästi siihen pantava, niin myös ne pääsyyt ja se laki, johon lopputulos perustetaan”.
- 56 Ks. Linna, Tuula: Hakemuslainkäyttö: hakemusasioiden käsittely käräjäoikeuksissa. Alma Talent. Helsinki 2022, s. 106. Ks. myös HE 32/2001 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi oikeudenkäymiskaaren ja eräiden muiden lakien riita-asiain valmistelua, pääkäsittelyä sekä hakemusasioiden käsittelyä koskevien säännösten muuttamisesta, s. 75 jossa lausutaan, että OK 8:14 alkuosasta ilmeni oikeudenkäymiskaaren 8 luvun säännösten toissijaisuus. Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi, että jos muussa laissa on tämän luvun menettelysäännöksistä poikkeava säännös, sovelletaan sitä.

ei löydy lainkaan oikeusnormia, jonka avulla käsillä oleva kysymys kuuluisi ratkaista.⁵⁷ Säätelemättömässä tilanteessa voidaan tulkinta-apua ja ratkaisusuuntaa hakea oikeudellisesta analogiasta.⁵⁸ Hahmottaessa valituslupapäätösten perustelemista koskevia lainsäädännöllisiä ääriäviä voidaan tulkinta-argumenttina hakea analogista johtoa nimenomaan soveltuvin osin OK 8:10.2:n ja OK 24:4:n sekä ROL 11:4:n samoin kuin OK 24:14.2:n päätöksen perustelemista koskevista säännöksistä.⁵⁹ Etenkin vanhemmat oikeudenkäymiskaaren määräykset ovat tunnetusti epätäydellisiä ja kasuistisia. Tämän tosiasian vuoksi oikeudenkäymiskaarta voidaan tulkita noudattamalla oikeusjärjestyksessä hyväksytyjä ja yleisiä laintulkintaperiaatteita.⁶⁰ *Oikeusanalogiaan ja oikeussystemaattiseen* tulkintaan nojautuen on perusteltua päätyä siihen johtopäätökseen, että ainakin valituslupahakemuksen hylkäävät päätökset tulisi perustella OK 8:10.2:n ja OK 24:14.2:n sekä ROL 11:13.2:n nojalla.⁶¹ Selvää on, että edellä mainitut prosessioikeudelliset säännökset esitöineen tarjoavat erinomaisen keinovalikoiman ratkaistaessa sitä, tulisiko valituslupapäätökset perustella perustelemista koskevien normien perusteella.⁶² Valitusluvan myöntämistä tai epäämistä koskevaa ratkaisua ei ole kuitenkaan asetettu laissa perusteluvollisuuden suhteen mihinkään erityisasemaan ja prosessioikeudelliset normit eivät ole fakultatiivisia prosessinormeja, vaan nämä normit ovat pitkälti pakottavaa oikeutta.⁶³ Vastaavasti korkeimman oikeuden käytäntöä ei pystytä perustamaan analogisesti tai laajentavasti tulkiten mihinkään tiettyyn normiin.⁶⁴

On myös syytä toistaa tuomioistuimen päätöksen perustelemista koskevien säännösten taustalla olevat tarkoitukset (*ratio legis*), jotka edellyttäisivät perusteluvollisuuden ulottamista

57 Tuomarin harkinnasta normin puuttuessa oikeudellisesti säätelemättömässä tilanteessa ks. Brusiiin, Otto: Tuomarin harkinta normin puuttuessa. Suomalaisen lakimiesten yhdistyksen julkaisuja N:o 14. Vammala 1938 (Brusiiin 1938), passim.

58 Makkonen 1981, s. 154.

59 Vrt. Eduskunnan oikeusasiamies Lauri Lehtimajan 29.12.2000 ratkaisu Dnro 285/4/99. Lehtimaja katsoi ratkaisussaan, ettei OK 24 luvussa säädetty perusteluvollisuus koske valitusluparatkaisuja vaan ainoastaan pääasiassa annettuja tuomioita. Oikeusasiamies Lehtimajan linjaus vaikuttaa kuitenkin valmistelemattomalta. Kantelutapauksessa korkein oikeus oli hylännyt valituslupahakemuksen kantelijaa koskevassa rikosasiassa, jolloin annettavan tuomion ja päätöksen perustelemisesta säädetään ROL 11 luvussa, eikä riita-asiassa koskevassa OK 24 luvussa. Ratkaisussa Lehtimaja ei myöskään lausunut päätösten perustelemisesta, jonka vuoksi on syytä painokkaasti todeta, että perusteluvollisuus koskee OK 8:10.2 mukaan erityisesti hylkääviä päätöksiä.

60 Tirkkonen, Tauno: Suomen siviiliprosessioikeus I. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 105. 2. painos. Porvoo – Helsinki 1974 (Tirkkonen 1974), s. 16.

61 Oikeusanalogiasta ks. Brusiiin 1938, 156; Tirkkonen 1974, s. 16. Ks. myös HE 32/2001 vp, s. 75 jossa todetaan, että oikeudenkäymiskaaren säännösten toissijaisuus on selvää yleisten laintulkintaoppien mukaan, vaikka asiasta ei otettaisi lakiin erityistä säännöstä.

62 Eduskunnan oikeusasiamies Lauri Lehtimaja on viranomaiskannanottona ratkaisussaan 29.12.2000 Dnro 285/4/99 katsonut, ettei valitusluparatkaisujen perusteleminen ole yksittäistapauksissa kiellettyä lain nojalla, eikä korkeimman oikeuden täysistunto voi valitusluparatkaisujen sanamuotoja vahvistamalla estää yksittäisiä jäseniään perustelemasta valitusluparatkaisujaan.

63 Virolainen, 2006, s. 448; Tirkkonen 1974, s. 15.

64 Ilmeistä on, ettei korkein oikeus pysty itseään varten luomaan oikeusnormia.

myös valituslupapäätöksiin, sillä niitä sovelletaan yksinomaisesti tai täydentävästi kun asiasta ei ole toisin säädetty. Kielteisen valitusluparatkaisun saaneelle annetaan ”*päätös*” -niminen toimitusasiakirja liittämättä siihen kuitenkaan mitään perusteluita siitä, miksi valituslupaa ei hänen asiassaan myönnetty. Vastaavasti muutosta haetaan korkeimmalta oikeudelta muutoksenhakukirjelmällä, joka sisältää *valituslupahakemuksen* ja valituksen. Yleisistä ja hyväksytyistä laintulkintaperiaatteista voidaan valituslupapäätösten perusteluvollisuutta koskevaan kysymykseen nostaa tulkinta-argumenttina esille myös *yleislain kunnioittamisen periaate*, joka edellyttää, että lainsoveltajan on yleensä pyrittävä soveltamaan yleislain säännöksiä täydentävästi erityislain säännöksen rinnalla.⁶⁵ Yleislain kunnioittamisen periaate perustuu koherenssitavoitteeseen eli oikeusjärjestyksen sisällölliseen ennakoitavuuteen ja johdonmukaisuuteen.⁶⁶ Samaan lopputulokseen päästään myös vastakohtaispäätelmän perusteella tarkastelemalla OK 30:26, jossa ei lausuta muuta kuin ”korkeimman oikeuden ratkaisu saadaan kirjoittaa ottamatta siihen selostavaa osaa”. Sanotusta lainkohdasta voidaan toisin sanoen tehdä se vastakohtaisjohtopäätelmä (*argumentum e contrario*), ettei lainsäätäjällä ole halunnut antaa korkeimmalle oikeudelle vapautusta valitusluparatkaisujen perusteluvollisuudesta.⁶⁷

4.2. Oikeus saada perusteltu päätös

Länsimaisen oikeusvaltioajattelun ja Suomen perustuslain 2 §:n 3 momentin mukaisesti julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin.⁶⁸ Tuomioistuinten toimintaympäristö on viimeisen neljänkymmen vuoden aikana muuttunut eikä korkeintaan oikeus ole suojattu ajan hampaalta.

Nykyisin voimassa olevat perus- ja ihmisoikeussäännökset korostavat kaikkien julkiseen vallankäyttöön liittyvien ratkaisujen perustelemisen tärkeyttä osana avoimuuden ja uskottavuuden vaatimuksia.⁶⁹ Kansallisessa lainsäädännössä päätöksenteon ylimpänä ohjenuorana on Suomen perustuslaki ja valituslupajärjestelmän valtiosääntöoikeudellisen arvion

65 Määttä, Tapio: Lakien väliset suhteet oikeudellisen ratkaisun teorian haasteena: ristiriita-ajattelusta yhteensovittamismalliin. Lakimies 2/2013, s. 179.

66 Määttä, Tapio: Yleislain kunnioittamisen periaate lainvalmistelussa ja laintulkinnassa. Teoksessa Keinänen, Anssi et al. (toim.): Oikeustieteiden moniottelija – Matti Tolvanen 60 vuotta. Edita 2015 (Määttä 2015), s. 315.

67 Virolainen 2006, s. 447.

68 Ks. HE 1/1998 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle uudeksi Suomen Hallitusmuodoksi, s. 74; Saraviita 2011, s. 282. Lähtökohtana on, että julkisen vallan käytön tulee olla aina palautettavissa eduskunnan säätämässä laissa olevaan toimivaltaperusteeseen.

69 Tämä kehitys on kulminoitunut siihen, että pitkään on voitu puhua prosessioikeuden perustuslaillistumisesta.

keskeinen perusta on oikeusturvaa koskeva perustuslain 21 §.⁷⁰ Sanottu säännös ilmaisee myös yleisen perustelemisvelvollisuuden periaatteen. Perustuslain 21 §:n 2 momentti sisältää perusoikeussäännöksen, jonka mukaan jokaisella on oikeus saada perusteltu päätös ja tämä perustuslakiin otettu määräys asettaa myös korkeimmalle oikeudelle vaatimuksia valituslupien perustelemisen suhteen. Kun korkein oikeus ilman lain tukea jättää valitusluparatkaisut perustelematta, niin voidaan todeta, että korkeimman oikeuden menettelyyn liittyy eräänlainen legitimititeettivaje.⁷¹ Luonnollisena jatkeena voidaan nostaa esille myös *perusoikeusmyönteinen laintulkinta*, joka myös puoltaa voimakkaasti valitusluparatkaisujen perustelemisen tulkintaa.⁷² Perusoikeusmyönteisessä laintulkintatilanteessa on kahdesta tai useammasta perusteltavissa olevista lain tulkintavaihtoehdoista valittava se, joka parhaiten edistää perusoikeuksien tarkoituksien toteutumista, ja joka eliminoi perustuslain kanssa ristiriitaisiksi katsottavat vaihtoehdot.⁷³ Yksittäisten perusoikeussäännösten erityisiä toimeksiantoja täydentää lisäksi perustuslain 22 §, joka korostaa julkisen vallan velvollisuutta turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Perustuslain 22 §:ään kirjattu perus- ja ihmisoikeuksien turvaamisvelvoite tulee tällöin sovellettavaksi yhdessä perustuslain 21 §:n 2 momentin kanssa, jolloin perustuslain säännökset eivät kohdistu yksinomaan lainsäätäjään, vaan ne ulottuvat myös lainkäyttäjään, eli myös korkeimpaan oikeuteen. Perustuslain 21 §:n 2 momentista seuraa, että asianosaiselle lain mukaan kuuluu oikeus saada perusteltu päätös ja tätä oikeutta ei voida rajoittaa, jollei rajoitukselle ole laissa säädettyä perustetta. Poikkeuksia perusteluvollisuudesta voidaan säätää lailla, mutta korkeimman oikeuden valitusluparatkaisujen osalta poikkeussäännöksiä ei ole säädetty. Korkeimman oikeuden omaksumalle käytännölle tai tulkinnalle olla perustelematta valitusluparatkaisujaan ei voida myöskään löytää tukea lainsäädännöstä.⁷⁴

70 Perustuslaki on Suomen oikeusjärjestyksessä vahvimmin velvoittava oikeuslähde, mikä muodollisesti ilmenee perustuslain 106 §:stä, jonka mukaan tuomioistuimen on annettava etusija perustuslain säännökselle, jos lain säännöksen soveltaminen olisi sen käsiteltävänä olevassa asiassa ilmeisessä ristiriidassa perustuslain kanssa.

71 Aiemmin legitimitettiin on voitu katsoa perustuvan tuomioistuimien muodolliseen auktoriteettiasemaan, mutta nykypäivänä tuomioistuimet eivät voi perustaa toimintansa hyväksyttävyyttä ja ihmisten luottamusta muodolliseen auktoriteettiasemaansa, vaan niiden on hankittava luottamus toiminnallaan. Ks. Komiteamietintö 2003:3, s. 93–95.

72 PeVM 25/1994 vp, Perustuslakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä 309/1993 perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta, s. 7.

73 Ks. PeVM 25/1994 vp, s. 41; HE 1/1998 vp, s. 164. Perusoikeudet nähdään lainkäytössä usein pikemmin periaatteina kuin sääntöinä, sillä niillä on välitön yhteys oikeuskulttuurin ja -järjestyksen keskeisiin arvoihin. Tällöin eri laintulkintatilanteissa perusoikeusmyönteinen laintulkinta on etusijalla. Perusoikeusmyönteisen laintulkinnan periaatteesta lähemmin ks. Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeudet. WSOYpro. Helsinki 2011, s. 127–128; Saraviita 2011, s. 919.

74 Näin myös Virolainen 2006, s. 463.

Nykyistä vallitsevaa tilannetta, jossa perustuslakia alemman tasoiset säädökset vaikenevat valitusluparatkaisujen perustelemisen suhteen ja korkein oikeus ummistaa silmänsä oman vakiintuneen käytäntönsä muuttamiselta voidaan pitää erikoisena yhtälönä, varsinkin kun perustelujen merkityksellä on nykyisin lainkäytössä korostunut merkitys.⁷⁵ Vaikka korkeinta oikeutta koskevat alemman asteiset säädökset eivät valitusluparatkaisuja nimenomaisesti velvoita perustelemaan, voidaan valituslupapäätösten perustelemisselvollisuus johtaa perustuslain 21.2 ja 22 §:n säännöksistä sekä perusoikeusmyönteisestä laintulkinnasta.⁷⁶ Korkeimman oikeuden ottamaan kantaan olla perustelematta valitusluparatkaisuja ilman lain tukea ja vastoin perustuslaissa ilmaistua pääsääntöä tulisi suhtautua pidättyvästi.⁷⁷ Oikeus saada perusteltu päätös on kuitenkin perustuslaissa turvattu yleinen pääperiaate, johon nähden siihen kohdistuvat rajoitukset ovat poikkeuksia ja sallittuja vain, jos niistä on säädetty lailla ja ne ovat täsmällisiä ja tarkkarajaisia, kuten perusoikeuksien rajausten pätevyydeltä muutoinkin edellytetään.⁷⁸ Esitetyn perusteella voidaan perustuslaista kumpuaavaa perusteluelvöllisyyttä pitää selkeänä pääsääntönä. Näin ollen, kun valituslupapäätösten perustelemisesta ei ole annettu erityissäännöksiä, on etusijalla perustuslaissa ilmaistu pääsääntö päätösten perustelemisesta ja lain sanamuodon mukainen tulkinta, jota voidaan pitää yleisestikin lähtökohtana säädösten tulkinnassa. Edellä selostetut yleislaista ilmenevät tuomiota ja päätöksen perustelemista koskevat säännökset ovat myös muotoiltu perustuslakiin nojautuen.⁷⁹ Perustuslain 21.2 §:ssä ilmaistu oikeus saada perusteltu päätös on edellä selostetun ja sanamuodon mukaisen tulkinnan näkökulmasta ensisijaisen selvä. Tällöin perustelutaakka voidaan kääntää sille, joka väittää,

75 Perustelujen merkityksestä lainkäytössä ks. Aarnio 1989 s. 181–216; Virolainen, Jyrki – Martikainen, Petri: Pro & Contra. Tuomion perustelemisen keskeisiä kysymyksiä. Talentum. Saarjärvi 2003 (Virolainen – Martikainen 2003), s. 42–45; Huovila Mika: Periaatteet ja perustelut: tutkimus käräjäoikeuden tuomion faktaperusteista prosessuaalisten periaatteiden valossa arvioituna. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisu A-sarja N:o 242. Jyväskylä 2003 (Huovila 2003), s. 109–129. Ks. myös Aulis, Aarnio: Oikeussäännöksiä tulkitsemassa. Interpreting Statutes. A Comparative Study. Esittely. Korkein oikeus 75 vuotta. Helsinki 1993 (Aarnio 1993), s. 253–274, josta ilmenee, että korkeimman oikeuden ratkaisujen perustelut ovat muuttuneet 1990-luvulta lähtien avoimempaan suuntaan.

76 Kuten aiemmin on tuotu esille, niin laissa ei ole olemassa sellaista säännöstä, joka vapauttaisi valitusluparatkaisun perustelemisesta ja valitusluvan myöntämistä koskevaa ratkaisua ei ole myöskään asetettu laissa perustelemisselvollisuuden suhteen mihinkään erityisasemaan.

77 Perustuslain 21.2 §:n sanamuoto on yksiselitteinen. Sen mukaan jokaisella on oikeus saada perusteltu päätös ja sanamuodon mukainen tulkinta merkitsi valitusluparatkaisujen perustelemista. Lain esityöt eivät anna aihetta säännöksen muunlaiselle tulkinnalle ja perusoikeudet ovat tuomioistuimia välittömästi velvoittavia.

78 Ks. HE 1/1998 vp, s. 125; PeVL 4/2010, Perustuslakivaliokunnan lausunto 4/2010 vp hallituksen esityksestä 105/2009 muutoksenhakua käräjäoikeudesta koskevaksi lainsäädännöksi, s. 3–4. Vrt. hovioikeuteen ja valitusasian käsittelyä hovioikeudessa koskevien oikeudenkäymiskaaren säännösten muuttamiseksi, s. 3 ja PeVL 33/2012 vp, Perustuslakivaliokunnan lausunto 33/2012 vp hallituksen esityksestä 124/2012 eduskunnalle markkinaoikeutta ja oikeudenkäyntiä markkinaoikeudessa koskevaksi lainsäädännöksi, s. 4, joissa on tuotu esille, että korkeimman oikeuden valituslupajärjestelmä täyttää perustuslain 21 §:n sekä Suomea sitovien ihmisoikeussopimusten vaatimukset.

79 Määttä 2015, s. 311.

etteikö se koskisi myös hylkäävien valituslupapäätösten perustelemista. Perusoikeuksien toteutumisen kannalta arvioiden ei voida pitää hyväksyttävänä, että korkeimman oikeuden valituslupapäätösten perustelemisen kohdalla noudatetaan käytäntöä, joka ei suoraan pohjautu lainsäädäntöön. Mikäli perustuslaista johtuvasta perusteluelvöllisyydestä haluttaisiin poiketa, tulisi siitä mielestäni olla olemassa nimenomainen lain säännös.⁸⁰

4.3. Perusteluelvöllisyys hallintolainkäytössä

Korkein hallinto-oikeus ylimpänä hallintotuomioistuimena siirtyi 1.1.2020 yleiseen valituslupajärjestelmään oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetun lain (HOL, 808/2019) voimaantumisen myötä. Nykyisen hallintoprosessuaalisen yleislain voimaantulo merkitsi periaatteellista muutosta hallintolainkäytön muutoksenhakujärjestelmään, sillä jatkossa korkein hallinto-oikeus ratkaisisi sinne saapuvan asian ainoastaan siinä tapauksessa, jossa se myöntää valitusluvan.⁸¹ Lainmuutosta perusteltiin muun muassa sillä, että korkeimman hallinto-oikeuden aseman ja tehtävien kehittäminen hallintolainkäyttöä ohjaavana ylimpänä tuomioistuimena edellyttää, että sillä on riittävät mahdollisuudet keskittyä niiden asioiden ratkaisemiseen, joista on tärkeää saada ylimmän oikeusasteen ratkaisu. Korkeimman hallinto-oikeuden resurssien niukkuus ja sinne edelleen ohjautuvan asian määrän laajuus vaikeuttavat tämän tavoitteen saavuttamista.⁸²

Korkeimman hallinto-oikeuden valituslupajärjestelmän esikuvana voidaan pitää OK 30 lukua, sillä korkeimman hallinto-oikeuden valituslupaperusteissa on nähtävissä vastaavia piirteitä kuin korkeimman oikeuden vuonna 1980 voimaan tullessa sääntelyssä. Oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetun lain 111 §:n mukaan korkeimman hallinto-oikeuden on myönnettävä valituslupa sitä hakeneelle jos: 1) lain soveltamisen kannalta muissa samanlaisissa tapauksissa tai oikeuskäytännön yhtenäisyyden vuoksi on tärkeää saattaa asia korkeimman hallinto-oikeuden ratkaistavaksi, 2) asian saattamiseen korkeimman hallinto-oikeuden ratkaistavaksi on erityistä aihetta asiassa tapahtuneen ilmeisen virheen vuoksi tai 3) valitusluvan myöntämiseen on muu painava syy. Korkeimman oikeuden valituslupajärjestelmän keskeinen ero korkeimman hallinto-oikeuden valituslupajärjestelmään on valitusluvan harkinnanvaraisuuden lisäksi se, että oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetun lain 112.2 §:ssä säädetään siitä, että korkein hallinto-oikeus voi perustella valituslupahakemukseen antamansa päätöksen esittämällä pelkästään

80 Näin myös Virolainen – Martikainen 2010, s. 174–175 ja 177.

81 Ks. PeVL 50/2018 vp, Perustuslakivaliokunnan lausunto 50/2018 vp hallituksen esityksestä 29/2018 eduskunnalle laiksi oikeudenkäynnistä hallintoasioissa ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi, s. 4; HE 29/2018 vp, s. 56.

82 HE 29/2018 vp, s. 48.

sovelletut lainkohdat, jos asian luonne ei edellytä muita perusteluja.⁸³ Hallintoprosessilaissa tai sitä koskevissa lainvalmisteluasiakirjoissa ei ole kuitenkaan kantaa siihen, miten tarkasti valitusluparatkaisut tulisi perustella.⁸⁴ Lainmuutos koskien valituslupapäätösten perustelemista ei sinänsä merkinnyt suunnan muutosta korkeimman hallinto-oikeuden historiassa, koska ennen lainmuutosta korkein hallinto-oikeus monesti perusteli epäävät valituslupapäätöksensä, vaikka aikaisemmin voimassa olleessa hallintolainkäyttölaissa (kumottu, 586/1996) ei tästä nimenomaista säännöstä ollut.⁸⁵ Kun oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetun lain 112 §:n perustelusäännös vastaa entistä korkeimman hallinto-oikeuden harjoittamaa perustelukäytäntöä ei ylimpien tuomioistuinten lainkäyttöjärjestelmien eli lainkäyttö- tai hallintojärjestelmien väliltä voida löytää syytä, sille että valituslupapäätösten perusteluvollisuus koskisi vain korkeinta hallinto-oikeutta.

4.4. Perustelufunktiot

Valituslupapäätösten perustelemisella voidaan katsoa olevan tärkeitä yhteiskunnallisiin tarpeisiin pohjautuvia funktioita ja yleisemminkin merkitystä oikeudenkäytön legitimeetin turvaamiseksi.⁸⁶ Lainkäytön avoimuus muodostaa demokratiassa keskeisen arvopäämäärään, jota myös korkeimman oikeuden toiminnassa tulisi kaikin tavoin edistää. Voimassa olevan oikeuden mukaan korkeimman oikeuden valitusluparatkaisujen päätöksentekomenettely avoimuudelle ja läpinäkyvyydelle asetetaan samat vaatimukset kuin alempien oikeuksien päätöksentekomenettelylle. Tällä hetkellä ilman lain tukea hylätyt valitusluparatkaisut eivät täytä perustelujen avoimuudelle ja kontrolloitavuudelle asetettuja laatuvaatimuksia.⁸⁷ Valituslupaa hakeneelle voikin jäädä sellainen kuva, ettei korkein oikeus ole edes vakavasti tutkinut hakijan valituslupahakemusta, kun se hylkää valituslupahakemuksen ilman perusteluita.⁸⁸

Tuomioistuimen kokeman luottamuksen näkökulmasta voidaan puolestaan todeta, että hylkäävien valitusluparatkaisujen perustelematta jättäminen ilman lain tukea ei ainakaan

83 Korkeimman hallinto-oikeuden ja korkeimman oikeuden valituslupajärjestelmät eivät ole kuitenkaan täysin yhteismitalliset, sillä oikeudenkäymiskaaren 30 luvun 3 §:n ja 30 a luvun 2 §:n mukaan korkeimmalla oikeudella on harkintavaltaa lupaperusteen käsillä ollessa. Korkeimmassa hallinto-oikeudessa valituslupan myöntäminen sen sijaan ei ole harkinnanvaraista, sillä mikäli asiassa on jokin valituslupan myöntämisen perusteista korkeimman hallinto-oikeuden on myönnettävä valituslupa.

84 Ks. kuitenkin KHO 2020:102, jossa hylkäävää valituslupapäätöstä perustellaan kuitenkin sangen seikkaperäisesti.

85 Ks. HE 29/2018 vp, s. 184; Virolainen – Martikainen 2010, s. 197.

86 Ks. perustelemisen funktioista Virolainen – Martikainen 2003, s. 63–89.

87 Olisi aiheellista saada tietää miten perustuslain 6 §:ssä ilmaistu ihmisten yhdenvertaisuus toteutuu valituslupaharkinnassa. Yhdenvertaisuusperiaate ilmenee kuitenkin valituslupaa koskevasta OK 30 luvun 3 §:stä, jonka mukaan oikeuskäytännön yhtenäisyys on valituslupan myöntämisen peruste.

88 Jokela 1998, s. 964.

ole omiaan vahvistamaan valituslupahakijoiden luottamusta valituslupajärjestelmään.⁸⁹ Lisäksi kielteisten valituslupapäätösten perusteleminen palvelisi myös lainkäytön julkisuutta mikä puolestaan on oikeudenkäytön legitimeetin eli hyväksyttävyyden ja uskottavuuden perusedellytyksiä.⁹⁰ Korkeimman oikeuden ratkaisut kiinnostavat kuitenkin monesti myös oikeusyhteisöä laajemmin, sillä korkeimman oikeuden tekemät ratkaisut ovat usein suuren julkisen mielenkiinnon kohteina.⁹¹ Kontrolloitavuuden näkökulmasta on puolestaan selvää, että vain valitusluparatkaisujen perustelemisella voidaan valvoa korkeimman oikeuden vallankäyttöä tehokkaasti ja samalla saada tietoa siitä, kuinka valituslupajärjestelmälle asetetut tavoitteet toteutuvat.⁹² Hylkäävillä valituslupapäätösten perusteluilla olisi myös informatiivinen merkitys sillä ulkopuolisen on vaikea saada käsitystä valituslupakäytännön perusteista tai niiden vakiintuneisuudesta, jos valituslupapäätöksiä ei perustella. Lainkäytössä korostuvat edellä mainittujen avoimuus-, kontrolloitavuus-, informatiivisuus- ja luottamusnäkökulmien rinnalla myös kansalaisnäkökulma eli pääsy omiin oikeuksiinsa.⁹³ Etenkin kansalaisnäkökulman ottaminen osaksi valitusluparatkaisujen perusteluvollisuuden arviointia laajentaa käsillä olevan tarkastelualueen kattamaan ne tahot, joilla on korkeimman oikeuden toimintaan kohdistuvia odotuksia, oikeuksia ja velvollisuuksia. Käytännössä tämä tarkoittaisi syyttäjiä, tutkijoita ja asianosaisia.

4.5. Kehitysehdotuksia

Artikkelin edetessä on havaittu, että valituslupapäätösten perusteluvollisuuden oikeustila on epäselvä. Etenkin kirjoitetun lain puuttuminen puoltaa esittämään ratkaisuvaihtoehtoja oikeusjärjestyksen epäjohdonmukaisuuden poistamiseksi. Ensisijaisesti lainsäätäjän tulisi ratkaista, voidaanko valituslupapäätösten perustelemisvelvollisuudesta tehdä poikkeus vai

89 Ks. Jokela 1998, s. 964 joka katsoo, että kieltävien valitusluparatkaisujen perusteleminen parantaisi osaltaan luottamusta lainkäyttöön. Ks. myös Virolainen 2006, s. 456.

90 Oikeusteoriassa on pitkään väitelty siitä, että mihin oikeusjärjestyksen legitimeetti oikeastaan perustuu. Tässä yhteydessä mainittua kysymystä ei ole mahdollista pohtia lähemmin. Ks. oikeuden legitimeettiongelma lähemmin Tuori, Kaarlo: Kriittinen oikeuspositivismi. Werner Söderström Lakitieto Oy, Helsinki 2000, s. 260–269.

91 Esimerkiksi 30. syyskuuta 2021 antamallaan päätöksellä (R2021/120) korkein oikeus ei myöntänyt valituslupaa Skogbyn taseristesturmassa. Korkein oikeus ei myöskään 30. maaliskuuta 2012 antamallaan päätöksellään (R2011/599) myöntänyt valituslupaa Kauhajoen koulusurmajutussa, vaikka korkeimman oikeuden esittelijä olisi puoltanut asiassa valituslupan myöntämisen. Edellä mainituista laajaa julkisuutta herättävissä oikeustapauksissa valitusluparatkaisua ei mitenkään perusteltu. Tällöin voidaan vain arvailla mitkä motiivit ja perustelut vaikuttivat korkeimman oikeuden päätökseen hylätä valituslupa.

92 Perusoikeuksien ja oikeusturvan yhdenvertainen toteutuminen oikeuslaitoksissa on tätä kirjoitettaessa valinkauhassa. Ks. Oikeusministeriön työryhmän asettamis päätös: oikeusvaltion takeet ja oikeuslaitoksen kehittäminen (OMO12:00/2023).

93 Virolainen – Martikainen 2010, s. 564.

ei.⁹⁴ Asiaan olisi pitänyt reagoida jo vuoden 1995 perusoikeusuudistuksen yhteydessä.⁹⁵ Samalla kannalla oli myös aikoinaan Valtioneuvoston oikeuskansleri *Jaakko Jonkka*, joka katsoi, että kysymys valitusluparatkaisujen perustelemisesta pitäisi ensisijaisesti ratkaista lainsäädäntöteitse.⁹⁶ Nähdäkseni prejudikaattifunktion ei yksinomaan tue sitä, että valituslupapäätöksen lopputulokseen johtaneita syitä ei tarvitsisi tuoda julki, sillä tällöin valituslupapäätösten arvosteleminen on mahdotonta ja oikeusyhteisö ei saa tietoa siitä, toteutuvatko valituslupajärjestelmän tavoitteet lain ohjaamisen suhteen. Myöskään valituslupaharkinnan taustalla olevaa asianosaisten oikeusturvaa ja menettelyn ennustettavuutta ei voida täysin sivuuttaa valituslupapäätösten perustelemisessä. Ratkaisuehdotuksena voidaan esittää, että valitusluparatkaisujen perustelemistarvetta harkittaisiin tapauskohtaisesti.⁹⁷ Jos kaikkia valituslupapäätöksiä lähestyttäisiin täydellisellä perusteluvollisuudella ei tämä välttämättä palvelisi valituslupajärjestelmälle asettuja tavoitteita. Korkeimpaan oikeuteen saapuvien oikeusjuttujen suuren lukumäärän takia mahdollisuutta kaikenpuoliseen tutkimiseen korkeimmassa oikeudessa on pakostakin jollakin tavoin rajoitettava. Yhden oikeusturvatakeen ylikorostaminen saattaisi muutoin valituslupajärjestelmän kokonaisuuden kannalta muodostua ongelmalliseksi. Tarkoituksenmukaisena ei esimerkiksi voida pitää sitä, että myönteiset valitusluparatkaisut perusteltaisiin. Myönteisiä päätöksiä olisi turha perustella, koska luvan myöntämisen jälkeen asiassa siirrytään uuteen vaiheeseen ja luvan myöntämiseen johtaneet syyt ovat menettäneet merkityksellisyytensä.⁹⁸ Sen sijaan luvan epäävät ratkaisut ovat eri asemassa myöntäviin ratkaisuihin verrattuna. Hylätessään valituslupahakemuksen korkein oikeus samalla tekee jutussa lopullisen päätöksen, jonka perustelemista voidaan pitää tärkeämpänä kuin hyväksyvän päätöksen perustelemista. Oikeussystemaattiselta kannalta voitaisiin pohtia sitä, olisiko perusteltua ottaa samansisältöinen valitusluparatkaisujen perustelemista koskeva säännös oikeudenkäymiskaareen kuin mitä hallintoprosessilaissa on (HOL 112.2 §).⁹⁹ Silloin korkeimmalla oikeudella olisi mahdollisuus –

94 Korkein oikeus pystyisi myös itse tekemään perustuslain 99 §:n 2 momentin nojalla valtioneuvostolle esityksiä lainsäädäntötoimeen ryhtymisestä ja näin korjata asian. Lain esitöiden (HE 1/1998, s. 157) mukaan esitys voitaisiin tehdä lainkäyttötoiminnan yhteydessä havaittavista lainsäädännöllisten epäkohtien korjaamiseksi. Käytännössä korkeimmat oikeudet ovat käyttäneet oikeuttaan lainsäädäntöesitysten tekemiseen harvoin.

95 Kansallisen perusoikeusuudistuksen (969/1995) myötä tuomioistuimista tuli samalla perusoikeuksien vartijoita ja niiden on otettava perusoikeudet huomioon viran puolesta. Ks. perusoikeusuudistuksesta laajemmin HE 309/1993 vp; PeVM 25/1994 vp.

96 Eduskunnan oikeuskansleri Jaakko Jonkan ratkaisu 23.10.2008 Dnro 454/1/07.

97 Näin myös eduskunnan oikeusasiamies Lauri Lehtimaja ratkaisussaan 29.12.2000 Dnro 285/4/99, jossa oikeusasiamies Lehtimaja katsoi että, perustelemistarve voitaisiin harkita tapausittain. Vrt. Välimäki 2005, kappale 9, jossa korostettiin yhdenvertaisuutta ja sitä, että tällöin kaikki hylkäävät ratkaisut tulisi perustella.

98 Lappalainen 1999, s. 418.

99 Oikeusystemaattisesta laintulkinnasta laajemmin ks. Virolainen – Martikainen 2010, s. 461.

tai tietyissä tilanteissa jopa velvollisuus – valitusluparatkaisujen tarkempaan perustelemiseen, mikäli asian luonne sitä edellyttäisi.¹⁰⁰ Tämä muutos johtaisi oikeusjärjestyksen sisäisten epäjohtonmukaisuuden poistamiseen.

Tällä hetkellä valituslupatyöskentelyssä korkeimman oikeuden työjärjestyksen (335/2022) 40 §:n nojalla korkeimman oikeuden esittelijät ottavat ensimmäisenä kantaa, onko valituslupasiassa erilaisia tulkintoja. Korkeimman oikeuden esittelijä kartoittaa, mistä asiassa on kyse ja arvioi valituslupa-asiassa, ylittyykö lupakynnys. Siten valitusluparatkaisun perusteluiden pohjana voitaisiin käyttää esimerkiksi esittelijän esittelymuistiota ja päätösehdotusta, koska esittelijä on joutunut kokoamaan yhteen sovellettujen lain säännösten lisäksi valituslupa-asiassa liittyvät tosiseikat sekä käymään läpi aiempaa oikeuskäytäntöä ja oikeuskirjallisuutta. Tilanteissa, joissa esittelijä suosittaa valitusluvan myöntämistä olisikin erityisen tärkeää perustella, jos asiassa ei myönnetä valituslupaa, koska esittelijät ovat yleensä erityisen perehtyneitä oman alan erityislainsäädännön tuntemukseen, kun taas oikeusneuvokset, jotka asiasta lopulta päättävät eivät välttämättä ole.¹⁰¹ Ehdotus ei tarkoittaisi sitä, että korkeimmalla oikeudella pitäisi olla täysi perustelemisvelvollisuus, sillä tämä lähestymistapa ei välttämättä ole prejudikaattifunktion ja resurssi- ja prosessitalouden näkökulmasta kovinkaan realistinen tavoite. Sen sijaan voidaan katsoa, että valitusluparatkaisujen tapauskohtainen perustelemisen parantaisi luottamusta valituslupajärjestelmään, koska nykyinen tilanne ei ainakaan vahvista ennakkopäätöstuomioistuimen legitimitettiä.

5. JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän artikkelin tarkoituksena on ollut tulkita vallitsevaa oikeustilaa liittyen valituslupapäätösten perustelemiseen ja vastata alussa esitettyihin kysymyksiin sekä selvittää, mitkä valitusluparatkaisujen perustelemista koskevat oikeusohjeet kuuluvat voimassa olevaan oikeuteen ja miten kyseisiä oikeusohjeita tulisi tulkita. Artikkelissa on kriittisesti tarkasteltu erityisesti sitä, kuuluisiko valituslupapäätökset perustella voimassa olevan oikeuden mukaan. Edellä selostettu lainsäädäntöhistoria osoittaa, että valituslupapäätösten perustelemattomuuden kaari näkyy tänäkin päivänä ja se on kuulunut olennaisena osana valituslupajärjestelmään siitä

100 Korkein oikeus menettelee näin jo esimerkiksi ylimääräisen muutoksenhaun osalta. Yleensä tuomiopurkuhakemukset hylätään kevyillä vakioperusteluilla, mutta perustelut voivat olla hyvinkin seikkaperäisiä mikäli korkein oikeus on katsonut tarvetta laajemmille perusteluille.

101 Kukaan ei kuitenkaan voi olla kaikkien oikeudenalojen erityisasiantuntija, niin voidaan pitää poikkeuksellisenä käytäntönä, että valitusluparatkaisua ei tarvitse perustella etenkin, jos korkeimman oikeuden esittelijä puoltaa jutussa valitusluvan myöntämistä. Esittelijöiden työnkuvasta ja heidän laatimistaan seikkaperäisistä mietinnöistä ks. Virolainen – Martikainen 2010, s. 334 ja sivulla mainittu alaviite 245.

lähtien, kun muutoksenhakua alettiin rajoittaa korkeimpaan oikeuteen vuonna 1922. Tarkastelun tuloksena voidaan todeta, että valitusluparatkaisut ovat yhä pitkälti korkeimman oikeuden valistuneessa harkinnassa oleva kysymys, jossa annettua kielteistä tai myöntävää ratkaisua ei perustella. Vaikka oikeudenkäymiskaaressa ei olekaan nimenomaista säännöstä, joka velvoittaisi korkeimman oikeuden perustelemaan valituslupapäätökset, on lainsäädännössämme kuitenkin perustuslain 21 §:n 2 momentti, jossa perustelemissovelvollisuus *expressis verbis* tunnustetaan.

Artikkelissa on tuotu esille, että oikeudenkäymiskaaren 30 luvun säännökset ovat perusteluvelvollisuuden näkökulmasta olosuhteiden ja oikeuselämässä tapahtuneiden muutosten vuoksi osin vanhentuneet ja korkeimman oikeuden menettelyä olla perustelematta valituslupapäätöksiä voidaan pitää poikkeuksena perustuslain 21 §:n 2 momentissa säädettyyn oikeuteen saada perusteltu päätös. Kysymys valitusluparatkaisujen perustelemisesta on Suomen oikeusjärjestyksessä jäänyt lailla sääntelemättä johtuen ensisijaisesti perusoikeuskulttuurimme murroksesta ja sen ilmentämästä perusoikeusuudistuksesta sekä perusteluiden korostuneesta merkityksestä lainkäytössä. Kokoavasti voidaan todeta, että valituslupapäätöksiä koskeva prosessuaalinen lainsäädäntö on sisällöllisesti lähestynyt perustuslain taustalla olevia arvoja ja tätä kehitystä on vauhdittanut perusoikeusjärjestelmään sisällytetyt prosessuaaliset perusoikeudet. Artikkelissa on lisäksi esitetty, että voimassa olevan oikeuden perustella voidaan perustellusti argumentoida, että ainakin hylkäävät valituslupapäätökset tulisi perustella myös yleisesti hyväksytyjen laintulkintaperusteiden, kuten sanamuodon mukaisen, yleislain kunnioittamisen, oikeusanalogian, oikeussystemaattisen ja perusoikeusmyönteisen laintulkinnan perusteella. Hylkäävien valituslupapäätösten perustelemista ei voida pitää pelkästään periaatetason kysymyksenä, vaan keskeisenä osana oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä ja tuomioistuintoiminnan laatua, vaikka nykykäytäntöä olla perustelematta valituslupapäätöksiä perustellaan yhä tarkoituksenmukaisuusperiaatteilla ja muilla reaalilla argumenteilla.

Kirjoituksessa on edellä esitettyjen tekijöiden ohella esitetty, että korkeimman oikeuden kauan ylläpitämää käytäntöä olla perustelematta valituslupapäätöksiä ja siitä johtunutta epäselvää oikeustilaa pitäisi kehittää siihen suuntaan, että perustelujen ehdoton edellyttäminen olisi ratkaistava ensisijaisesti lainsäädäntöteitse, jossa lainsäätäjät toteaisi, että valitusluparatkaisut tulee perustella tai olla perustelematta. Kirjoituksen kehitysehdotusta koskevassa osiossa taas korostetaan ajatusta siitä, että ainakin valituslupahakemusten hylkäävät ratkaisut olisi syytä perustella harkinnanvaraisesti. Tämä vaihtoehto olisi mahdollista toteuttaa myös lainsäädäntöteitse. Lopuksi yhteenvedonaisesti ja viimeisenä huomionarvoisena kommenttina voidaan mainita, että 1980-luvulla alkanut ja 2000-luvun alkuun jatkunut valituslupien perusteluvelvollisuudesta käyty ahkera keskustelu vaikuttaa huomattavasti laantuneen ja näyttäytyy nykylukijalle vain kaikuna menneisyydestä. Keskustelua valitusluparatkaisujen perustelemisestä olisi kuitenkin syytä jatkaa ja mielestäni aika on kypsä valitusluparatkaisujen perustelemistarvetta koskevalle uudelle arvioinnille.

OFFER YOUR TEXT TO BE PUBLISHED IN HELSINKI LAW REVIEW

Maximum length

For articles is 25 pages A4, or a maximum of 60 000 characters. For other works such as book reviews and case commentary, the maximum length is around 15 pages.

Typeface

Times New Roman, pt 12, spacing 1,5. No hyphenation.

Abstract

All articles should include an abstract in English. In the abstract, briefly present the purpose of the article, the essential research results, and conclusions. Please note that the purpose of the abstract is to summarize the article in whole, not to act as an introduction. The length of the abstract is around 150 words.

Citations

Direct quotations of over three lines are put inside quotation marks, indented and evened out from the right hand side.

References

References should be done with the following footnote styles with the full citation appearing in first mention, omitting a separate bibliography. If the author has used a different referencing style, amending it can be done after a positive publishing decision.

a) Books

Example: Rawls, John: A Theory of Justice. Belknap Press 1971, s. 4. (Rawls 1971)

b) Articles

Example: Holmes, Oliver Wendell: The Path of the Law. Harvard Law Review 1897, vol. 10(8), s. 457–478. (Holmes 1897)

Submissions via Journal.fi online service:

<https://journal.fi/helsinkilawreview/about/submissions>

If you have questions on publishing in Helsinki Law Review, send your inquiry to the editors. With other inquiries and ideas for co-operation, contact the Editor-in-Chief.

www.facebook.com/helsinkilawreview

www.instagram.com/helsinkilawreview

www.linkedin.com/company/helsinki-law-review

